

Політичний портрет України №24

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ-2002

Фонд “Демократичні ініціативи” – неприбуткова, недержавна аналітична організація.

Фонд ставить за мету сприяти розбудові України як демократичної правової держави з відкритим громадянським суспільним ладом та ринковою економікою.

Фонд організовує роботу висококваліфікованих експертів для вивчення актуальних проблем громадського та політичного життя країни; сприяє налагодженню контактів між організаціями демократичного спрямування та проведенню ними спільних заходів; розповсюджує інформаційні матеріали серед політичних організацій, владних структур, представницьких органів; інформує громадськість через засоби масової інформації.

Редакція бюлетеня

Редактор	І.Кучерів
Наукове редагування	І.Бекешкіна
Літературне редагування	І.Філіпчук
Відповідальний за випуск	О.Дишлевий
Секретар	Л.Казаневська
Комп'ютерне макетування	І.Кучеренко

Адреса Фонду:
вул. Михайлівська 16-б, кв.34, м. Київ 01001, Україна
тел./факс (380 44) 490-7057
E-mail: dif@carrier.kiev.ua
<http://www.dif.org.ua>

ЗМІСТ

Ірина Бекешкіна

Переднє слово

Соціологи у виборчій кампанії-200

Олександр Яременко

Електоральні орієнтації громадян України напередодні офіційного старту виборчої кампанії

Михайло Міщенко

Чинники електоральної підтримки політичних партій

Валерій Хмелько, Наталя Погоріла

Особливості електоратів основних груп партій перед парламентськими виборами 1998 та 2002 років

Олександр Стегній

Політичні події 2001 року: погляд громадян України

Партії та виборці перед вибором: що потрібно для успіху?

Матеріали Круглого столу, що його організували Всеукраїнський громадський моніторинговий комітет, Фонд “Демократичні ініціативи” і Фонд “Європа XXI” 4 лютого 2002 року

Ірина Бекешкіна, Олександр Дишлевий

Журналістська думка – січень-лютий 2002 року

Молодь і вибори

Матеріали круглого столу, що його організували Всеукраїнський громадський моніторинговий комітет і Фонд “Демократичні ініціативи” 11 березня 2002 року

Вибори-2002: останні рейтинги і прогнози

Прес-релізи соціологічних центрів і фірм - СОЦИС, Київського міжнародного інституту соціології та Українського інституту соціальних досліджень спільно з Центром “Соціальний моніторинг” – з даними опитувань та прогнозами щодо результатів виборів, що вони їх оприлюднили 14 березня 2002 року

Відомості про авторів

Ірина Бекешкіна – старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України, науковий керівник Фонду “Демократичні ініціативи”, кандидат філософських наук

Олександр Дишлевий – менеджер проектів Фонду “Демократичні ініціативи”

Михайло Міщенко – завідувач відділу політичного аналізу та прогнозування Українського інституту соціальних досліджень, кандидат соціологічних наук

Наталя Погоріла – старший науковий співробітник Київського міжнародного інституту соціології

Олександр Стегній – заступник директора Центру політичних і електоральних досліджень СОЦИС, кандидат історичних наук

Валерій Хмелько – декан факультету соціальних наук і технологій Національного університету “Києво-Могилянська академія”, голова Київського міжнародного інституту соціології, доктор філософських наук

Олександр Яременко – директор Українського інституту соціальних досліджень, кандидат економічних наук

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Соціологи у виборчій кампанії-2002

Аналітики, які аналізуватимуть виборчу кампанію 2002 року, знайдуть чимало особливостей, які відрізняють її від попередніх. Проте одна з них очевидна – це підвищена увага суспільства – і засобів масової інформації, і пересічних виборців, і надто самих учасників виборчих перегонів до даних соціологічних опитувань. Часто-густо ці результати, особливо ті, що стосуються рейтингів партій та блоків, сприймалися вельми болісно. Чого лишень не довелося почути соціологам – і що їхні рейтинги “замовлені”, і що вони фатально маніпулюють свідомістю виборців, а один високий посадовець, до речі, член-кореспондент Академії наук, узагалі дійшов висновку, що вся соціологія в нашій країні “проституйована”. Звичайно, шахрайство може статися будь-де, але ж навряд чи на тій підставі, що серед жіноцтва трапляються, м’яко кажучи, різні особи, усіх жінок варто обзивати “повіями”.

Втім, така чутлива реакція зумовлена саме тим, що українська соціологія, електоральні дослідження вже довели свою спроможність і кваліфікованість. Насправді за десятиліття виборчих кампаній в Україні журналісти навчилися розрізняти чесну професіональну роботу соціологів від дилетантизму та шахрайства. І тому, зазвичай, вони орієнтуються на результати тих соціологічних центрів, які забезпечують їх правдивою інформацією.

У цьому числі бюлетеня “Політичний портрет України” ми публікуємо матеріали, присвячені висвітленню і аналітичному осмисленню виборчої кампанії 2002 року. Деякі з цих матеріалів було спеціально написано для Фонду “Демократичні ініціативи”, деякі підготовлено на основі Круглих столів, організованих Фондом, а матеріали, що стосуються останніх публічно оприлюднених соціологічними центрами рейтингів -- це прес-релізи, надані в наше розпорядження провідним соціологічним центрам. Ми вдячні їм за співпрацю з Фондом “Демократичні ініціативи”, яка тривала впродовж усієї виборчої кампанії і помітно сприяла її прозорості та демократичності. Сподіваємося, що ця співпраця продовжиться і в майбутньому.

Соціологія стала впливовим чинником виборчих кампаній. Дуже хотілося б, щоб увага політиків, влади до громадської думки, яку постійно вивчають соціологи, мала не епізодичний характер – від виборів до виборів, а стала повсякденною рисою нашого життя. Зрештою, це є одним із показників демократичного суспільства, поступ до якого визначено одним із пріоритетів розвитку України.

Редактор випуску Ірина Бекешкіна

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ОФІЦІЙНОГО СТАРТУ ВИБОРЧОЇ КАМΠΑНІЇ

Олександр Яременко

Звичайно, офіційний старт виборчої кампанії і її фактичний початок – поняття зовсім не тотожні. Насправді виборча кампанія почалася не за три місяці перед виборами, як передбачено законом, а значно раніше: політична реклама деяких партій з'явилася на телеекранах ще за два роки до виборів. Тож рейтинг підтримки виборцями політичних партій, який ми наведемо згодом, відображає аж ніяк не "стартові позиції" цих партій, а, швидше, "проміжний фініш", результат здійснення ними значного обсягу роботи на електоральному полі.

Але спочатку зупинимося на намірах громадян взагалі брати участь у парламентських виборах. Під час опитування, що його проводили Український інститут соціальних досліджень та Центр "Соціальний моніторинг" у середині грудня 2001 року,^{*} респондентам ставилося запитання, чи братимуть вони участь у наступних виборах до Верховної Ради України. Як бачимо з таблиці 1, показники намірів участі у виборах досить високі: впевнені, що візьмуть у них участь, 55% опитаних (у листопаді їх було менше – 48%), швидше за все, візьмуть участь – 28% (у листопаді – 31%), не мають наміру голосувати лише 11% (у листопаді – 14%). Тобто є підстави очікувати, що активність виборців на наступних виборах має бути досить високою.

Таблиця 1

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ РЕСПОНДЕНТІВ НА ЗАПИТАННЯ: “ЧИ БУДЕТЕ ВИ БРАТИ УЧАСТЬ У НАСТУПНИХ ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ, ЩО ВІДБУДУТЬСЯ В БЕРЕЗНІ НАСТУПНОГО РОКУ”?, %

	ЖОВТЕНЬ 2001 Р.		ЛИСТОПАД 2001 Р.		ГРУДЕНЬ 2001 Р.	
УПЕВНЕНІ, ЩО БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТЬ	49	81	48	79	55	83
ШВИДШЕ ЗА ВСЕ, БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТЬ	32		31		28	
ШВИДШЕ ЗА ВСЕ, НЕ БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТІ	6	12	8	14	5	11
УПЕВНЕНІ, ЩО НЕ БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТІ	6		6		6	
Важко відповісти, ще не вирішив(ла)	6	7	7	7	6	6

^{*} Соціологічне опитування проводилося з 13 по 21 грудня 2001 року в усіх областях, АР Крим та місті Києві. Всього опитано 2006 респондентів віком від 18 років і старших. Вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,3–2,2%.

Хотілося б відзначити, що на наступних виборах, порівняно з попередніми, можна очікувати більш високого рівня участі молоді. Якщо перед виборами 1998 року молодь менше, ніж представники середньої та старшої вікових когорт, висловлювала готовність брати участь у голосуванні, то нині молоді люди висловлюють намір прийти на виборчі дільниці навіть дещо частіше, ніж представники середнього покоління (відповідно 84 і 82%). Однак серед молоді менше, ніж серед людей похилого віку, тих, хто впевнений, що братиме участь у голосуванні (52%, тоді як серед тих, кому понад 50 років – 60%).

Щоб виявити наміри щодо голосування за політичні партії та виборчі блоки, у процесі опитування респондентам надавався список основних політичних партій та блоків і пропонувалося відповісти, за яку партію (який блок) вони проголосують. Як бачимо з таблиці 2, опитувані найчастіше мають намір проголосувати за Комуністичну партію України та за блок "Наша Україна".

Те, що виборча кампанія почалася задовго до її офіційного проголошення, підтверджується зростанням намірів виборців голосувати за більшість лідируючих у рейтингу партій порівняно з попередніми опитуваннями. Це можна пояснити активізацією передвиборної діяльності політичних партій, більш помітним впливом політичної реклами в органах масової інформації, особливо на телебаченні. Найбільшою мірою зріс рейтинг тих політичних партій (та блоків, до складу яких вони входять), реклама яких найкраще сприймається громадянами.

Найбільш могутніми темпами зростає підтримка виборцями ВПО "Жінки за майбутнє" – починаючи з жовтня, коли ми почали заносити цю партію до нашої анкети, її рейтинг щомісяця зростає приблизно на 2%. Відтак, він піднявся з 2,9% у жовтні до 7,3% у грудні. Як і можна було очікувати, частіше за цю партію голосують жінки – 11%, тобто кожна дев'ята, тоді як серед чоловіків – 3%, що теж не мало, зважаючи на те, що багато "нежіночих" партій не мають такого рейтингу серед представників "сильної статі".

Деяке зростання рейтингу блоку "За єдину Україну!" у грудні порівняно з листопадом пов'язане із входженням до його складу Партії промисловців і підприємців України. Слід зазначити, якщо ще недавно електорат блоку "За єдину Україну!" був здебільшого електоратом НДП і переважали в ньому виборці з національно-демократичними орієнтаціями, то тепер відбулося деяке зміщення акцентів ведення передвиборної кампанії в бік "російськомовних" регіонів. Зростання політичної активності Партії регіонів та Партії "Трудова Україна" призвело до підвищення рейтингу цього блоку на Сході, де він є вищим, ніж деінде (10%), зокрема, в Донецькій області – 20%. Однак доволі високий він і на Львівщині – "адміністративній вотчині" голови Аграрної партії М.Гладія (11%) та в Миколаївській області, звідки походить лідер Партії промисловців та підприємців А.Кінах (12%). У тих же регіонах, де вплив партій-складових блоку або їхніх лідерів незначний, рейтинг блоку у грудні був мінімальний: у Криму – 1%, у Києві – 1%, у Центральному регіоні – 2%.

Рівень підтримки виборцями Комуністичної партії України, якщо не зважати на незначне падіння її рейтингу у листопаді, залишається стабільним. Традиційно КПУ найбільшу підтримку має в АР Крим (20%), у Східному (21%) та Північному (17%) регіонах. Найменший рівень готовності голосувати за комуністів – у Західному регіоні (4%). Підтримка Комуністичної партії найбільшою мірою виражена у старшій віковій групі. Так, серед молодих людей віком до 28 років схильні проголосувати за неї лише 2%, серед 29–49-річних – 8%, серед старших 50 років – 27%. Підтримка Партії зелених України, навпаки, з віком зменшується (з 14 до 2%).

Протягом другої половини листопада–першої половини грудня завдяки активній рекламній кампанії виріс рейтинг блоку партій "Яблуко" та "Красива Україна", який досяг 3,7%.

Деяке зменшення порівняно з жовтнем рівня підтримки блоку “Наша Україна” можна пояснити появою на електоральному полі конкурента – блоку “Народний Рух України”, створеного Б.Бойком.

За блок “Наша Україна” найчастіше були готові голосувати в Західному (37%), Північному (20%) регіонах та у Києві (22%) і значно менше – на Сході (5%), Півдні (2%) та в Криму (1%). Це свідчить про те, що за ним остаточно закріпився імідж "націонал-демократичної" політичної сили з підтримкою у регіонах, в яких такі сили традиційно популярні.

Рейтинг блоку "Народний Рух України" також найвищий на Заході, проте навіть тут у грудні сягав лише 5-відсоткового рівня. Голосувати за блок Юлії Тимошенко так само найчастіше мали намір жителів Західного регіону (7%), а також Києва (5%).

Частка тих, хто мав намір голосувати за СДПУ(об'єднану), у грудні проти листопада зменшилася з 5,5% до 3,2%, що може бути пов'язано з відставкою В.Медведчука з посади першого заступника Верховної Ради України.

Починаючи з вересня, знижувалася підтримка виборцями блоку, який намагалася створити Соціалістична партія України (з 3,6% у вересні до 1,9% у грудні).

Таблиця 2

Динаміка намірів голосування за партійними списками з вересня по грудень 2001 року. Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо б вибори до Верховної Ради України відбулися наступної неділі і при голосуванні за партійними списками бюлетень для голосування виглядав би таким чином, за яку партію чи блок партій Ви проголосували б?” (серед усіх опитаних), %

	<i>09. 2001 *</i>	<i>10. 2001</i>	<i>11. 2001</i>	<i>12. 2001</i>
Комуністична партія України (П.Симоненко)	14,1	15,5	12,3	14,6
Блок “Наша Україна” Віктора Ющенка: Партія “Реформи і порядок” (В.Пинзеник), Народний Рух України (Г.Удовенко), Український на-родний рух (Ю.Костенко), Партія “Солідарність” (П.Порошенко), Конгрес Українських Націоналістів (Я.Стецько), Республіканська християнська партія (М.Поровський), Політична партія “Вперед, Україно!” (В.Мусіяка), Партія Християнсько-народний союз (В.Стретович)**	13,5	15,5	14,5	14,4
Всеукраїнське політичне об'єднання “Жінки за майбутнє”	-	2,9	5,2	7,3
Партія зелених України (В. Кононов)	4,7	3,2	4,3	6,1
Блок “За єдину Україну!”: Аграрна партія України (М.Гладій), Народно-демократична партія (В.Пустовойтенко), Партія регіонів (М.Азаров) та Політична партія “Трудова Україна” (С.Тігіпко)	6,4	4,5	4,2	6,1
Блок Політичних партій “Яблуко” (В.Чайка) та “Красива Україна” (Г.Балашов)	2,7	1,1	1,4	3,7
Блок Юлії Тимошенко: Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина”	2,0	1,8	3,0	3,3

(Ю.Тимошенко), Патріотична партія України (М.Габер), Українська народна партія “Собор” (А.Матвієнко), Українська соціал-демократична партія (В.Онопенко), Українська республіканська партія (Л.Лук’яненко), Українська консервативна республіканська партія (С.Хмара), Українська християнсько-демократична партія (О.Сергієнко)***				
Соціал-демократична партія України (об’єднана) (В.Медведчук)	3,9	5,3	5,1	3,2
Партія “Жінки України” (А.Комарова)	2,2	1,8	2,1	2,0
Блок “Народний рух України”: Народний рух України за єдність (Б.Бойко), Організація українських націоналістів в Україні (Ю.Клос)	–	–	1,0	2,0
Блок Соціалістичної партії України (О.Мороз) та Соціал-демократичної партії України (Ю.Буздуган)****	3,6	2,3	2,5	1,9
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	1,7	1,1	1,6	1,3
Комуністична партія робітників і селян (КПРС) (О.Яковенко)	1,2	0,7	0,9	1,2
Українська партія “Єдність”	-	1,7	0,4	0,9
Блок "ДемПУ" (Блок демократичних партій)				0,8
Руський блок: (Партія “За Русь єдину” (О.Свістунів), Партія “Русько-український союз” (І.Симоненко)	–	–	0,3	0,5
Партія “Солідарність жінок України” (В.Гошовська)	–	–	0,5	0,4
Партія Всеукраїнського об’єднання лівих “Справедливість” (І.Чиж)	–	–	0,1	0,2
Комуністична партія України (оновлена) (М.Савенко)	0,6	0,2	0,4	0,1
Партія “Нова генерація України” (Ю. Мірошніченко)	1,3	1,5	1,6	–
Молодіжна партія України (Ю. Павленко)	1,1	0,9	1,3	–
Демократична партія України (Г. Антоньєва)	1,0	1,2	1,2	–
Партія промисловців і підприємців України (А.Кінах)	1,0	2,0	0,9	–
Селянська партія України (С.Довгань)	–	–	0,9	–
Партія “Демократичний союз” (В. Горбулін)	0,4	1,0	0,3	–
Політична партія “Молода Україна” (М. Міненко)	0,3	0,2	0,2	–
Блок Всеукраїнського об’єднання лівих “Справедливість” (І.Чиж), Селянської партії України (С.Довгань) та Партії “Солідарність жінок України” (В.Гошовська)	1,5	0,6	–	–
<i>Проголосував(ла) би проти всіх партій та блоків</i>		7,7	8,5	6,1
<i>Важко відповісти</i>		17,7	16,7	18,0
<i>Не брав(ла) би участі у виборах</i>		9,8	8,7	5,7

* Зведені дані на основі відповідей на два запитання.

** У жовтні та вересні до складу блоку “Наша Україна” включалися Партія “Реформи і порядок”, Народний Рух України, Український народний рух та Конгрес Українських Націоналістів

*** У вересні та жовтні – блок “Форум національного порятунку”.

**** У вересні-листопаді – блок Соціалістичної партії України, Всеукраїнської партії трудящих та Соціал-демократичної партії України

(–) Партія або блок не включалися до списку, з якого респондентам потрібно було зробити вибір.

Отже, станом на середину грудня шанси подолати чотиривідсотковий бар'єр мали вісім партій та блоків-лідерів: Комуністична партія України, за яку були готові проголосувати (14,6% громадян), блок "Наша Україна" (14,4%), Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє" (7,3%), блок "За єдину Україну!" (6,1%), Партія зелених України (6,1%), блок політичних партій "Яблуко" і "Красива Україна" (3,7%), блок Юлії Тимошенко (3,3%) та Соціал-демократична партія України (об'єднана) (3,2%) (хоча становище трьох останніх напередодні офіційного початку виборчої кампанії було більш проблемне).

Тих, хто ще не визначився остаточно, за кого голосуватиме, ми просили назвати, за яку партію чи виборчий блок вони все ж схильні віддати свій голос. Ці відповіді наведено в таблиці 3. Взагалі ті, хто ще вагався у своєму електоральному виборі, становили значну частину виборців – 18%, і протягом жовтня-грудня їх число залишалось стабільним.

Легше передбачити електоральну поведінку тих, хто хоч і не визначився, за яку партію чи блок голосуватиме, але вказав свої ідеологічні уподобання. Так, 10% тих, хто не визначився у своєму виборі, – симпатки комуністичних ідей (це становить приблизно 1,8% всіх респондентів). Їхні вагання значною мірою пов'язані з тим, що замість однієї "симоненківської" Комуністичної партії на політичній арені постала ще й Комуністична партія робітників і селян та КПУ (оновлена). Хоча більшість комуністичного електорату, який все ще перебуває в сумнівах, все ж схильна проголосувати за партію, очолювану П.Симоненком.

Досить значну частку тих, хто вагається (10%), становлять симпатки ідеології зелених. Але лише менше половини з них готові проголосувати за партію зелених, симпатії ж інших "розпорошилися" поміж іншими партіями та блоками, переважно центристського та правочентристського спрямування.

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Якщо Ви ще не визначилися, за яку партію чи виборчий блок голосуватимете, чи не могли б Ви із запропонованого списку вибрати партію або виборчий блок, за яку (за який) Ви, найбільш ймовірно, могли б віддати свій голос?", %

		% ВІД ТИХ, ХТО ЩЕ НЕ ВИЗНА- ЧИВСЯ, ЗА ЯКУ ПАРТІЮ ЧИ ВИБОРЧИЙ БЛОК ГОЛОСУВАТИ МЕ, N=359
Блок «Наша Україна» Віктора Ющенка: Партія «Реформи і порядок» (В.Пинзеник), Народний Рух України (Г.Удовенко), Український народний рух (Ю.Костенко), Партія «Солідарність» (П.Порошенко), Ліберальна партія України (В.Щербань), Конгрес Українських Націоналістів (Я.Стецько), Республіканська християнська партія (М.Поровський), Політична партія «Вперед, Україно!» (В.Мусіяка), Партія Християнсько-народний союз (В.Стретович)	1,5	8,0

Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє» (В. Довженко)	1,3	7,3
Комуністична партія України (П.Симоненко)	1,3	7,2
Партія зелених України (В. Кононов)	1,0	5,7
Блок «За єдину Україну!» (В.Литвин): Аграрна партія України (М.Гладій), Народно-демократична партія (В.Пустовойтенко), Партія регіонів (М.Азаров), Політична партія «Трудова Україна» (С.Тігіпко), Партія промисловців і підприємців України (А.Кінах)	0,7	4,5
Блок політичних партій «Яблуко» (В.Чайка) та «Красива Україна» (Г.Балашов)	0,6	3,3
Соціал-демократична партія України (об'єднана) (В.Медведчук)	0,4	2,5
Блок Соціалістичної партії України (О.Мороз) і Соціал-демократичної партії України (Ю.Буздуган)	0,4	2,3
Блок «Народний Рух України»: Народний рух України за єдність (Б.Бойко), Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр» (В.Головко), Організація українських націоналістів в Україні (Ю.Клос)	0,3	1,6
Блок Комуністичної партії робітників і селян (КПРС) (О.Яковенко) та Селянської партії України (С.Довгань)	0,3	1,4
Блок Юлії Тимошенко: Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Ю.Тимошенко), Патріотична партія України (М.Габер), Українська народна партія «Собор» (А.Матвієнко), Українська соціал-демократична партія (В.Онопенко), Українська республіканська партія (Л.Лук'яненко), Українська консервативна республіканська партія (С. Хмара), Українська християнсько-демократична партія (О.Сергієнко)	0,2	0,9
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	0,2	0,9
Партія «Солідарність жінок України» (В.Гошовська)	0,1	0,8
Українська партія «Єдність» (О. Омельченко)	0,1	0,8
Блок ДемПУ (Блок демократичних партій)	0,1	0,5
Партія «Жінки України» (А.Комарова)	0,1	0,5
Комуністична партія України (оновлена) (М.Савенко)	0,1	0,3
Партія всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість» (І.Чиж)	-	-
Руський блок: (Партія «За Русь єдину» (О.Свістунов), Партія «Русько-український союз» (І.Симоненко)	-	-
<i>Проголосував(ла) би проти всіх партій та блоків</i>	<i>0,7</i>	<i>3,6</i>
<i>Не брав(ла) би участі у виборах</i>	<i>0,4</i>	<i>2,4</i>
<i>Немає відповіді</i>	<i>1,6</i>	<i>9,1</i>
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	6,6	36,6
<i>Питання не ставилося</i>	<i>82,0</i>	

Багато серед респондентів, які не визначилися, також і прихильників ідеології, яка поєднує підтримку ринкового реформування економіки та ідеї возз'єднання України з Росією. У цій групі "електоральна розпорошеність" виражена ще більшою мірою, але все ж дещо частіше вони схиляються голосувати за блок партій "Яблуко" і "Красива Україна", Партію зелених України та "Жінок за майбутнє".

Серед тих, хто сумнівається, лише 4% становлять прихильники національно-демократичної ідеології, і майже половина з них схильна голосувати за "Нашу Україну".

Але все ж більше половини тих, хто ще не знає, за кого голосуватиме (53%), – це люди без певних ідеологічних орієнтацій. Як показують дані цього дослідження, близько половини з них, навіть відповідаючи на уточнююче запитання, не можуть визначитися, до якої політичної сили вони все ж схиляються, а ті з них, хто таку схильність усе ж виявляє, її об'єктом найчастіше називає "Нашу Україну", Комуністичну партію України та Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє".

Причому на їхній вибір найбільшою мірою впливає соціальне оточення, у тому числі й політичні настрої, які домінують у певному регіоні. Так, ті "ідеологічно індіферентні" виборці, які проживають у Західному регіоні, частіше схильні все ж проголосувати за "Нашу Україну", а ті, хто так само не має ідеологічних уподобань, але проживає на Сході чи Півдні, – за Комуністичну партію.

Але, судячи з усього, остаточно свій вибір більшість із них зробить уже напередодні дня голосування або ж безпосередньо на виборчій дільниці, що ускладнює задачу тим, хто намагається скласти прогноз результатів парламентських виборів.

ЧИННИКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Михайло Міщенко

До чинників, що спонукають виборців голосувати за політичну партію чи виборчий блок насамперед, звичайно ж, можна віднести близькість ідеологічних засад, на яких вони будують свою передвиборну програму, до ідеологічних уподобань електорату.

Опитування, проведене у грудні 2001 року* (таблиця 1), свідчить про досить строкату картину ідеологічних орієнтацій населення, тому не можна говорити про домінування якоїсь із ідеологічних концепцій. Найчастіше респонденти віддають перевагу комуністичній, екологічній («зеленій»), національно-демократичній, соціал-демократичній ідеологіям та ідеології, що поєднує ідеї ринкової економіки з ідеями возз'єднання України та Росії (далі ми називатимемо її «ринково-інтеграційна» ідеологія).

Підтримка комуністичної ідеології впродовж останніх років залишається доволі стабільною. Так само стабільною є виражена вікова диференціація цієї підтримки – серед її прихильників лише 4% молодих людей віком від 18 до 28 років, 10% представників середньої вікової когорти (від 29 до 49 років) і 29% тих, кому 50 років і більше.

Що стосується ідеології «зелених», то, навпаки, частка тих, хто висловлюється на її підтримку, з плином часу досить помітно змінюється: якщо у січні 2000 року вона становила лише 2%, у грудні 2000 року – 7%, то в грудні 2001 року – 12%. Це дає змогу припустити, що частка прихильників "зеленої" ідеології зростає саме перед виборами, коли перед громадянами, які потенційно схильні підтримувати цю ідеологію, постає необхідність політичного самовизначення. Але чому тоді їхні симпатії перебувають у "латентній" формі в міжвиборчий період? Можливо, це певною мірою пов'язано із самим характером ідеології зелених, яка, як відомо, проти з інших ідеологічних концепцій відзначається меншою цілісністю, певною мірою є компіляцією різних ідеологічних концепцій. Це і зумовлює практичну відсутність стабільного ядра прихильників цієї ідеології, яка, швидше за все, найбільше приваблює розчарованих в інших ідеологічних концепціях своїм людиноцентричним, гуманістичним пафосом. Не дивно, що ця ідеологія приваблює передусім молодих людей, серед яких прихильність до неї у грудні висловлював кожен п'ятий.

Таблиця 1

Динаміка ідейно-політичних уподобань населення України, %

Який ідейно-політичний напрям найбільше відповідає Вашим власним переконанням ?	Вересень 1999 р.	Січень 2000 р.	Грудень 2000 р.	Червень 2001 р.	Вересень 2001 р.	Жовтень 2001 р.	Грудень 2001 р.
Комуністичний	11	14	14	17	14	15	16,5
Екологічний ("зелені")	3	2	7	8	9	7	12
Національно-демократичний	13	19	12	11	11	12	11

* За даними соціологічного опитування, що його проводили Український інститут соціальних досліджень спільно з Центром "Соціальний моніторинг" з 13 по 21 грудня 2001 року в усіх областях, АР Крим та місті Києві. Всього опитано 2006 респондентів віком від 18 років і старших. Вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95 відсотках і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,3 – 2,2%.

Політичний напрям, що поєднує ідеї ринкової економіки з ідеями возз'єднання України з Росією	6	8	9	9	8	8	11
Соціал-демократичний	8	12	7	8	6	11	8
Християнсько-демократичний	2	2	5	4	4	5	5
Соціалістичний	9	7	4	3	4	2	3
Ліберальний	2	1	2	2	3	2	3
Національно-радикальний	0,6	2	0,9	0,9	0,9	1	1
Анархістський	0,3	0,1	0,5	0,6	0,6	0,4	0,4
Інший	0,7	0,5	0,6	0,6	0,2	0,4	0,5
<i>Жодний</i>	<i>11</i>	<i>7</i>	<i>13</i>	<i>14</i>	<i>15</i>	<i>11</i>	<i>9</i>
<i>Я не орієнтуюся в політичних течіях</i>	<i>20</i>	<i>16</i>	<i>19</i>	<i>16</i>	<i>18</i>	<i>18</i>	<i>15</i>
<i>Важко відповісти</i>	<i>14</i>	<i>8</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>7</i>	<i>5</i>

Можна також відзначити зниження протягом останніх двох років частки прихильників соціалістичної ідеології, що зумовлено насамперед розчаруванням у ній представників старшої вікової когорти, які раніш висловлювали їй більшу підтримку, але останнім часом (можливо, через невдоволення «реформістським» курсом керівництва Соціалістичної партії), значна частина тих, хто зачисляв себе до симпатиків соціалістичної ідеї, судячи з усього, вербально ідентифікує себе як прихильників комуністичних ідей.

Частка симпатиків національно-демократичної ідеології протягом останніх двох років у цілому була стабільною, за винятком «сплеску» симпатій до цієї ідеології у січні 2000 року, що був викликаний певною «національно-демократичною ейфорією», зумовленою перемогою Л.Кучми на президентських виборах і формуванням уряду на чолі з В.Ющенком.

Прихильників комуністичної ідеології традиційно більше серед жителів Криму (27%) і Східного регіону (25%), тоді як у Західному регіоні вони становлять лише 4%. На Заході України значно частіше, ніж в інших регіонах, респонденти називають себе прихильниками національно-демократичної ідеології (27%), досить багато їх у Києві (16%), найменше їх у Південному регіоні та в Криму (2%). Помітно більше, ніж в інших регіонах, на Заході України також симпатиків християнсько-демократичних ідей (13%). Симпатії до соціал-демократичної ідеології частіше виражені в Центральному регіоні (14%) та в Києві (14%). До ідеології зелених – у Києві (18%) та Південному регіоні (17%), до «ринково-інтеграційної» ідеології – у Східному (15%), Південному (14%) регіонах та в Криму (14%).

В який же спосіб ідеологічні уподобання трансформуються в електоральну підтримку партій та виборчих блоків? Найбільшою мірою їх взаємозв'язок помітний у підтримці Комуністичної партії – 71% симпатиків комуністичних ідей мають намір голосувати за Комуністичну партію України (лише 3% з-поміж них були готові віддати свої голоси за блок Комуністичної партії робітників і селян із Селянською партією і 1% – за КПУ (оновлену)).

Національно-демократичний електорат схиляється здебільшого до підтримки «Нашої України» – за неї готові проголосувати 48% симпатиків національно-демократичних ідей, 15% готові голосувати за блок "За єдину Україну!", 8% – за блок «Народний рух України». 5% національно-демократичного електорату "перетягли" на свій бік «Жінки за майбутнє» і лише 3% – блок Юлії Тимошенко, хоча, судячи з усього, саме на цей електорат робило ставку керівництво цього блоку.

Блок «Наша Україна» підтримується не тільки симпатиками національно-демократичної ідеології, а й значною частиною християнсько-демократичного (33%), національно-радикального (23%) та ліберального (21%) електорату.

Ідеологічна «різно векторність» блоку «За єдину Україну!» призвела до того, що наразі його підтримують не лише симпатики національно-демократичної ідеології (переважно

традиційний електорат Народно-демократичної партії) –15% з-поміж них готові голосувати за цей блок, але й ліберальної (15%), а також «ринково-інтеграційної» (14%) ідеологій. Можна було б лише радіти підтримці блоку такими різними групами виборців, але й існує небезпека того, що, погнавшись за двома (або кількома) зайцями, можна не впіймати жодного. І тут керівництву блоку важливо «не перестаратися» у прагненні догодити одній частині свого електорату так, щоб не «відлякати» іншу.

Лише третина респондентів, які визнали себе прихильниками екологічних ідей, мають намір голосувати за Партію зелених, загалом же їхні голоси є досить «розпорошеними» поміж різних партій (наприклад, 11% з-поміж них схильні проголосувати за ВПО «Жінки за майбутнє»).

Ще менш консолідованим виявився соціал-демократичний електорат – лише 27% його представників відповіли, що голосуватимуть за СДПУ(о), 14% – за «Нашу Україну», 8% – «За єдину Україну!», 6% – за «Жінок за майбутнє».

Але всім їм у «неконсолідованості» важко зрівнятися з прихильниками «ринково-інтеграційної» ідеології. Здавалось би, найбільшою мірою їхнім ідеологічним установам відповідає програма Руського блоку. Однак лише 2% симпатиків «ринково-інтеграційної» ідеології готові були в грудні віддати за нього голос. Як вже зазначалося, частіше вони готові проголосувати за блок «За єдину Україну!» (14%), а також за «Нашу Україну» (12%) і Комуністичну партію України (9%).

Під час опитування, що його проводили Український інститут соціальних досліджень спільно з Центром «Соціальний моніторинг» у жовтні 2001 року^{**}, досліджувалося також і те, як особливості політичних програм партій та партійних блоків впливатимуть на ставлення виборців до них (див. табл. 2). Найчастіше респонденти висловлюються, що готові підтримати на виборах партії та блоки, які виступають за посилення боротьби з корупцією в органах влади (зазначили, що впевнені або цілком імовірно проголосують за них 90%, не голосуватимуть за них – лише 4%), за зниження податків (відповідно 85% і 5%), за посилення громадського контролю за діяльністю органів влади (відповідно 84% і 6%), за те, щоб у державному керівництві було більше молодих людей (відповідно 79% і 10%), за права жінок (відповідно 78% і 12%), за незалежність України (відповідно 64% і 26%), за ринкові реформи (відповідно 61% і 22%), за більшу самостійність регіонів України (відповідно 55% і 22%), за інтеграцію в європейське співтовариство (відповідно 54% і 24%), за розширення сфери вживання української мови (відповідно 48% і 37%).

Більше супротивників, ніж прихильників, матимуть партії та блоки, які виступають за вступ України до НАТО (зазначили, що впевнені або цілком ймовірно проголосують за них 28%, не голосуватимуть за них – 47%), за повернення до централізовано планованої економіки (відповідно 26% і 43%), за надання російській мові статусу державної (відповідно 38% і 47%). Переважно не підтримуються виборцями партії, які виступають як за розширення повноважень Президента України (відповідно 24% і 54% – проти), так і за ліквідацію посади Президента України (відповідно 19% і 58% – проти), очевидно, вважаючи, що нинішній «баланс повноважень» між Президентом та парламентом є оптимальним для України.

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання: «**Чи проголосуєте Ви на наступних виборах до Верховної Ради України за партію або блок партій, які виступають..**», %

^{**} Опитування проводилося з 11 по 23 жовтня 2001 року в усіх областях, АР Крим та місті Києві. Всього було опитано 1996 респондентів віком від 18 років і старших. Вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95 відсотках і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,3–2,2%.

	Не проголосує ні за яких обставин	Мало- ймовірно, що прого- лосує	Цілком ймовірно , що прого- лосує	Впев- нені, що прого- лосує	Важк о відпо- -вісти
За посилення боротьби з корупцією в органах влади	2	2	18	72	6
За зниження податків	2	3	19	66	10
За посилення громадського контролю за діяльністю органів влади	2	4	24	60	10
За права жінок	4	7	26	52	11
За те, щоб у державному керівництві було більше молодих людей	3	7	27	52	11
За незалежність України	12	14	21	43	10
За більшу самостійність регіонів України	8	14	20	34	24
За ринкові реформи	10	12	28	33	17
За інтеграцію в європейське співтовариство	9	15	26	28	22
За розширення сфери вживання української мови	18	19	21	27	15
За об'єднання з Росією в єдину державу	28	18	17	26	11
За надання російській мові статусу державної	27	20	16	22	15
За повернення до централізовано планованої економіки	22	20	17	19	22
За вступ України до НАТО	31	16	14	14	25
За ліквідацію посади Президента України	36	22	9	10	23
За розширення повноважень Президента України і посилення його влади	30	24	13	10	23
За повалення нинішнього політичного режиму революційним шляхом	58	15	5	5	16

Хоча, як було зазначено вище, частка тих, хто підтримує партії, які виступають за незалежність України, становить 64%, значна частина учасників опитування (43%) готова проголосувати за партії та виборчі блоки, які виступають за об'єднання України й Росії в єдину державу (не голосуватимуть за них 47% респондентів). Тобто частина опитаних (17%) готова проголосувати як за партії, які виступають за незалежність, так і за партії, які виступають за об'єднання з Росією.

Найменшу популярність мають радикально-опозиційні політичні сили, які схильні до повалення нинішнього політичного режиму революційним шляхом (відповідно 10% і 73%). Однак, як бачимо, навіть партії, які ведуть боротьбу під подібними гаслами, можуть сподіватися на підтримку помітної частини електорату, що дає змогу їм сподіватися на подолання чотиривідсоткового бар'єру на парламентських виборах.

Разом із тим, очевидним є те, що виголошення партією популярних гасел ще не є гарантією її підтримки виборцями. Так, якщо гасло стосовно збільшення кількості молодих людей у державному керівництві підтримують 79% опитаних, то за Партію «Нова генерація України», яка активно використовує це гасло в передвиборній кампанії, за даними того ж опитування, мали намір проголосувати лише 1,5% опитаних; якщо гасло щодо зниження податків підтримують 85% респондентів, то за блок, до якого входять партії «Яблуко» та «Красива Україна» і експлуатують це гасло, у жовтні збирався голосувати лише 1%

електорату. Тут можна вивести таку закономірність – виголошення партією непопулярних гасел майже гарантовано відверне від неї виборців, які ці гасла не поділяють, тоді як експлуатація популярних політичних гасел ще не гарантує партії чи виборчому блоку успіху на виборах.

На формування електоральних орієнтацій громадян, їхнього ставлення до політичних партій – учасниць передвиборної боротьби, істотний вплив мають уявлення про місце цих партій у політичній системі України. Респондентам ставилося запитання, які українські партії вони вважають правлячими, тобто такими, що реально впливають на економічне і політичне життя країни (питання було «відкритим», список варіантів відповідей не надавався респондентам). Найчастіше респонденти вважають, що жодна партія не є правлячою (37%), або вагаються з відповіддю на це запитання (33%) (див. табл. 3). Серед тих, хто все ж дав відповідь, найчастіше називають СДПУ(о) (або «соціал-демократів») (10% усіх опитаних) та Комуністичну партію України («комуністів»). Щодо останніх, то у багатьох випадках респонденти мають на увазі не так нинішню Комуністичну партію України, як представників колишньої комуністичної номенклатури, котрі посідають керівні посади в державі, часто змінивши свою партійну належність. Крім того, в деяких регіонах (наприклад, АР Крим) КПУ, маючи значну кількість депутатських місць у місцевих органах представницької влади, є правлячою партією і за формальними ознаками. Однак, слід зазначити, що в Криму КПУ вважають правлячою 7% опитаних, що менше, ніж у середньому по країні.

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів на запитання: **«Як Ви вважаєте, які партії в Україні можна назвати правлячими, тобто такими, що реально впливають на економічне і політичне життя країни?»** (респондент міг назвати будь-яку кількість партій, тому сума відсотків перевищує 100. У таблиці подано лише партії (об'єднання партій), які були названі 0,5% респондентів і більше).

Соціал-демократична партія України (об'єднана), «соціал-демократи»	10
Комуністична партія України, «комуністи»	9
Народно-демократична партія	4,5
Соціалістична партія України, «соціалісти»	3
Народний Рух України, Український народний рух, «Рух» (без уточнення, який саме)	3
Партія «Реформи і порядок»	1
Блок «Наша Україна»	1
Демократична партія України	1
Партія регіонів України	1
Партія промисловців і підприємців України	0,9
Партія «Демократичний союз»	0,9
Партія зелених України	0,6
Блок «За єдину Україну!»	0,5
Жодна партія не є правлячою	37
Важко відповісти	33

Всупереч поширеному поглядові про те, що віднесення тієї чи тієї партії до «правлячих» є свідченням негативного ставлення до неї, результати опитування показують, що дистанціювання громадян відправлячих партій проявляється далеко не завжди. Так, серед тих, хто правлячою партією вважає Комуністичну, голосувати за КПУ на майбутніх виборах

мають намір 38%, а серед тих, хто вважає правлячою СДПУ(о), збиралися за неї голосувати 24%.

Наміри виборців голосувати за ту чи ту політичну партію великою мірою визначаються ставленням цих партій до Президента України та політики, яка ним провадиться. Респондентам ставилося запитання, які партії – ті, що співпрацюють із Президентом України, чи ті, які виступають проти нього – вони схильні підтримувати. Частки тих, хто вибрав перший та другий варіанти відповіді, у жовтні виявилися майже однаковими – відповідно 24% і 23%.

Найчастіше мали намір голосувати за партії, які співробітничать із Президентом, прихильники соціал-демократичної (48%), а також ліберальної (42%) та націонал-демократичної (34%) ідеологій. За партії, які виступають проти Л.Кучми, найчастіше готові голосувати симпатичні комуністичних (47%), національно-радикальних (39%) та соціалістичних (37%) ідей.

Найбільш «пропрезидентським» виявився електорат блоку "За єдину Україну!" – 50% тих, хто мав намір голосувати за нього, висловили підтримку партіям, які співробітничать з Л.Кучмою, і 22% – партіям, які виступають проти нього, серед електорату блоку «Наша Україна» частки перших і других виявилися рівними – по 27%, а от серед тих, хто має намір голосувати за Партію зелених, більше прихильників «антипрезидентських» сил (відповідно 20% і 30%), серед електорату КПУ їх співвідношення становить відповідно 14% і 49%. Тобто, як бачимо, чинник «опозиційності–співробітництва» партії чи блоку щодо Президента не завжди є визначальним в електоральному виборі громадян. Навіть у відверто «пропрезидентського» блоку «За єдину Україну!» значна частина електорату налаштована опозиційно до Президента, а близько сьомої частини електорату КПУ налаштована до нього лояльно.

Відомо, що на успіх на виборах мають більше шансів ті політичні сили, котрі мають стабільний електорат, який голосує за них упродовж десятиліть. За даними опитування, що проводилося Українським інститутом соціальних досліджень та Центром «Соціальний моніторинг» у грудні 2001 року, лише 27% українських виборців зазначили, що голосуватимуть за ту ж політичну партію, що й на виборах 1998 року, 36% збираються голосувати за іншу партію (19% ще не визначилися, 11% зазначили, що не голосували на виборах 1998 року, а 8% – що не братимуть участі й у наступних виборах). Як і слід було очікувати, серед лідерів електорального рейтингу найбільш стабільний електорат у Комуністичній партії – 77% тих, хто збирається голосувати за неї у березні 2002 року, вже робили це чотири роки тому.

Серед нинішнього електорату блоку «Наша Україна» половина (52%) – люди, які чотири роки тому голосували за інші партії, а не за ті, які тепер входять до цього блоку. Приблизно таку ж частку «нестабільного» електорату мають блок «За єдину Україну!» (49%), блоки «Яблуко» і «Красива Україна» (по 52%). Серед партій, які мають шанси подолати 4-відсотковий бар'єр, найбільшу частку «нестабільного» електорату мають блок Юлії Тимошенко (68%, значною мірою тому, що до блоку входить багато партій, які ще не існували у 1998 році) та Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє» (63%, з тієї ж причини).

За даними того ж опитування, 47% виборців хотіли б голосувати за партії та блоки, які виступають за докорінні зміни в суспільстві (інша справа, наскільки ці зміни зможуть забезпечити ті політичні сили, за які вони збираються віддати свій голос), лише 29% – за тих, хто виступає за стабільність, збереження основ існуючого устрою.

Серед електорату партій, які мають шанси подолати 4-відсотковий бар'єр, «за стабільність» найчастіше виступають прихильники блоку «За єдину Україну!» (43%), а «за переміни» – електорат блоку Юлії Тимошенко (70%). Цікаво, що «радикалізм» комуністичного електорату не набагато вищий (55%) «середньостатистичного» рівня і практично такий же, як, наприклад, в електорату блоку «Наша Україна» (54%) чи ВПО

«Жінки за майбутнє» (53%), а 33% електорату КПУ зазначили, що виступають «за стабільність, збереження основ існуючого устрою суспільства».

І, нарешті, про «роль особистості в історії». Роль політичного лідера у формуванні позитивного політичного іміджу партій та виборчих блоків розкривають відповіді респондентів на запитання: «Коли Ви думаєте над тим, за яку партію чи виборчий блок Ви голосуватимете, для Вас більше значення мають особисті якості лідера цієї партії (виборчого блоку) чи її (його) політична програма?»^{***}. Загалом для 20% опитаних більше значення у цій ситуації мають якості лідера, для 38% – програмні положення, для 30% – рівною мірою і те, й інше (12% – не визначилися). Серед електорату провідних політичних сил найчастіше на роль особистих якостей лідера у підтримці партії (блоку) вказують представники електорату блоку «Наша Україна» (вибрали варіанти відповіді «для мене мають значення лише особисті якості лідера партії (блоку) та «для мене мають значення особисті якості лідера, хоча на програму я також звертаю увагу» 38% з-поміж них) та блоку Юлії Тимошенко (28%), тоді як серед електорату СДПУ(о) – 20%, КПУ – лише 15%, Партії зелених – 14%, ВПО «Жінки за майбутнє» – 11%.

^{***} Дані опитування, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень та Центром "Соціальний моніторинг" з 13 по 20 листопада 2001 року в усіх областях, АР Крим та місті Києві. Всього опитано 2020 респондентів віком від 18 років і старших. Вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95 відсотках і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,3–2,2%.

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАТИВ ОСНОВНИХ ГРУП ПАРТІЙ ПЕРЕД ПАРЛАМЕНТСЬКИМИ ВИБОРАМИ 1998 ТА 2002 РОКІВ

В. Хмелько, Н. Погоріла

*(Київський міжнародний інститут соціології, кафедра соціології
Національного університету «Києво-Могилянська Академія»)*

Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) у співробітництві з кафедрою соціології Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (НаУКМА) 11-20 грудня 2001 року провели репрезентативне вибіркове опитування дорослого населення України. Методом інтерв'ю опитано 2013 респондентів у віці від 18 років, що мешкають у 132 селах, селищах міського типу та містах всіх областей та Криму, а також у Києві.

Аналогічне опитування з подібних питань КМІС та кафедра соціології НаУКМА проводили також у з 25 лютого по 6 березня 1998 року¹. Перше з цих досліджень було проведено за місяць до виборів у Верховну Раду у 1998, друге – приблизно за три місяці до виборів 2002 року.

Готовності респондентів взяти участь у голосуванні тоді і тепер виявилися дуже близькими. Розподіли відповідей на запитання, чи пішов би респондент голосувати, якщо б вибори до Верховної Ради відбулися у найближчу неділю, статистично не відрізняються.

Таблиця 1

Готовність виборців взяти участь у голосуванні

Відповіді	1998 початок березня	2001 середина грудня
Звичайно, безумовно ні	24%	21%
Скоріше ні	2%	2%
Не знаю, важко сказати	5%	8%
Скоріше так	12%	15%
Звичайно, безумовно так	57%	54%

Останнє опитування проводилось за тою же методикою, що й у 1998 році. Пропорції ж розподілу прихильників між партіями, зафіксовані тоді в опитуванні, та розподілу голосів під час виборів 1998 року, виявилися дуже близькими. Коефіцієнт кореляції між цими даними дорівнює 0,95, якщо рахувати по всіх 30 партіях, та 0,93 – по тих одинадцяти партіях, які отримали не менш 3% усіх поданих голосів. Сумарна частка виборців інших 19 партій була менше 18 відсотків, тобто, - в середньому менше 1 відсотка. Тому подальший аналіз особливостей електоратів на виборах 1998 року ми обмежимо розглядом даних, що стосуються прихильників перших 11 партій (див. таблицю 2).

Зрозуміло, що стосується даних кінця 2001 року, то поки що ми не можемо їх зіставити з результатами виборів. І оскільки виборча компанія тільки розпочинається, то у розподілі прихильності виборців між різними партіями і блоками в принципі можливі досить суттєві зміни. Однак враховуючи, що ці дані отримані за такою же методикою, як і дані 1998 року, можна вважати, що якщо б вибори відбулися не пізніше середини січня, то дані опитування, проведеного у грудні 2001 року, також достатньо тісно корелювали б з результатами таких виборів. І виходячи з цього, ми спробуємо проаналізувати за однаковою методикою і порівняти між собою деякі характеристики електоратів на виборах 1998 року та перед виборами 2002 року.

Таблиця 2

Відсоток голосів поданих за 11 партій на виборах 1998 року

(які отримали більше 3% голосів)

Партії	Відсоток голосів
Комуністична партія	24.65
Народний Рух України	9.40
	8.56
Партія зелених	5.44
Народно-демократична партія	5.01
Об'єднання "Троада"	4.68
Прогресивна соціалістична партія	4.05
Соціал-демократична партія (об'єднана)	4.01
Аграрна партія	3.68
Партія "Реформи і порядок"	3.13
Блок "Трудова Україна"	3.06

Наші подальші розрахунки щодо електоратів наступних виборів стосуються тільки тих блоків і партій, які – якщо б вибори відбулися у січні – отримали б не менш 3 відсотків голосів тієї частини респондентів, які під час опитування у грудні не заперечували проти того, щоб взяти участь у голосуванні, та вирішили за кого вони б проголосували (див. таблицю 3).

Таблиця 3

Відсоток прихильників 10 партій наприкінці 2001 року

(які мали більше 3% прихильників, серед тих, хто визначився)

Партії і блоки	Відсоток прихильників (N=1139)
Блок Ющенка "Наша Україна"	26.3%
Комуністична партія	23.7%
Блок "За єдину Україну"	7.9%
Соціал-демократична партія (об'єднана)	5.7%
Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє"	5.5%
Партія зелених	5.2%
Блок Юлії Тимошенко	4.3%
Блок Мороза	4.2%
Партія "Яблуко"	4.0%
Блок Вітренко	3.4%

Щоб оцінити місце електоратів зазначених партій в політичному спектрі України у 1998 та 2001 році, необхідно розрахувати і порівняти показники соціально-економічних та національно-політичних орієнтацій електоратів цих партій. Для побудови адекватних показників таких вимірів ми, перш за все, провели факторний аналіз розподілів тих деяких оціночних суджень респондентів обох згаданих вище опитувань, які характеризують їхні відповідні орієнтації. Факторний аналіз² дозволив виділити два фактори, що пояснюють не менш 50 відсотків варіацій проаналізованих оцінних суджень респондентів. Величини факторних навантажень цих суджень та дисперсій факторів, а також зміст відповідних суджень у відповідях на запитання інтерв'ю наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Значення факторних навантажень оцінних суджень респондентів стосовно соціально-економічних та соціально-політичних проблем

Зміст суджень	Факторні навантаження			
	1998		2001	
	F1	F2	F1	F2
СТУПІНЬ ЗГОДИ З ТИМ, ЩО...				
- головне, що може покращити добробут більшості людей - це розвиток приватного підприємництва	0.2 7	0.7 5	0.10	0.77
- громадяни мають мати право приватної власності на землю, тобто право володіти землею, купувати її і продавати	0.1 9	0.7 0	0.11	0.68
- громадяни та групи громадян мають отримати право приватної власності на великі підприємства, де зайнято більше 200 робітників	0.1 9	0.7 6	0.10	0.74
- слід допустити банкрутство неефективних держпідприємств, навіть якщо через це деякі робітники залишаться без роботи	0.1 1	0.7 0	0.04	0.66
- вільні ціни абсолютно необхідні, для того, щоб економіка була здоровою	0.1 0	0.7 2	-0.00	0.66
СТАВЛЕННЯ ДО ...				
- встановлення з Росією кордонів без віз і митниць	- 0.7 3	- 0.2 6	- 0.6 6	- 0.2 0
- до використання російської мови як другої офіційної	- 0.7 7	- 0.1 4	- 0.7 5	- 0.0 1
- до викладання російської мови в україномовних школах не в більшому обсязі, ніж іншої іноземної мови	0.7 6	0.2 0	0.7 2	0.0 4
ГОТОВНІСТЬ ПРОГОЛОСУВАТИ ЗА АБО ПРОТИ ПАРТІЇ, ЩО СТАВИТЬ ЗА МЕТУ:				
- відродження української нації	0.7 2	0.0 7	0.66	0.05

- зміцнення незалежності української держави	0.66	0.19	0.67	0.05
Дисперсія факторів	4.1	1.5	2.0	3.0
Відсоток дисперсії	41%	15%	20%	30%

Враховуючи величину і знак наведених в таблиці 4 факторних навантажень, неважко зробити висновок про те, що фактор, позначений в таблиці як F1, диференціює респондентів за їхніми національно-політичними орієнтаціями (особливо – за їхнім ставленням до державної політики стосовно російської мови), а другий фактор (в таблиці – F2) – за їхніми соціально-економічними орієнтаціями (особливо – за їхнім ставленням до розвитку приватного підприємництва та до права громадян мати у приватній власності відносно великі підприємства). Тому чисельні значення цих факторів можуть розглядатися як значення інтегральних індексів відповідних орієнтацій, причому як для даних 1998, так і 2001 років. Порівняння факторних навантажень тих самих ознак у 1998 та 2001 роках показує, що величини цих навантажень за чотири роки майже не змінилися. Але якщо у 1998 році розбіжності у національно-політичних орієнтаціях виборців значно переважали розбіжності у соціально-економічних (дисперсія фактору F1 була у 2,7 рази більш, ніж дисперсія F2), то наприкінці 2001 року, навпаки, розбіжності у національно-політичних орієнтаціях були помітно меншими, ніж розбіжності у соціально-економічних (дисперсія F1 складала тільки 2/3 від дисперсії F2).

Програма, за допомогою якої був проведений факторний аналіз (SPSS for Windows) дозволила розрахувати методом регресії факторні значення обох факторів для кожного з респондентів і ввести їх в інформаційну базу. Відцентрувавши ці факторні значення за нейтральними значеннями вихідних ознак для кожного з факторів, ми отримали можливість використати центровані факторні значення як індекси, відповідно, національно-політичних і соціально-економічних орієнтацій респондентів. Обчисливши середні значення цих індексів окремо для прихильників зазначених вище партій і блоків, ми змогли визначити, якого напрямку національно-політичні та соціально-економічні орієнтації переважають в електоратах цих партій і блоків (див. таблиці 5 і 6).

Таблиця 5

Національно-політичні та соціально економічні орієнтації електоратів

12 партій, що набрали найбільше голосів на парламентських виборах 1998 року

Електорат якої партії, блоку	Середні значення індексів орієнтацій	
	Національно-політичних	Соціально-економічних
Комуністичної	- 0.62	- 0.39
Народного Руху	0.89	0.56
Соціалістичної і Селянської партій	0.03	- 0.13
Зелених	0.23	0.44
Народно-демократичної	0.35	0.44
Об'єднання "Громада"	- 0.03	0.07
Прогресивної соціалістичної	- 0.16	0.09
СДПУ (об'єднаної)	0.29	0.38
Аграрної	0.33	- 0.30

Партії "Реформи і порядок"	0.94	0.77
Блоку "Трудова Україна"	- 0.29	0.14
Прихильників усіх 11 партій в цілому	0.10	0.12

В таблицях 5 та 6 позитивні значення індексів позначають праву спрямованість орієнтацій (патріотичну, націоналістичну – національно-політичних і проринкову – соціально-економічних), а негативні – їхню ліву спрямованість. З наведених даних видно, що у 1998 році електорат КПУ дійсно був найлівішим як за своїми соціально-економічними орієнтаціями (індекс -0,39), так і національно-політичними - (індекс -0,62). А от наприкінці 2001 року електорат КПУ був найлівішим тільки за своїми соціально-економічними орієнтаціями (індекс -0,64), а за національно-політичними орієнтаціями найлівішим виявився електорат блоку Вітренко (індекс -0,46). В той же час за своїми соціально-економічними орієнтаціями блок Вітренко скоріше центристський, ніж лівий (індекс -0,02). І лише за сукупністю обох показників саме електорат КПУ визначається як беззаперечно лівий (див. таблицю 6).

І оскільки близькість національно-політичних орієнтацій електоратів не завжди співпадає з близькістю їхніх же соціально-економічних орієнтацій, і навпаки, остільки визначення вже наступного відносно лівішого електорату в випадках, що розглядаються, не має однозначного вирішення. Як свідчать дані, наведені в таблицях 5 і 6, у 1998 році серед електоратів зазначених 11 партій найближчим до електорату КПУ у соціально-економічному аспекті був електорат Аграрної партії, а у національно-політичному – електорат блоку "Трудова Україна". Наприкінці ж 2001 року найближчим до електорату КПУ у соціально-економічному вимірі був електорат блоку Мороза, а у національно-політичному – електорат блоку Вітренко

Більш наочно співвідносна близькість і віддаленість орієнтацій електоратів усіх виділених партій, подані на схемах 1 і 2, де на горизонтальній осі відкладені середні значення індексу національно-політичних орієнтацій, а по вертикальній - соціально-економічних орієнтацій електоратів відповідних партій. Простий візуальний аналіз взаємного розташування координат середніх значень індексів цих орієнтацій дозволяє побачити, що на схемі електорати шикуються від лівих до правих в діагональному напрямку – із лівого нижнього кута до правого верхнього. Не важко побачити на схемі 1, що електорати двох партій і одного блоку (Народного Руху та партії

Таблиця 6

**Національно-політичні та соціально економічні орієнтації електоратів
10 партій, з найбільшою кількістю прихильників 2001 року**

Електорат якої партії, блоку	Середні значення індексів орієнтацій	
	Національно-політичних	Соціально-економічних
Блоку Ющенка	0.99	0.27
Комуністичної	- 0.29	- 0.64
За Єдину Україну	0.06	0.20
СДПУ (об'єднаної)	- 0.11	0.34
Жінки за майбутнє	0.22	- 0.06
Зелених	0.20	0.11
Блоку Мороза	0.00	- 0.24
Блоку Юлії Тимошенко	0.39	0.22

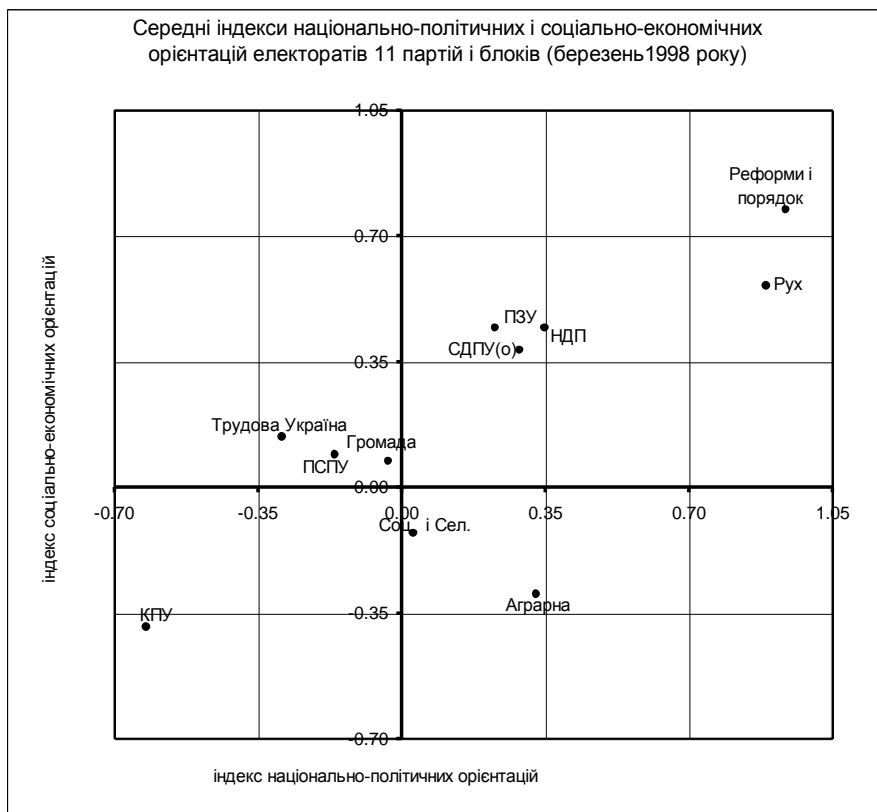
Партії “Яблуко”	0.14	0.20
Блок Вітренко	- 0.46	- 0.02
Прихильників усіх 10 партій в цілому	0.29	0.00

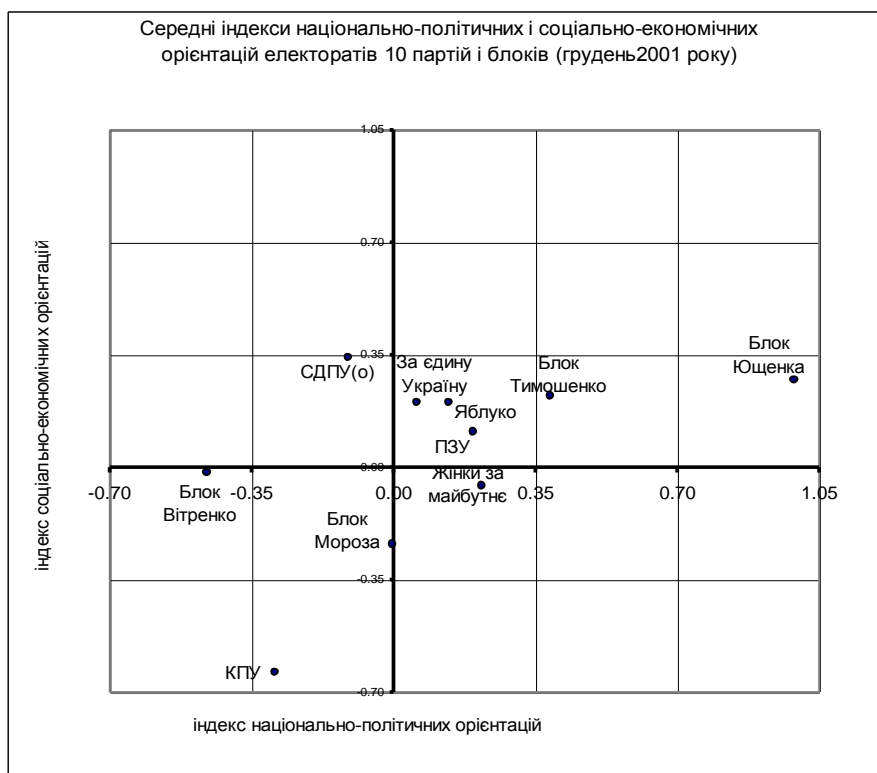
“Реформи і порядок”) можуть бути виділені як група електоратів правих партій. Електорати ще трьох партій – НДП, СДПУ(о) і Партії зелених (ПЗУ) – на схемі 1998 року також явно виділяються як окрема група, яку – враховуючі її розташування відносно центру координат – логічно позначити як правоцентристську. Помітно близькі між собою середні індекси орієнтацій ще трьох електоратів, розташованих лівіше від центру – об’єднання “Громада”, ТУ і ПСПУ.

Електорат КПУ, координати орієнтацій якого локалізовані в лівому нижньому квадранті застосованої системи координат, виділяється як найлівіший електорат. Другу, ближчу до центра ліву групу склали електорати СПУ і СелПУ, ТУ, ПСПУ і “Громади”. Цю групу - виходячи з її розташування в просторі національно-політичних і соціально-економічних орієнтацій, ми назвали лівоцентристською (підкреслимо, що це позначення стосується лише електоратів цих партій, а не самих партій). З подібних же міркувань групу електоратів НДП, СДПУ(о) і ПЗУ у 1998 році далі будемо називати правоцентристською. А правую – групу, яку склали у 1998 році електорати Народного Руху (НРУ) та партії “Реформи і порядок”(ПРП).

Подібним ж чином виглядав розподіл електоратів зазначених 10 партій і блоків у просторі соціально-економічних та національно політичних орієнтацій наприкінці 2001 року (схема 2). Можна впевнено сказати, що правий електорат представлений електоратом блоку Ющенка, до якого, як можна припустити увійшли, зокрема, такі електорати правої орієнтації 1998 року, як електорати партій “Реформи і порядок” і Народний Рух. Якщо продовжувати за діагоналлю, то до великої групи електоратів правоцентристського спрямування належать електорат блоку Юлії

Схема 1

Тимошенко, партії “Яблуко”, блоку “Жінки за майбутнє”, Партії зелених, блоку “За єдину Україну” та Соціал-демократичної партії (об’єднаної). Лівоцентристський електорат наприкінці 1998 року був представлений електоратами блоків Вітренко і Мороза, а лівий – електоратом Комуністичної партії.

Розглянемо тепер особливості складу цих електоратів за соціально-демографічними характеристиками, перш за все – за статтю, віком та освітою (таблиця 7).

За статевим складом у 1998 році найбільше відрізнялися правий і лівий електорати. Співвідношення чоловіків і жінок було найбільшим серед прихильників правих партій (56 до 44) і найменшим (40 до 60) – в складі лівоцентристського електорату. Практично середнє місце між цими двома електоратами за вказаним показником займали правоцентристський та крайнє лівий електорати (співвідношення 49 до 51 та 47 до 53, відповідно, відмінність статистично незначуща, і наближена до пропорцій жінок та чоловіків серед потенційних виборців). Виходячи з цих даних можна сказати, що на останніх парламентських виборах в Україні жінки більш, ніж чоловіки, були схильні підтримувати некрайні партії, й найпомітніше – лівіші від центру.

Наприкінці 2001 року відмінність між правим і лівим електоратом за статевим складом дещо зменшилась, хоча доля чоловіків в складі правого електорату залишалась дещо більшою. Подібна ж різниця за статтю спостерігалось між лівоцентристським і правоцентристським електоратами (де чоловіків було менше, ніж жінок).

За віковим складом у 1998 році найстаршим виявився крайнє лівий електорат, а відносно наймолодшим – правоцентристський. В останньому відносно найбільшими частками – порівняно з іншими електоратами – були дві наймолодші групи виборців - у віці 18-29 та 30-44 роки. Ця, відносно молодша і, на майбутнє, найперспективніша частина

активних виборців, у правоцентристському електораті складала більше 59 відсотків. У складі правого електорату таких виборців було близько 41 відсотка, у складі лівоцентристського – тільки близько 33 відсотків, а у складі лівого – взагалі лише близько 23 відсотків. Взагалі, майже половину лівого електорату – більше 46 відсотків - склали виборці пенсійного віку: старші 60 років. Відносно найбільшою ця вікова група виборців була й в складі лівоцентристського електорату – близько 42 відсотків.

В порівнянні з 1998 роком всі групи електоратів 2001 року - окрім крайнього лівого - помітно помолоділи за рахунок збільшення частки наймолодшого електорату (у віці до 30 років): в цілому - від 15 відсотків у 1998 року до 23 наприкінці 2001 року. Відповідно частка респондентів старших за 60 років зменшилась від 33 відсотків до 27. Тепер за віковим складом лівий електорат ще більше відрізняється від решти. На тлі того, що загалом доля старших осіб серед потенційних виборців в цілому стала меншою, збільшення найстаршої частки в складі лівого електорату з 43 до 48 відсотків є тим більш вагомим.

За рівнями освіти у 1998 році структура лівого електорату була дуже близької до структури правого. В обох цих електоратах частки виборців з освітою менше середньої і загальною середньою були однаковими, а із середньою спеціальною і вищою освітою – майже однаковими (відмінності статистично незначущі навіть на рівні $p < 0.1$). При цьому, частка виборців з найменшим рівнем освіти в лівому електораті перевершувала частку таких виборців і в лівоцентристському електораті, й, особливо, - більш ніж вдвічі - в правоцентристському. А частка виборців з найвищим рівнем освіти в лівому електораті була майже вдвічі меншою ніж в правоцентристському. Дані, наведені в таблиці 7 дають всі підстави стверджувати, що в цілому на виборах 1998 року лівий електорат (і майже так само правий) був відносно найменш освіченим, а правоцентристський, навпаки, - найосвіченішим.

Головною відмінністю електорату року 2001 є зростання частки осіб з вищою освітою серед правого електорату більш ніж у півтора рази (з 17 до 27 відсотків), в той час як лівий електорат втратив 1/5 частки виборців з вищою освітою (замість 15 відсотків у 1998 – 12 у 2001). Водночас серед правого електорату найменш освічена частка виборців зменшилась (з 25 до 21 відсотка), а серед лівого – помітно зросла (з 28 до 34 відсотків). У результаті лівий електорат став значно менш освіченим, ніж правий.

В той же час правоцентристський електорат, який чотири роки тому помітно перевершував за рівнем освіченості лівоцентристський, тепер помітно поступається останньому. Так, частка виборців з вищою освітою серед правоцентристського електорату дещо зменшилась (від 29 відсотків до 26), а серед лівоцентристського електорату вона, навпаки, збільшилася майже у півтора рази (від 21 до 31 відсотка). А найменш освічена частка виборців серед лівоцентристського електорату майже у півтора рази (з 20 до 11) зменшилась, в той час як серед правоцентристського електорату вона не змінилася.

Склад електоратів за статтю, віком та освітою
(розподіли у відсотках)

Соціально-демографічні характеристики	Лівий	Ліво-центристський	Право-центристський	Правий
	N = 310	N = 170	N = 247	N = 212
<i>Стать</i>				
Чоловіки	47	40	49	56
Жінки	53	60	51	44
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Вікові групи</i>				
18-29 років	7	13	25	16
30-44 років	18	21	31	32
45-59 років	32	27	22	25
> 59 і більше років	43	38	22	28
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Освіта</i>				
менше середньої	28	20	12	25
Загальна середня	30	35	27	30
	28	24	32	28
Вища (повна і неповна)	15	21	29	17
ВСЬОГО	100	100	100	100
	Групи електоратів 2001			
	N = 270	N = 86	N = 370	N = 299
<i>Стать</i>				
Чоловіки	45	50	45	50
Жінки	55	50	55	50
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Вікові групи</i>				
18-29 років	8	20	35	21
30-44 років	20	34	26	29
45-59 років	24	30	23	24
> 59 і більше років	48	16	16	26
ВСЬОГО	100	100	100	100
<i>Освіта</i>				
менше середньої	34	11	12	21
Загальна середня	26	37	32	30
	28	21	30	22
Вища (повна і неповна)	12	31	26	27
ВСЬОГО	100	100	100	100

В протилежність тому, що за структурою освіти лівий і правий електорати у 1998 році відрізнялись один від одного значно менше, ніж від будь-якого іншого електорату, за пропорціями етнічних, мовних і лінгво-етнічних груп в їхньому, складі лівий і правий електорати відрізнялись один від одного найбільше (див. таблицю 8).

Таблиця 8

Склад електоратів за етнічними, мовними та лінгво-етнічними категоріями

(розподіли у відсотках)

	Лівий	Ліво-центристський	Право-центристський	Правий
	N = 310	N = 170	N = 247	N = 212
Етнічна самоідентифікація				
Українці	63	69	80	89
Росіяни	34	24	15	9
Інші	3	7	5	2
ВСЬОГО	100	100	100	100
Зручна мова³				
Українська	37	45	57	73
Російська	63	55	43	27
ВСЬОГО	100	100	100	100
Лінгво-етнічна група				
<i>українці україномовні</i>	32	39	52	71
<i>українці російськомовні</i>	31	30	29	18
<i>росіяни російськомовні</i>	30	20	12	8
Інші	7	11	7	3
ВСЬОГО	100	100	100	100
	Групи електоратів 2001			
	N = 270	N = 86	N = 370	N = 299
Етнічна самоідентифікація				
Українці	63	64	73	94
Росіяни	27	22	21	4
Інші	10	14	6	2
ВСЬОГО	100	100	100	100
Зручна мова				
Українська	35	31	38	84
Російська	65	69	62	16
ВСЬОГО	100	100	100	100

Лінгво-етнічна група				
<i>українці україномовні</i>	31	31	34	81
українці російськомовні	31	33	39	12
росіяни російськомовні	25	22	18	3
інші	13	14	9	4
ВСЬОГО	100	100	100	100

Так, за національною самоідентифікацією частка українців в лівому електораті у 1998 році була майже в півтори рази менше, а частка росіян майже в чотири рази більше, ніж в правому електораті. Взагалі проглядалася така тенденція: чим менш лівим або більш правим за своїми орієнтаціями є електорат, тим більше в його складі тих, хто вважає себе українцями, і тим менше тих, хто вважає себе росіянами. Співвідношення українців і росіян в лівому електораті менш ніж 2 до 1, в лівоцентристському – близько 3 до 1, в правоцентристському – більш ніж 5 до 1, а в правому – майже 10 до 1. Наприкінці 2001 року ця тенденція для правого електорату ще посилилась - аж до співвідношення близько 24 до 1, для лівоцентристського електорату - практично не змінилась, а для лівого і, особливо, правоцентристського електорату – послабшала. Частка інших етнічних груп в складі правого і правоцентристського електоратів практично не змінилась, а в складі лівоцентристського й, особливо, лівого електоратів помітно зросла – у 2 та більш ніж 3 рази, відповідно. І якщо перед виборами 1998 року частка цієї категорій виборців в складі правого і лівого електоратів була практично однаковою, то наприкінці 2001 частка таких виборців серед правого електорату була в 5 разів менше, ніж серед лівого.

Ще помітнішими, ніж за етнічним складом, були у 1998 році відмінності між лівими і правими електоратами за пропорціями комунікативно україномовних і російськомовних виборців. Належність до цих категорій визначалася за вербально-поведінковою самоідентифікацією респондентів у спілкуванні з інтерв'юером - за тим, якою з двох мов - українською чи російською - вони за своїм вибором спілкувалися чи домовлялися спілкуватися з інтерв'юером. В цьому значенні україномовних виборців в лівому електораті у 1998 році було в 1,7 рази менше, ніж російськомовних. І в лівоцентристському електораті їх було майже в 1,2 рази менше. І тільки вже в правоцентристському електораті україномовних виборців було в 1,3 рази більше, а в правому – в 2,7 рази більше, ніж російськомовних. Наприкінці 2001 року ці відмінності між більш правими і більш лівими електоратами стали ще більшими. Україномовних виборців в лівому електораті стало в 1,9 рази менше, ніж російськомовних, в лівоцентристському - майже в 2,2 рази менше, в правоцентристському електораті - в 1,6 рази більше, а в правому – більше, ніж в 5 разів. Взагалі, якщо порівняти крайні електорати, то за мовою спілкування з інтерв'юером частка україномовних в лівому електораті була менше, ніж в правому електораті, в 2 рази - у 1998 році та у 2,4 рази - наприкінці 2001 року, а частка російськомовних виборців була більше, ніж в правому електораті, в 2,3 рази у 1998 році, та вже в 4 рази наприкінці 2001 року.

Через зафіксовані розбіжності між етнічною самоідентифікацією і мовною поведінкою респондентів маємо констатувати, що у 1998 році майже однакова частка російськомовних українців в складі лівого і лівоцентристського електорату дуже мало (статистично незначуще навіть на рівні $p < 0.1$) відрізнялася від їх частки в складі правоцентристського електорату. І тільки в складі правого електорату частка таких виборців була в 1,7 рази меншою. В цьому аспекті виділені електорати найбільше

відрізнялися за частками україномовних українців (в 2,2 рази менше в лівому електораті, ніж в правому), й, особливо, російськомовних росіян (майже в 4 рази більше в лівому електораті, ніж в правому). Наприкінці ж 2001 року частка україномовних українців серед правого електорату стала ще більшою, серед правоцентристського та лівоцентристського електоратів – меншою. Так, якщо у 1998 році серед правого електорату частка україномовних українців була більшою за частку російськомовних українців приблизно в 4 рази, то наприкінці 2001 року – майже в 6,8 рази. Одночасно серед правоцентристського та лівоцентристського електоратів ця пропорція стала оберненою по відношенню до пропорції 1998 року – наприкінці 2001 року в цих електоратах більшою була вже частка не україномовних українців, а російськомовних. В складі ж лівого електорату пропорції цих категорій виборців за цей час практично не змінилися і в результаті відмінність від нього правого електорату за мовною орієнтацією українців стала ще більшою. Більшою стала відмінність цих електоратів і за часткою російськомовних росіян. Якщо перед виборами 1998 року серед лівого електорату частка таких виборців була більшою, ніж серед правого “лише” в 3,8 рази, то наприкінці 2001 року – у 8,3 рази.

Відмінності між виборцями за їх етнічною самоідентифікацією і мовною поведінкою в Україні, як відомо, тісно пов’язані з їх територіальним розташуванням (за віссю Захід - Схід) та поселенським (в селах - містах різної чисельності населення). Характеристики розподілів виділених електоратів за типом поселення і великими регіонами представлені в таблиці 9.

На основі наведених в таблиці даних неважко підрахувати, що мешканці міст у 1998 році внесли до складу лівого електорату помітно більшу частку (78 відсотків), ніж до складу і лівоцентристського, і правоцентристського (на 8 відсотків до кожного), і, особливо, правого електорату – на 21 відсоток. Відзначимо також, що до міської частини лівого електорату внесок мешканців невеликих (чисельністю до 100 тисяч), середніх (від 100 до 500 тисяч) і великих міст був майже однаковим (в межах 25-27 відсотків), але в складі лівоцентристського електорату мешканців великих міст було більше 29 відсотків - на 6 відсотків більше, ніж мешканців невеликих міст, і на 11 відсотків більше, ніж мешканців середніх міст (відмінність статистично значуща на рівні $p < 0,05$).

Таблиця 9

Розподіл електоратів за типом поселення та регіонами

(у відсотках)

Місце проживання виборців	Групи електоратів 1998			
	Лівий	Ліво-центристський	Право-центристський	Правий
	N = 310	N = 170	N = 247	N = 212
Тип поселення				
Село	22	31	30	43
Невелике місто (менше 100 тис. та СМТ)	25	23	18	14
Середнє місто (від 100 тис. до 500 тис.)	27	18	27	21
Велике місто (від 500 тис.)	26	29	25	22
ВСЬОГО	100	100	100	100
Регіони⁴				
Західний	7	17	26	49
Західно-Центральний	21	26	23	17
Східно-Центральний	17	24	23	12

Південний	27	13	15	8
Східний	29	20	12	13
ВСЬОГО	100	100	100	100
	Групи електоратів 2001			
	N = 270	N = 86	N = 370	N =299
Тип поселення				
Село	33	22	30	44
Невелике місто (менше 100 тис. та СМТ)	30	25	21	21
Середнє місто (від 100 тис. до 500 тис.)	19	16	19	20
Велике місто (від 500 тис.)	18	37	30	15
ВСЬОГО	100	100	100	100
Регіони				
Західний	8	5	13	51
Західно-Центральний	18	19	23	27
Східно-Центральний	23	23	18	14
Південний	18	26	25	4
Східний	33	27	21	4
ВСЬОГО	100	100	100	100

Наприкінці 2001 року частка міського населення в складі правого та правоцентристського електоратів практично не змінилася. Але в складі правого електорату частка мешканців невеликих міст стала у півтора рази більшою, а частка мешканців великих міст, навпаки, - у півтора рази меншою. В той же час в складі правоцентристського електорату - за рахунок зменшення у півтора рази частки мешканців середніх міст - на 5 відсотків зросла частка мешканців великих міст і на 3 відсотки - невеликих міст. За цей же час склад лівого електорату відзначився зменшенням частки міського населення до 67 відсотків з 78, а лівоцентристського, - навпаки, такої частки виборців з 69 відсотків до 78. Відтак, лівий електорат перестав бути самим міським, і таким став електорат лівоцентристський.

Зрозуміло, що до складу виділених електоратів різними були і внески різних регіонів. Традиційно найбільшу частку правого електорату – 49 відсотків у 1998 році та 51 відсоток наприкінці 2001 року - складали мешканці Західного регіону. Вони ж традиційно й у 1998, й наприкінці 2001 років дали найменшу частку лівого електорату – 7 та 8 відсотків, відповідно. Найбільшу частку лівого електорату – 29 відсотків у 1998 році та 33 відсотки наприкінці 2001 року - складали мешканці Східного регіону.

До правоцентристського електорату майже однаково великі внески у 1998 році дали Західний, Західно-Центральний і Східно-Центральний регіони (26, 23 і 23 відсотки), і майже однаково невеликі – 15 і 12 відсотків - Південний і Східний. За наступні чотири роки частки Східного і Південного регіонів у складі цього електорату зросли приблизно в 1,7 рази, частка Західно-Центрального регіону не змінилась, а частка Західного регіону зменшилась у 2 рази. В результаті більше двох третин правоцентристського електорату наприкінці 2001 року складали мешканці Південної, Західно-Центральної і Східної України.

В цілому стосовно територіального розподілу лівих і правих електоратів можна сказати, що на виборах до Верховної Ради 1998 року в основному спостерігалась та ж закономірність, що й на виборах 1994 року – чим правіше електорат, тим більшою була

його чисельність в Західному регіоні, і тим меншою - в Східному. Відповідно, чим лівіше електорат, тим менше був внесок до нього мешканців Західного регіону, і тим більше - внесок мешканців Східного регіону.

Наприкінці 2001 рік зазначена тенденція для Західного регіону в основному збереглася, а крім того проявилася у Західно-Центральному регіоні, та посилилась у Східному. Якщо у 1998 році частка Східного регіону у складі лівого електорату була більшою, ніж у складі правого електорату у 2,2 рази (29 відсотки проти 13), то чотирма роками пізніше – у 8,2 рази (33 відсотки проти 4).

Помітні зміни спостерігалися також у Південному регіоні, котрий у 1998 році складав найбільшу частку серед лівого електорату – майже вдвічі більшу, ніж серед центристських, а наприкінці 2001 року давав найбільші внески до обох центристських електоратів, що можна інтерпретувати як зсув Південного електорату вправо від вкрай лівих орієнтацій.

Підводячи підсумки можна сформулювати наступні твердження про зміни в досліджених електоратах в цілому. У порівнянні з 1998 роком частка електоратів лівої частини політичного спектру наприкінці 2001 року загалом зменшилася (див таблицю 10). Якщо перед виборами 1998 року лівий і лівоцентристські електорати складали більше половини (51 відсоток) прихильників одинадцяти відносно найбільш популярних партій, то перед початком виборчої кампанії виборів 2002 року ці електорати складали лише дещо більше третини (35 відсотків) прихильників десяти відносно найбільш популярних партій. Зміна ця відбулася завдяки збільшенню майже в 1,4 рази частки електорату з правоцентристськими орієнтаціями і майже в 1,3 рази - частки електорату з правими орієнтаціями, в цілому – від 49 до 65 відсотків.

Таблиця 10

Розподіли потенційних виборців на чотири електорати

(у відсотках)

Електорати за орієнтаціями	1998 початок березня	2001 середина грудня
Лівий	33	26
Лівоцентристський	18	9
Правоцентристський	26	36
Правий	23	29
ВСЬОГО	100	100

Враховуючи виявлені вище зміни, які відбулися у соціально-демографічному складі та відносній чисельності досліджених електоратів за період між березнем 1998 і груднем 2001 років, можна показати, що це збільшення відбулося за **рахунок переходу до правих і правоцентристських позицій** –

- більш ніж на три чверті – **етнічних українців** (77 відсотків приросту);
- на три чверті – **виборців з вищою й, особливо, із середньою спеціальною освітою** (на 36 та 39 відсотків приросту, відповідно);
- більш ніж на дві третини – **жінок** (68 відсотків приросту);

- майже на дві третини – мешканців Східно-Центрального та Південного регіонів (на 38 та 27 відсотків, відповідно);
- на 60 відсотків – російськомовних;
- більш ніж на половину – наймолодшої групи виборців віком 18-29 років (54 відсотки приросту).

Примітки

- ¹ Були взяті інтерв'ю у 2923 респондентів, відібраних за вибіркою, репрезентативною для дорослого населення України у віці від 18 років; опитування було проведено у 122 населених пунктах - селах, селищах міського типу і містах - всіх областей і Криму, а також у Києві. Дані опитування знаходяться в архіві Київського міжнародного інституту соціології і доступні для дослідників.
- ² Факторний аналіз проведений методом головних компонент з обертанням первинних факторів по методу варімакс, який мінімізує чисельність змінних, що мають високе навантаження по тому самому фактору.
- ³ “Стосовно терміна “зручна мова” (“language of convenience”) див: Dominique Arel and Valeriy Khmelko, “The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine”, *The Harriman Review*, vol. 9, nos. 1-2 (Spring 1996), pp.81-82.
- ⁴ “Західний регіон” в цьому тексті - це сім найзахідніших областей: Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська і Чернівецька; “Західно-Центральний регіон” - Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська області і місто Київ; “Східно-Центральний регіон” - Дніпропетровська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області; “Південний регіон” - Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області і Крим; “Східний регіон” - Харківська, Донецька і Луганська області. Розподіл електоратів за регіонами у 1998 році розрахований за даними з видання: *Вибори '98: Документи, статистичні дані, аналіз.* – К.: Форт, 1998, стор. 59-63.

ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ 2001 РОКУ: ПОГЛЯД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Олександр Стегній

Наведений матеріал базується на даних січневого дослідження, проведеного в рамках моніторингового опитування СОЦІС-Омнібус в усіх регіонах України. Вибіркову сукупність становили 1200 респондентів, які за своєю соціально-демографічною характеристикою (вік, стать, рівень освіти та тип поселення) репрезентували доросле населення країни. Метод збору емпіричної соціологічної інформації -- стандартизоване інтерв'ю за місцем постійного проживання респондентів.

В якості політичних подій в Україні пропонувався перелік із восьми позицій. Респонденти мали змогу оцінити характер впливу даних подій на перебіг політичного життя в нашій країні за трибальною шкалою, де 1 означала позитивний вплив, 2 – негативний вплив, а 3 – відсутність будь-якого помітного впливу.

Отримані під час опитування результати показали, що найбільший позитивний вплив на політичну ситуацію в Україні торік мала одна подія – відвідування нашої країни Папою Римським Іоанном Павлом II. Крім того, доволі помітна частка респондентів також виокремили позитивний вплив ще двох подій – ухвалення “Земельного кодексу України” та святкування 10-ї річниці Незалежності України.

Серед негативних торішніх подій учасники опитування назвали в першу чергу дві: відставку уряду В.Ющенка та розслідування “справи Гонгадзе”.

Говорячи про відставку В.Ющенка, особіно слід зазначити, що саме ця подія впливає на перебіг нинішньої передвиборчої кампанії 2002 року. Мова йде про чіткий взаємозв'язок між тими, хто негативно оцінює дану відставку і тими, хто готовий віддати свій голос за колишнього голову уряду. А саме, однозначна більшість потенційних виборців В.Ющенка припадає саме на тих, хто вважає, що відставка уряду під його керівництвом негативно вплинула на політичну ситуацію в Україні.

Варто зазначити, що відставка віце-спікера Верховної Ради України В.Медведчука не викликала такої реакції і переважна більшість респондентів вказала на маловпливовість цієї відставки на політичне життя, решта ж взагалі не змогла визначити свого ставлення до цієї події.

Як відомо, відсутність відповідного правового регулювання процедури виборів народних депутатів була серйозною перешкодою на шляху підготовки до проведення чергових парламентських виборів. Тому ухвалення нового Закону України “Про вибори народних депутатів України” об'єктивно має вплив не тільки на сам механізм висування та обрання народних депутатів, але і певним чином впливає на політичну боротьбу в Україні, співвідношення політичних сил.

Схожий погляд на вагомість зазначеного Закону притаманний радше експертам і фахівцям. Для пересічного виборця ухвалення цього документу виглядає як доволі другорядна малопомітна подія в житті України.

Як вплинули на політичну ситуацію в Україні наступні події? (%)

Назва події	Як вплинула			
	Позитивно	Негативн о	Ніяк	Не визначились
Відставка уряду В.Ющенка	13	40	26	21
Розслідування “справи Гонгадзе”	9	40	31	20
Відвідування України Папою Римським Павлом II	43	7	37	13

Святкування 10-ї річниці Незалежності України	29	5	52	14
Об'єднання різних партій в єдині блоки, створення нових політичних блоків	19	10	43	30
Ухвалення нового Закону України “Про вибори народних депутатів України”	16	4	44	37
Ухвалення “Земельного кодексу України”	32	17	21	30
Відставка віце-спікера Верховної Ради України	12	17	36	35

Таке прискіпливе ставлення простих виборців до процесу нових парламентських виборів значною мірою пояснюється доволі негативним ставленням до нових виборчих перегонів.

Так, більше половини учасників опитування (53%) вважають, що багато державних чиновників найвищого рангу, які вирішили брати участь у нових виборах, використовуватимуть фінансові та матеріальні ресурси, до яких мають доступ завдяки своєму службовому становищу. Лише три відсотки респондентів схилиються до думки, що навряд чи матимуть місце такі зловживання. Крім того, понад чверті опитаних вважають, що до порушень чиновники вдаватимуться, але тільки деякі з них (не більшість).

Не важко помітити, що блокування різноманітних політичних партій та створення нових політичних блоків для значної частини наших громадян також виявилось малозначущою та маловпливовою подією.

І це можна пояснити, якщо поглянути на те, як оцінено ефективність діяльності депутатів нинішнього скликання Верховної Ради. Однозначна більшість респондентів (64%) вважає, що Верховна Рада теперішнього складу працювала неефективно, а її діяльність була мало корисною для країни. Кожний п'ятий респондент зауважив, що попри деякі негаразди, діяльність парламенту можна оцінити скоріше позитивно. Лише 2 відсотки цілковито позитивно оцінили роботу вищого законодавчого органу країни.

Осібний інтерес викликає ставлення до ухвалення “Земельного кодексу України” та святкування 10-ї річниці державної незалежності України.

Новий земельний кодекс насамперед вітають респонденти молодших вікових груп, учасники опитування із Західної України та прихильники право-центристських політичних сил. В свою чергу, основна група противників даного кодексу припадає на Східний та Південний регіони, а також прихильників лівих політичних сил, надто комуністів.

Щодо незалежності, то її річниця є самодостатньою цінністю для національно свідомої частини Західного регіону, в якому 68 відсотків (!) вказали на позитивний вплив цієї події на політичну ситуацію в нашій країні минулого року.

ПАРТІЇ ТА ВИБОРЦІ ПЕРЕД ВИБОРОМ: ЩО ПОТРІБНО ДЛЯ УСПІХУ?

Матеріали Круглого столу, що його організували Всеукраїнський громадський моніторинговий комітет, Фонд “Демократичні ініціативи” і Фонд “Європа XXI” 4 лютого 2002 року

Ірина Бекешкіна, науковий керівник Фонду "Демократичні ініціативи"

У темі нашого Круглого столу не випадково пов'язані один з одним успіх партій та успіх виборців. Нам дуже хотілося б, щоб ця виборча кампанія стала певним кроком у напрямку становлення демократичного суспільства в Україні, щоб в результаті цих виборів виграли не тільки партії, які переможуть, а й виборці, і все суспільство загалом. Наша основна мета – зробити вибір виборців усвідомленим, а виборчу кампанію, яку проводять партії, раціональною. На жаль, виборча кампанія, яка вже практично почалася, не додає оптимізму. Можна виділити дві найбільш активно вживані нині “технології” – це обливання брудом і відверте шахрайство, коли партії та кандидати вдаються до запозичення популярних назв і прізвищ, щоб у такий спосіб вкрасти чиєсь відсотки. Проте, чи справді така тактика матиме успіх у виборців і призведе до перемоги? Чого виборці очікують від партій?

Фонд “Демократичні ініціативи” у проведеному в листопаді передвиборчому загальнонаціональному опитуванні поставив запитання, що, на думку виборців, найважливіше для того, аби партія мала успіх на виборах? Те саме запитання було поставлено й у нашому листопадовому опитуванні найавторитетніших журналістів. З'ясувалася цікава річ: думки пересічних громадян і журналістів істотно розійшлися. Власне, вони збігаються лише в одному пункті – щодо фінансових можливостей, значущість яких ніхто не заперечує.

З точки зору населення, для успіху на виборах партіям найважливіше мати гарну виборчу програму. Тобто люди хотіли б знати, з чим партія йде на вибори, які її пропозиції щодо розв'язання проблем, найбільш актуальних для виборців. А от журналісти (яких з повним правом можна вважати експертами з політичних проблем) вважають, що програми партій у виборчій кампанії ваги майже не матимуть. З іншого боку, журналісти як першочерговий чинник розглядають адміністративний ресурс, який населення взагалі не вважає як значущий для успіху партії на виборах.

Хто з них має слухність? Я б сказала, що це розходження віддзеркалює два погляди на виборчу кампанію. Громадяни в опитуванні зазначили своє бачення того, якою має бути виборча кампанія, які потреби виборців вона повинна задовольняти. Журналісти ж у своїх відповідях виходили з реалій – зі знання того, якою виборча кампанія буде насправді і що насправді матиме вагу.

В опитуванні журналістів ми попросили їх оцінити, хто з учасників виборчої кампанії, які партії та блоки найбільшою мірою володіють тими ресурсами, які, на їхню думку, найважливіші для успіху на виборах. Майже в усіх “номінаціях” – і за фінансовими можливостями, і за наявністю адмінресурсу, і за іншими параметрами – першість журналісти віддали блоку “За єдину Україну!”. До цього блоку за ресурсними можливостями наближається лише СДПУ(о), зважаючи на медійні можливості цієї партії. Але що парадоксально: чомусь ці потужні можливості блоку аж ніяк не ведуть до нарощування його виборчого рейтингу. За даними усіх соціологічних опитувань, лідерами виборчих перегонів є блок Віктора Ющенка “Наша Україна”, який визнаний журналістами “переможцем” лише в одній номінації, а саме – за наявністю відомих лідерів, і Комуністична партія, яка навіть жодного разу не була згадана, коли йшлося про ресурси.

Тож знов постає запитання: а що ж насправді найбільш важливе для того, аби завоювати голоси виборців? Це, власне, й буде темою нашого сьогоднішнього обговорення. Тематично наш Круглий стіл побудований за тими складовими, які вважаються потрібними для успіху партій на виборах.

Отже, на обговорення виносяться такі питання:

- **Виборчі програми партій та їхня роль для виборців;**
- **Фінанси партій – чи можуть вони бути прозорими?**
- **Лідери партій та блоків - “символи” чи орієнтири?**
- **Штабні “команди” – “обслуга” чи самостійні гравці?**
- **Засоби масової інформації – допомога виборцям чи маніпуляція?**
- **Адміністративний ресурс – великий міф чи вирішальний чинник?**
- **Застосування брудних методів – дієва технологія чи погана звичка?**

ВИБОРЧІ ПРОГРАМИ ПАРТІЙ ТА ЇХНЯ РОЛЬ ДЛЯ ВИБОРЦІВ.

Олександр Дергачов, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

Я почну з зауваження. Нам ще трохи зарано аналізувати власне передвиборні програми, ще немає навіть остаточного списку учасників виборів. Проте ми вже маємо досвід, принаймні останніх чотирьох років, що минув від парламентських виборів 1998 року, коли ми могли спостерігати за тим, наскільки діяльність партій та їхніх фракцій у парламенті ґрунтувалася на їхніх же програмах. На жаль, є всі підстави констатувати, що в діяльності парламентарів програми відігравали обмежену, інколи суто символічну роль. Розглянемо спершу простий випадок. Скажімо, ідеологічні партії, себто перш за все – комуністичну. Очевидно, що їхня програма орієнтована на те, щоб втримувати певну частку електорату – найменш вибагливу, найменш модернізовану, ту, яка не бачила нічого привабливого для себе в останні 10 років. І це досить значна частка електорату. Певна інерція дає змогу комуністам ще й на цих виборах покладатися на таку стратегію, і деякі перспективи вони ще мають. У цій програмі гарна так звана констатуюча частина, схожа на ту, що колись містилася в резолюціях партійних зборів. Але коли йдеться про резолютивну частину, то повинні сказати, що нічого цього в житті вже давно немає і втіленим воно в принципі бути не може. Просто немає вже тих об'єктивних умов, аби така програма працювала. Це стосується, звичайно, не тільки комуністів, а й ще деяких переможців минулих парламентських виборів, які фігурують і в нинішніх передвиборних перегонах. Я хочу сказати, програма взагалі не може розглядатися як основа для артикуляції і реалізації якихось реальних інтересів виборців. Вона може бути використана винятково для проходження в парламент. Частково це стосується і програм правих ідеологічних партій, які загалом й не орієнтовані на розв'язання принципових економічних питань, а радше орієнтуються на гуманітарні сфери.

Складніший випадок – це ті партії, які я ризикнув би назвати технологічними. Це більшість так званих центристських партій. Очевидно, що для них програма відіграє іншу роль і в значно складніший спосіб вибудовує свій вплив на практичні дії. Як правило, це програми, написані досить кваліфіковано, грамотними фахівцями, вони вельми схожі у багатьох випадках, хоча й різняться незначними акцентами. Але річ не в тім, є чи немає цих акцентів. Подивімося, скажімо, на програми Партії регіонів чи “Трудової України”, чи СДПУ(о). Там багато схожого. Здебільшого при створенні таких партій спочатку з'являється ідея про спільність інтересів, далі певна група репрезентує ці інтереси – переважно фінансово-економічні, потім політичні. І програма - це лише форма публічного буття тієї групи, яка насправді важливі для себе питання розв'язує в тіньовий спосіб, не публічний. Такі програми використовуються там і тоді, коли якісь масштабні державні рішення

супроводжуються відповідними піарівськими акціями. Це було вельми притаманно останнім часом об'єднаним соціал-демократам. Вони поєднували, і досить вдало, ці традиційні вже для посткомуністичної України неpubлічні та суто публічні методи діяльності. Отже, програми існують паралельно. Вони відображають політичну діяльність, публічну діяльність партій, але не відображають реальних інтересів тих, хто цими партіями керує. Тож хочу зробити висновок – програми партій не є підґрунтям у вирішенні принципових державних проблем, і тим більше ті програми, з якими партії йдуть на вибори.

Ігор Жданов, директор політико-правових програм Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова

Я хочу погодитися з попереднім доповідачем. На мій погляд, партійні програми мають дещо обмежений вплив на волевиявлення виборців. По-перше, це пов'язано з обмеженою кількістю так званих ідеологічних партій в Україні. Щодо усіх інших партій, то вони використовують партійні програми і продукують їх, як правило, в передвиборний період. Ми проаналізували передвиборчі програми тих блоків і партій, які пройшли на попередніх виборах 1998 року до парламенту, і дійшли висновку, що, по-перше, там здебільшого йдеться про те, що треба зробити, але не завжди, як це зробити. По-друге, в програмах партій іноді поставлено завдання, реалізація яких має бути покладена не на парламент, а на органи виконавчої влади. По-третє, навіть ті нечисленні конкретні завдання, що були визначені у передвиборних програмах партій 1998 року, в більшості своїй так і не були реалізовані.

Політичні і соціально-економічні програми жодної з партій не підтримані більшістю громадян України. Це пояснюється як об'єктивними причинами – неготовністю суспільства до сприйняття партійних програм; регіональними і демографічними відмінностями в українському суспільстві; низьким впливом політичних партій, так і суб'єктивними – більшість партій неспроможна мобілізувати необхідний інтелектуальний, кадровий, організаційний та фінансовий ресурси для підготовки відповідних документів. В результаті наші громадяни на відміну від громадян країн розвинутих демократій роблять вибір не між різними варіантами одного й того ж політичного напрямку (як, наприклад, у Польщі, де колишні комуністи обстоюють ринкову економіку, вступ до НАТО, до Євросоюзу, але з більш соціально захищеним курсом), а поставлені перед вибором діаметрально протилежних політичних напрямків: Комуністи – за радянську владу, комуністичну економіку; “Наша Україна” – за вступ до НАТО, вихід з СНД і т.д. За таких умов переважна більшість громадян голосують не за партійні програми, а за харизматичні особистості. На наш погляд, це спричинило таку масову появу “іменних” блоків на виборах 2002 року.

Коли ми маємо низький вплив партійних програм, різко зростає роль харизматичних лідерів, новітніх політичних технологій, які впливають на вибір громадян України. Перебіг виборчих кампаній засвідчив значне посилення впливу центральних телевізійних каналів на електоральну поведінку громадян України. За даними соціологічного дослідження Фонду О.Разумкова, для успіху на виборах партія чи блок насамперед повинні мати фінанси та харизматичних лідерів.

Фесенко Володимир, заступник директора Бюро політичного консалтингу "Пента"

Потрібно розрізняти партійні і передвиборні програми. Це – дещо різні документи й з відмінними функціями. Ознайомлення з виборчими програмами партій та блоків, що йдуть на вибори, наводить на деякі цікаві роздуми. Я вам пропоную у вільний час провести такий експеримент. Всі знайомі з анкетною, яка була опублікована у “Дзеркалі тижня”, з питаннями для політичних партій щодо їхніх програмних позицій. Так от, спробуйте спершу самі для

себе визначити власні політичні позиції, політичне кредо і дати відповіді на ці запитання анкети. А потім порівняйте їх із позиціями партій і блоків. Я вас запевняю: ви виявите багато чого цікавого. Наприклад, більшість із вас побачить, що особиста політична позиція багато в чому не збігається з позицією тієї політичної партії чи блоку, за які ви збиралися голосувати. Другий момент, який може з'ясуватися: за ті партії та блоки, позиція яких багато в чому збігається з вашою позицією, ви навряд чи голосуватимете, тому що вас не влаштовує особистість лідера.

Може провести інший експеримент. Він більш складний і трудомісткий, але для експертів дуже важливий. Спробуйте за допомогою цих запитань анкети проаналізувати передвиборні програми партій та блоків. Тут ви виявите ще цікавішу і парадоксальнішу ситуацію. У більшості зареєстрованих партій і блоків ви не зможете знайти ідентифікуючих ідеологічних і політичних ознак. Наприклад, лідер виборчого рейтингу, “Наша Україна”, практично за всіма питаннями не має ідентифікаторів. Зокрема, у програмі блоку “Наша Україна” ви не знайдете тези про вихід з СНД чи вступ до НАТО. Ви не зможете з'ясувати, яке його ставлення до Земельного кодексу тощо. І я б сказав, що не слід докоряти авторам цієї програми, що вони нібито не професійно чи безвідповідально підійшли до її написання. Навпаки, технологічно цілком професійно. Тому що для цього блоку головне - не відлякати тих виборців, які вже “кльнували” на їхнього лідера. Якщо вони чітко політично та ідеологічно ідентифікуватимуть свій блок, то частина виборців просто може вийти з їхнього електорату. Схожа ситуація, але в дещо іншому ракурсі, й у блоку “За єдину Україну!”. Їм слід навпаки впіймати якомога більше виборців, тому також не потрібно занадто прямолінійно себе ідентифікувати. Найчіткішою в ідеологічному розумінні є ситуація у лівих партій, і це абсолютно зрозуміло.

Якщо оцінювати передвиборні програми і платформи з погляду їхніх функцій, які вони повинні виконувати, то перша, на мій погляд, - це політичне й ідеологічне позиціонування в інформаційному передвиборному полі, тобто, програма має показувати, за що ця партія чи блок виступають. Так ось тут виявиться, що більшість партій і блоків себе позиціонують дуже нейтрально. Тому порівнювати їхні передвиборні програми дуже складно. Друга функція, дуже важлива, - власне програмна, себто, що дана партія чи блок збираються робити в майбутньому парламенті, які в них конкретні пропозиції? Тут ситуація дещо краща. Близько половини партій та блоків пропонують конкретні речі (інша річ - можна їх виконати чи ні?). Але інша половина партій просто уникає конкретики. В багатьох партій і блоків, причому, як правило, у тих, що мають реальні шанси подолати 4-відсотковий бар'єр, передвиборні програми і платформи являють собою такі собі маніфести або декларації, в яких майже немає конкретних пропозицій. Власне кажучи, модель таких партій - “хапай усіх”. Головне тут - риторика, приваблива форма, а не реальна програма, яку потрібно буде виконувати.

Ще мені хотілося б звернути увагу й експертного середовища, й самих партійців ось на такий факт: практично всі партії та блоки що в 1998 році, що нині ігнорують один вкрай важливий формат виборчої програми - це орієнтація на програми не лише як на звернення до виборців, але й як на послання до експертного середовища. Саме експертне середовище певною мірою “розжовує” для виборців у популярній формі партійні пропозиції, провадить їх експертну оцінку. Це дуже важливо і для партій, і для самих виборців. Але партії цих можливостей не використовують. Вони ніби приховують свої реальні позиції і від експертного середовища, а тим самим - від виборців.

Фактично передвиборна програма стає лише допоміжним інструментом в інформаційно-рекламній виборчій кампанії. В кращому разі вона декларує гарно формулює програмову тезу, яка є головною для даної партії чи блоку. Наприклад, для об'єднаних “єсдеків” це ідентифікація з європейською соціал-демократією. Для блоку “Наша Україна” - особистістю лідера і діяльністю уряду Ющенка. З-поміж тих програм, з якими я

познайомився, а я ознайомився з програмними документами практично всіх фаворитів, класичний канонічний програмний текст має блок Вітренко. Й інша протилежність. Здавалося б, антипрезидентська опозиція повинна була б чітко зафіксувати у програмних документах свою саме антипрезидентську опозицію. Та про це й згадки немає. У програмних документах і у блоку Тимошенко, і у соціалістів Мороза ви не знайдете натяків на їхню антипрезидентську позицію. В кращому разі в соціалістів це – пропозиція Закону про імпідмент.

Тож, нам буде дуже складно донести популярно зміст партійних програм політичних партій і блоків до виборця, тому що, по суті справи, вони нам для цього не дають матеріалу.

Ростислав Павленко, експерт Міжнародного інституту порівняльного аналізу

Я хотів би звернути увагу на деякі аспекти стосовно співвідношення програми партії та успіху партії на виборах. Тут вже йшлося про те, що програма партії є лиш допоміжним елементом, що партії не приділяють великої уваги положенням цієї програми, навіть не сприяють їх поширенню такою мірою, як це мало би бути. Те саме підтверджують опитування експертів, де вони вважають, що програми партій є одним із найменш цінних засобів у передвиборній боротьбі. Проте маємо зовсім інакші дані опитувань громадської думки, які свідчать, що виборці чекають на те, аби партії роз'яснили їм свою позицію. Іншими словами, існує суперечність в очікуваннях, з одного боку, виборців, з іншого боку – тих, хто розробляє і планує передвиборні стратегії партій, розробляє і планує ті заходи, які приведуть партії до успіху на виборах. Тому зовсім не дивує ситуація, коли партії, які начебто мають і адміністративний ресурс, і чималі фінансові можливості, і значні медійні можливості розраховують отримати на виборах лише 10% або й 4–5%. Тобто, для них успіх – це власне те, про що говорив пан Дергачов, – “дотичність” до парламенту, забезпечення свого статусу, і далі – сподівання на вплив на ухвалення рішень через виконавчу владу, через адміністрацію президента тощо. Натомість партії, які можна умовно віднести до ідеологічних, або принаймні таких, чия позиція зрозуміла більшості з виборців (тут можна говорити про Комуністичну партію, про “Нашу Україну”), залишаються фаворитами перегонів, незважаючи на те, що матеріальних ресурсів вони мають значно менше.

У демократичних країнах загальною нормою є те, що виборча кампанія починається наступного дня після підбиття підсумків виборів. В Україні, на жаль, виборчі технології застосовуються здебільшого у переддень виборів. Партії як такі сприймаються певними “машинами”, що приведуть визначені групи політиків до парламенту, до участі у прийнятті рішень. Багато з партій, насамперед ті, які мають достатній фінансовий ресурс для того, щоб вести постійну політичну діяльність, нехтують цим, сподіваючись на шоу, адміністративний ресурс тощо. Але мірою того, як зростатиме професіональність парламенту, як парламент матиме дедалі більший вплив на ухвалення рішень, можемо сподіватися, що більшість політичних партій, зокрема й так званих центристських, зрозуміє, що успіх на виборах – це не 5%, і навіть не 7–10%, на які розраховують центристські партії, а принаймні понад 20%. А це вимагає чіткої ідентифікації з певною соціальною групою чи з певною соціальною справою. Нині говорять про вираження інтересів середнього класу. Поки що жодна політична сила не спромоглася на чітке вираження інтересів цієї соціальної групи, хоча практично всі говорять про те, що вони саме орієнтуються на середній клас як на підвалини демократії. Тому, трошки забігаючи наперед, можемо сподіватися, що в разі, якщо нічого кардинально не зміниться в політичній і економічній ситуації в Україні, поступово об'єктивний розвиток подій призведе до того, що партії визначать своїм безпосереднім інтересом постійну роботу з виборцями, підтримку розгалужених регіональних структур.

Світлана Конончук, керівник політичних програм Українського незалежного центру політичних досліджень

Я хочу підтримати ту думку, яку висловили присутні тут експерти і яку коротко сформулював пан Дергачов. Але, на мій погляд, основна проблема полягає в тому, що у нас не тільки програми партій, але й самі партії існують паралельно. Тільки в 2001 році, тобто, через 10 років після здобуття Україною незалежності, українські партії отримали правову легітимацію у Законі про партії. А політичної легітимації вони не отримали й досі. І такий стан справ закріплено, як всім відомо, в Конституції. Що є програма партій в Україні на сьогодні? Це просто фішка. Партії в Україні не приходять до влади. В кращому разі вони приходять в парламент. А що партії не є суб'єктами формування виконавчої влади, то далі доля їхніх програм губиться в міжособистісних стосунках у парламенті. Причиною всього цього є наша невдала політична історія. Згадаймо, як формувався Закон про партії. Держава не те, що контролювала, а просто пресингувала розробку цього Закону. Глава адміністрації пан Литвин висловлювався як проти ухвалення самого Закону, так і проти ухвалення Закону про вибори на пропорційній основі. Тому що вважав, що в такий спосіб буде утиснено права позапартійних членів суспільства. Але поза тим, на сьогоднішній день ми бачимо, що він сам очолив блок п'яти партій. Така ж історія й із лідером блоку "Наша Україна", який є позапартійною особою, але веде до парламенту цілу низку партій. Що я хочу сказати? Партії не мають політичної легітимації, вони не є суб'єктами формування виконавчої влади, і через це вони не мають суспільної легітимації. В очах суспільства партії нічого не варті. За даними соціологічних опитувань, партіям довіряє лише 3% наших громадян. Другим наслідком того, що партії не формують виконавчої влади, є відсутність формування партійної еліти. Що я маю на увазі? Згадаємо Кондолізу Райз чи Мадлен Олбрайт. Хто знав цих, безперечно, розумних, талановитих політиків до того, як їхня партія перемогла на виборах? Ніхто. Але в своїх партіях вони докладали чималих зусиль для перемоги, і як наслідок – мають змогу реалізовувати свої фахові інтереси на високих посадах.

Підсумовуючи, я хочу сказати, що нашим партіям перш за все потрібно стати партіями.

ЛІДЕРИ ПАРТІЙ ТА БЛОКІВ ЯК СКЛАДОВА ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Вікторія Подгорна, експерт Центру соціально-політичного проектування

Я думаю, що у нас не так багато визнаних серед виборців лідерів загальнонаціонального масштабу. Згідно з даними соціологічних опитувань, це Симоненко, Кінах, Ющенко і Медведчук. Чому так відбувається? Якщо ми спробуємо відповісти на питання "А яким чином у нас люди стають лідерами?", стане зрозуміло, що в основному це способи бюрократичного характеру. Всі наші партійні лідери у минулому чи сучасному є державні чиновники. Відомо, чому так склалося. Тому що у нас багатопартійна система існує всього 10 років, а партії поки що більше скидаються на клуби. Вони не є головним постачальником лідерів загальнонаціонального масштабу.

В Україні формується особливий тип партійної системи, в якій переважатимуть партії кадрового типу. Вони не передбачають ідеологічної однорідності, коли люди збираються в партію для того, щоб виражати якусь ідею. Ці партії не враховують необхідності постійної працювати з виборцем, в них дуже мала кількість реальних членів. Мені розповідали абсолютно дивовижні речі, як за годину потрібно було зібрати Аграрну партію. І питання вирішили. Звичайно, говорити про те, що це реальне членство, не доводиться. Більшість партій, які рапортують про величезну кількість своїх партійців, – це, звісно, блеф. І природно, що в партіях такого типу, зазвичай, лідерами є колишні держчиновники. Чому під час виборчої кампанії ми говоримо про використання

адміністративного ресурсу? Тому що насправді це спосіб мобілізації чи залучення виборців. Цей спосіб притаманний чиновникам, а не політикам. Тому коли до них звертаються журналісти, такого роду політики говорять абсолютно абстрактними фразами, які мало цікавлять реального виборця. От ви намагалися дуже цікаво пояснити, чому у наших блоків і партій такі абстрактні програми. Та тому що вони складені в рамках цієї моделі політичної конкуренції. Вони приховують свою позицію не лише тому, що хочуть привабити якомога більшу кількість виборців, а тому що просто не знають своїх виборців. Їм дуже складно зрозуміти, як мислить реальний виборець.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ

Ольга Балакірєва, керівник Центру "Соціальний моніторинг"

Адміністративний ресурс я розумію в дуже широкому спектрі. Це – забезпечення доступності до фінансів, до матеріальних, інформаційних ресурсів. Це – можливості організаційного використання владних структур, виконавчої влади, в тому числі керівників місцевої влади, керівників підприємств. Якщо на це подивитися в широкому спектрі, то, безперечно, хто може ним скористатися найбільшою мірою? Ті, хто має реальний доступ до виконавчої влади. Окинувши оком список лідерів передвиборних перегонів, постає риторичне запитання: “А хто з них сьогодні не є достатньо наближеним до виконавчої влади?”. Центр “Соціальний моніторинг” і Український інститут соціальних досліджень намагалися з’ясувати це питання шляхом вивчення громадської думки.

По-перше, ми запитали, чи існують сьогодні такі політичні партії, блоки, за які радять голосувати або підтримують їх керівники місцевої, обласної, міської, районної влади? Лише 10% відповіли, що жодна політична партія не підтримується керівниками місцевої влади. Всі інші назвали ту чи іншу партію, і тут лідером є справді блок “За єдину Україну!” – 18% відповіли, що за неї агітують голосувати керівники місцевої влади. Якщо подивитися на регіональний розподіл, то найбільше цей ресурс на підтримку блоку “За єдину Україну!” задіяно в Центральному, Східному і Західному регіонах. Друге місце посідає блок “Наша Україна”, але зі значним відставанням – лише 7% зазначили, що вони відчувають підтримку з боку керівників влади саме цього блоку, тут ресурс зосереджено здебільшого у Західному та Центральному регіонах. На такому ж рівні відчувають підтримку владою СДПУ(о), на це вказали теж 7% опитаних. СДПУ(о) зосередила свою увагу більше на молоді.

Крім того, ми намагалися також з’ясувати не тільки те, як задіяно в позитивному плані, тобто, на підтримку політичних сил, а й те, чи впливав він на виборців, щоб не підтримували ті чи інші партії та блоки. Найбільше страждають від цього адмінресурсу Комуністична партія (11% виборців сьогодні відчувають цей негативний вплив), блок Юлії Тимошенко і блок “Наша Україна”. Використання компромату і неявне просування “своїх” є розповсюдженими методами використання влади під час виборчих кампаній, але існує більш жорстка методика, коли місцеві органи влади або керівники підприємств видають розпорядження зверху донизу, по вертикалі, і в разі невиконання цих розпоряджень загрожують застосувати санкції, або, навпаки, обіцяють певні заохочення. Ми також з’ясували, чи відчувають сьогодні виборці тиск з боку керівників свого підприємства, на якому вони працюють. Результати дістали такі: 5% відчувають тиск із боку керівників підприємств на користь певної політичної партії чи блоку, 5% – на користь певного кандидата в депутати Верховної Ради. Причому ці відсотки досить різні серед різних соціальних груп. Для мене було дивно, що найбільш страждає від цього студентство: 10% із них зазначили, що вони від свого керівництва отримали директиви щодо голосування за певну партію або блок. Помітний адміністративний тиск відчувають також: службовці (9%), підприємці і робітники різного рівня кваліфікації, як кваліфіковані, так і некваліфіковані і, безумовно, ті особи, які обіймають сьогодні керівні посади, бо вони задіяні в цьому

адмінресурсі безпосередньо. Дуже значний тиск зафіксовано у Східному регіоні. Це цілком зрозуміло, адже там зосереджена значна частина електорату. Можна передбачити, що там найбільше будуть задіяні й брудні технології, оскільки там вже нині триває дуже запекла боротьба. Найменшою мірою відчувається адміністративний тиск в Автономній Республіці Крим. Хоч як це дивно, жоден із опитаних в АРК не зазначив, що отримав від керівника якісь вказівки голосувати за певну політичну партію і лише 2% зазначили, що вони отримали вказівки щодо голосування за того чи іншого кандидата.

Ми проаналізували, як ці вказівки впливають на голосування. Безперечно, це ще попередні результати. Але картина постає досить цікава: ті, хто отримали натяк голосувати за ту чи ту партію чи блок, найменшою мірою висловили готовність підтримати ці партію або блок. Мені здається, це потрібно розуміти тим, хто сьогодні планує цей адмінресурс задіяти, тому що можна отримати протилежний результат.

Ігор Попов, голова правління Комітету виборців України

Протягом останнього часу і найбільше протягом останніх півроку Комітет виборців лякав українське суспільство адмінресурсом. І я боюся, що сьогодні мені доведеться покаятися. Тому що десь наприкінці минулого року ми констатували, що адмінресурс визначився зі своїм спрямуванням. Всі ви знаєте назву цього політичного блоку. Присутні тут соціологи не дадуть збрехати, який низький на сьогодні рейтинг цього політичного блоку. Мені соромно за наш адмінресурс, мені соромно за розробників ідеології нашого адмінресурсу, мені соромно за нашу владу, яка не змогла і не може себе показати виборцям.

Я хотів би назвати кілька причин низького рейтингу блоку, який позиціонувався як “партія влади”. Головна причина, як на мене (а я на цю тему спілкувався з багатьма керівниками районних, обласних штабів цього блоку), банальна – немає грошей. Представників місцевої влади викликають, говорять їм, що вони повинні неофіційно підтримати, що це наша політична сила та ін. Вони всі кивають. А коли їх запитують: “Чи є запитання?” Вони відповідають: “Є. Коли будуть гроші?”. Втім, не можна порівнювати минулий референдум і нинішні парламентські та місцеві вибори. Результати референдуму нікому, окрім однієї особи і кількох його друзів, в цій країні були не потрібні. Відтак реально проти цього ніхто не працював, і безкоштовним адмінресурсом досить легко вдалося досягти позитивних результатів при тому недолугому законі. Але чому певні люди вирішили повторити таку “стратегію” на цих виборах, залишається загадкою? Реально ті рознарядки на результат блоку “За єдину Україну!” - від 50% у східних областях до 15% у західних - виконані просто вже не будуть. Тому що навіть сьогодні вже платити пізно.

Існує й друга велика проблема адмінресурсу. З’ясувалося, що якщо в Україні народжується справжня ідея, справжній лідер, який подобається масам, то ніяким адмінресурсом протистояти цьому неможливо. Наша місцева виконавча влада, як виявляється, боїться місцевого самоврядування. Я думаю, не легко доведеться керівникам районних та обласних адміністрацій, в першу чергу у Західній Україні, які отримують вказівки підтримувати “харчоблок”. Адже рейтинг його головного опонента – блоку “Наша Україна” – досягає у західних регіонах 60-70%. Губернатор чи голова районної адміністрації добре розуміють, що в районну, обласну раду прийдуть прихильники цього блоку. І якщо вони напівофіційно працюватимуть на протилежний блок, то цього їм не простять, і наступного дня після виборів першим на порядку денному стоятиме питання про звільнення з посади. Керівники це розуміють, і тому декого з них охоплює просто паніка. Бо виходу немає: або тебе з’їдять сьогодні, або наступного дня після виборів.

Володимир Полохало, шеф-редактор журналу "Політична думка"

Для мене важливо, наскільки ці вибори вплинуть на еволюцію політичного режиму чи політичної системи. Нині – доба української державної чиновницької бюрократичної олігархії. І блок “За єДУ!”, про який сьогодні йшлося, і ті дані про адміністративний тиск, які навела пані Ольга Балакірева, – це свідчення консолідації українського чиновницького класу. Блок влади є типовий проект торжества саме державної бюрократичної чиновницької олігархії. І таке питання: чи може чиновник з тим типом політичної культури, про яку ми вже сьогодні чули, не використовувати свого власного адміністративного потенціалу, того, що він звик використовувати постійно, в повсякденній своїй роботі? – це питання, погодьтеся, риторичне. Тільки дуже оптимістичні, дуже романтичні люди, від Віктора Ющенка до деяких політтехнологів можуть сказати: ні, чиновник на період виборів стане моральним, чистим, демократичним, порядним, діятиме за європейськими стандартами.

Коли ми вже говоримо про адміністративний ресурс, то його завдання полягало в більш глобальній місії, аніж просто тиск, про який сьогодні йшлося. Його завдання насамперед це – протидія формуванню сильних виборчих блоків. Та комбінація, яка утворилася з блоком Ющенка, – неефективна, і те, що вона, м’яко кажучи, – результат певного плану і певної стратегії, це теж для мене і для всіх очевидно. Те, що Віктор Ющенко не є сьогодні самодостатнім лідером, який мав сам формувати свої штаби і команди і сам визначати стратегію виборчої кампанії – це для мене теж очевидно. Але не в цьому суть. Завдання полягає в тому, щоб максимально виконати те, про що відверто сказав Володимир Михайлович Литвин: “Нам не треба завойовувати владу, нам треба її втримати”. То чи може утриматися Президент, Леонід Данилович Кучма, від того, щоб не наказати главам обласних адміністрацій, що слід підтримати “За єДУ!”.

Я не згоден з Ігорем Поповим, якому соромно за скромний результат адмінресурсу. Мені особисто не соромно. Тому що у нас є два парламенти: один формується за партійним списком, другий – за мажоритарними округами. І гадаю, що блок, який має такий негідно низький, як для партії влади рейтинг, буде безперечним лідером в отриманні депутатських мандатів по мажоритарним округам. Ініціація конфліктів всередині блоків, особливо не явно пропрезидентських, – це, безперечно, теж є технологією адмінресурсу. Так само як і передвиборні неформальні угоди з лідерами КПУ по мажоритарним округам.

Отже, реальний адмінресурс і ступінь його використання будуть не меншими, ніж завжди, але використані вони будуть більш ефективно, не так брутально і примітивно. Я вірю в адмінресурс і знаю, що він своє останнє слово ще не сказав.

ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Інна Підлуська, президент Фонду "Європа XXI"

Я говоритиму про фінанси політичних партій. Чи можуть вони бути прозорими. Питання певною мірою риторичне. Завжди, коли я висловлююся про фінанси політичних партій, говорю: зараз говоритиму про найінтимніше. Це те питання, яке партії дуже не люблять обговорювати з цілком об’єктивних причин. Відсоток тіньової політики стосовно саме фінансування політичних партій у нас досить високий. Втім, Україна абсолютно не унікальна в тому, що в ній існує тіньове політичне фінансування. Вона не унікальна навіть в тому, що в цій країні ще жодного факту тіньового політичного фінансування не було викрито на загальнодержавному рівні, жоден факт і не спричинив великого політичного скандалу, який би міг відвернути виборців від цієї політичної партії, – це також абсолютно не унікально в світі. Але все-таки у країнах, які вважають себе і є розвинутими демократіями, фінансування політичних партій є набагато прозорішим процесом, аніж в Україні. До чого власне ми й маємо прагнути. Втім, говорячи про це, повинні з’ясувати: прозорими за яких

умов, до якої міри, якого відсотку прозорості можемо принаймні прагнути, які існують механізми досягнення цього досить високого відсотку прозорості партійного фінансування, і з якими наслідками для політичного процесу в цілому і для конкретної політичної партії може відбутися це підвищення прозорості партійного фінансування?

Я вважаю, що цікавість мою поділяють як мінімум більшість присутніх. По-перше, прозорість надходжень до виборчих фондів у виборчий період і до партійних фондів взагалі допоможе зменшити загальне переконання, яке існує в українських виборців, про те, що партії існують самі для себе, що вони - це публічні виразники інтересів грошових мішків. При цьому маємо такий феномен, коли, засуджуючи всі ці грошові мішки, виборці не проти за нагоди отримати шматочок того самого тіньового партійного фінансування, що перепадає їм під час виборчої кампанії.

По-друге, прозорість виборчих коштів все-таки до певної міри дасть змогу обмежити витрати на кампанію. Сьогодні, мабуть, ніхто не береться визначити верхньої меж – йдеться про чотири, п'ять, десять мільйонів доларів... Якою є максимальна цифра, мабуть, не знає ніхто, і мабуть, ніхто і, напевне, ніколи й не дізнається, зокрема й ті, хто ці гроші заплатить, тому що на певних етапах гроші мають здатність десь зникати, особливо якщо вони тіньові, відповідно, не підтвержені і не відзвітовані. Якою є нижня межа, ми знаємо. Це трохи більше 2,5 млн. грн. – та сума, яку можна внести до виборчого фонду партії чи блоку, плюс 255 тис. грн. на реєстрацію. За офіційним курсом – 520 тис. дол., це максимум того, що можна офіційно потратити партії на кампанію. Витрати на виборчі кампанії мажоритарних кандидатів порохувати ще важче. Так що ми зараз про них не говоритимемо.

Розглядати питання прозорості партійного фінансування можна з трьох точок зору. Перша – те, що ми маємо за законом. Друга – як до фінансування ставляться самі політичні партії. І третя – як до фінансування політичного процесу політичних партій ставляться виборці.

Розглянемо перший аспект. Державний бюджет на вибори 2002 року заклав 291 млн. 72 тис. 100 грн. За нинішнім комерційним курсом, це, приблизно, 53 млн. 902 тис. дол. Для порівняння: у бюджеті 1998 року на вибори було закладено 255 млн. грн. За курсом на початок 1998 року (до обвалу рубля) це становило 134.2 млн. дол. Тобто, на виборчу кампанію 2002 року у бюджеті закладено у 2.5 рази менше, ніж у 1998 році. Це при тому, що ціни дуже зросли, надто на послуги, пов'язані з підготовкою і проведенням виборчої кампанії, зокрема, на рекламу. Адміністративний ресурс справді економить значні кошти для політичних партій, які ідуть під його патронатом, а саме на тому, що має у своєму арсеналі дармову робочу силу у вигляді державних службовців.

Про що це свідчить? Загалом, одним позитивним аспектом ухвалення нового Закону про вибори є те, що в ньому вперше зазначено, що використання коштів на ведення виборчої кампанії за межами встановленого Законом виборчого фонду може мати для політичної партії чи блоку дуже серйозні наслідки, аж до зняття з дистанції. Чи справді таке може відбутися(?), в мене особисто є великі сумніви. Тому що чіткого механізму зняття з виборчих перегонів немає. Дуже багато залежить від Центральної виборчої комісії, яка може вибірково перевіряти та застосовувати такі санкції на свій розсуд. Взагалі мені дуже “подобасться” слово “вибірково”, коли стосується застосування санкцій або перевірок. І ще один момент, який мені особисто вельми “симпатичний” у нашому Законі – це те, що там записано: “партія (блок) зобов'язані відкрити рахунок не пізніше, ніж за 50 днів до дня виборів.” У нас такий день - це 8 лютого. Далі в цьому ж Законі йде таке: “Контроль за надходженням, обліком, використанням коштів виборчих фондів здійснюється вибірково Центральною виборчою комісією, окружними комісіями, установою банку, в якій відкрито рахунок відповідно до порядку і т.д. Але не пізніше, ніж за 60 днів до дня виборів.” Що це означає? 10 днів без контролю. Це одна з дірочок, завдяки якій можна обійти закладені в Законі норми щодо контролю фінансування виборчої кампанії. І я хотіла навести це як

приклад; в який спосіб можна нехтувати Закон. Тож якщо ми почали моніторити фінанси виборів від того дня, коли офіційно розпочалася кампанія, ми запізнилися. Всі кошти, які треба було витратити, витратили до офіційного початку кампанії. На що вони пішли? І Комітет виборців України, й інші моніторингові організації неодноразово говорили про численні подарунки, концерти, рекламні акції, що їх уже провели, проплатили політичні партії. Отже, наш висновок: в Законі залишилися дірки, які відкривають “зелену вулицю” непрозорості фінансування виборчого процесу. Зокрема, Закон аж ніяк не регламентує всієї діяльності, яка відбувається до моменту офіційного початку кампанії.

Щодо другого аспекту - ставлення партій до фінансування виборчої кампанії. Загальні висновки такі. По-перше, жодна з партій не вбачає у використанні коштів поза виборчим рахунком вчинку, який гідний осуду. Всі визнають, що це відбувається – хоч і не публічно, проте не так зухвало, за що вони мали б покаятися. По-друге існує думка, що прозорість партійних фінансів відштовхне від партій потенційних спонсорів. І саме через це як один з аргументів вони говорять: ми не можемо зробити повністю прозорими свої фінанси. Стосовно цього існує ще один аргумент: щойно деякі партії, особливо опозиційні, засвітять свої джерела фінансування, своїх спонсорів, негайно будуть здійснені перевірки. А що в Україні відсоток сірої економіки надзвичайно високий, і ці кошти також потрапляють у політику, то, будемо свідомі того, що більшості фінансистів політичних партій справді є чого ставитися до цього питання з насторогою. Наступне. Оцінюючи роль фінансування у виборчій кампанії, більшість партій вважає його важливим, але менш важливим, ніж наявність адмінресурсу.

Переходжу до ставлення суспільства до фінансування виборчої кампанії. Як на моє глибоке переконання, проблема нашого політичного фінансування, і зокрема, виборчого фінансування криється не в тому, що у нас поганий чи добрий Закон, не в тому, що у нас Закон надто мало закладає коштів на офіційний дозволений виборчий фонд. Головна проблема полягає саме в ставленні до цього суспільства. Виборці з великим задоволенням беруть продовольчі пакунки, навіть коли свідомі того, що ці дарунки пройшли поза виборчим фондом. Я не знаю жодного випадку, щоб від якоїсь партії виборці відвернулися саме через те, що стало відомо про використання партією тіншового фінансування, не проведеного через виборчий рахунок. І поки суспільство не почне вимагати від партій фінансової прозорості, думаю, навряд чи партії самі почнуть робити якісь серйозні кроки в цьому векторі.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ

Олександр Чекмишев, заступник директора Інституту журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка, голова Комітету "Рівність можливостей"

Я говоритиму про ширші проблеми, які виходять із результату нашого моніторингу діяльності ЗМІ у виборчій кампанії. Насамперед, про стосунки політиків, партій та засобів масової інформації. В цьому сенсі і політики, і партії, і представники влади доклали достатньо зусиль, аби загнати ситуацію в, без перебільшення, глухий кут. Коли політики виписували виборчий закон, вони перш за все мали на увазі, як їм, політикам, використати ЗМІ. А не навпаки, як ЗМІ повинні інформувати виборців про перебіг виборчого процесу. Нинішня ситуація дає мені підстави говорити про відсутність класичної схеми співпраці і взаємодії засобів масової інформації з політичними партіями. Перша підстава – надзвичайна слабкість, майже відсутність легальних партійних засобів масової інформації. Ми можемо назвати газети “Комуніст”, “Товариш”, “Нашу газету плюс”, ще буквально кілька видань. Розпочавши гру в маніпулювання засобами масової інформації, їх переділ, сигнал до якого свого часу (1995 р.) подав Павло Лазаренко, партії та блоки фактично позбавили себе легальної партійної преси, легальних партійних ЗМІ, тобто, реальних важелів, які можуть

бути використані безпосередньо для агітації. Друга підстава – більшість наявних засобів масової інформації в Україні, як преси, так і телеканалів, є приховано партійною. Інакше кажучи, не маючи легальних ЗМІ, в яких можна від імені партії висловити позицію, точку зору, ідеологію цієї партії, це робиться через засоби масової інформації, про які виборець повинен чи то здогадуватися, чи то навіть не здогадуватися, до якої конкретної політичної партії чи блоку вони належать. Такі стосунки між партіями і ЗМІ спричинили ситуацію, яка дає підстави як на рівні міжнародних спостерігачів, так і на рівні експертів говорити і робити достатньо жорсткі висновки вже не стосовно пресингу і тиску держави на незалежні ЗМІ, а стосовно взагалі відсутності таких ЗМІ в Україні, відсутності функції журналістики і функції інформування та громадської критики, контролю як суспільного інструменту. І тим виборчим Законом і особливо тим, що відбувалося в період так званої передвиборної тиші, політики та їхні партії “підставили” нинішню владу, оскільки в ситуації, абсолютно не прикритій або прикритій, вибачайте, фіговими листочками, передвиборної агітації влада опинилася перед фактом, коли вона мусить виправдовуватися перед різними зарубіжними організаціями, аж до Ради Європи.

ДІЯЛЬНІСТЬ ШТАБІВ ТА КОМАНД У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ

Михайло Погребинський, директор Київського інституту політичних досліджень і конфліктології

Якщо дозволите, я кількома словами відреагую на те, що почув щодо адміністративного ресурсу. Тут пригадується добре відомий анекдот про двох міліціонерів, до одного з яких підійшов чужоземець і різними мовами запитував, як кудись пройти. Дуже довго запитував, ніякої відповіді, звичайно, не отримав і пішов. Тоді міліціонер каже до колеги: “Бачиш, яка розумна людина, скільки мов знає?” А той йому на те: “Ну й що це йому дало?” Так і з адміністративним ресурсом. Можливості в нього справді чималі, але що це дасть - велике питання. Я тут більшою мірою погоджуюся з паном Поповим, коли йому соромно. Тому що, навіть попри слушне зауваження Полохала стосовно того, що по мажоритарних округах від блоку “За єдУ!” пройде багато кандидатів, які загалом дають змогу йому мати найчисленнішу фракцію у майбутньому парламенті, це не буде партійна фракція. Це, радше, буде фракція лояльних до влади політиків, які в залежності від того, як змінюватиметься політична ситуація, робитимуть ситуативний вибір. Так що я дуже спокійно реагував би на всі ці речі.

Тим більше мені прикро, що ніхто не згадав, коли говорив про адміністративний ресурс, про те, що ми все-таки живемо вже за новим Кримінальним кодексом, у нас новий Закон про вибори. І багато з того, що можна було робити в 1998 році з кандидатами, з агітаторами тощо, нині карається кримінальною відповідальністю.

Я хотів би наголосити на тому, що будь-яка сучасна демократична інституція, в тому числі така, як НДО, працює ефективно лише тоді, коли вона спирається на громадянську активність. Стосовно того, що у нас, на жаль, суспільство недостатньо активне і не виявляє потреби в нашій з вами роботі в тій мірі, як нам цього хотілося б, це прикро і наше завдання полягає в тому, щоб з більшою користю для суспільства використати ті гроші, які надходять від різноманітних закордонних фондів, а не тільки для того, щоб навчати владу, як вона має поводити себе. Нам треба дати людям можливість проявити свою активність. Коли ця активність буде адекватною тим викликам, які відчуває суспільство, тоді й влада змушена буде вести себе гідно. Ми побачимо за результатами виборів, наскільки суспільство готове відповісти на тиск.

Стосовно роботи команд на виборах. Як на мене, поки що зарано про це говорити, позаяк ми ще тільки придивляємося до того, як поведуть себе команди. Певні команди вже показали себе, можна аналізувати їхню кваліфікованість, рекламу, тексти звернень до

виборців тощо. А про інші команди, скажімо, блок “За єдину Україну!” взагалі важко щось говорити. В принципі, мені здається, що для блоку “За єдину Україну!” є абсолютно очевидною, найпростіша стратегія, якою не скористатися було б дуже дивно. Якби я був аналітиком цього блоку, обов’язково запропонував би використати те реальне економічне зростання і зростання чисельності людей, які позитивно ставляться до змін у суспільстві, що ми спостерігаємо його в соціологічних дослідженнях протягом останніх трьох років. Чому це не використовується? Я не знаю. Це проблема команди.

Стратегія і тактика у різних політичних сил можуть бути різні. Зокрема, є така тактика команд: просто не визначати своєї стратегічної лінії під час виборів. Скажімо, в Росії Путін довгий час принципово залишався невідомою людиною. Але це була концепція кампанії. Зелені принципово не показують своїх лідерів чи майже не показують своєї команди, а використовують бренд. І це достатньо ефективно працює. Лише кілька днів тому ми побачили лідера блоку “Жінки за майбутнє”, вони нині претендують на найсенсаційніший результат виборчої кампанії, якщо і далі так триватиме ситуація. Тому що команда, про яку ніхто не знав ще 3–4 місяці тому, сьогодні має шалені рейтинги. Це визначальною мірою – результат роботи команди. Стосовно тих неординарних заходів “боротьби”, які часто-густо використовуються на телебаченні, в інших ЗМІ, я бачу різні інтерпретації. Є такий засіб виборчої боротьби, який називається “Вогонь по штабах”. І дуже часто, навіть фахівці – соціологи, політологи, – сприймають певні ходи окремих команд проти інших команд як опосередковану роботу з електоральним полем. Це неадекватне сприйняття. Такі заходи мають зовсім іншу мету – йдеться про те, щоб знервувати команду суперника, щоб команда вашого конкурента працювала в режимі психологічного тиску. Це використовується в будь-яких кампаніях, в будь-яких демократичних країнах. Я думаю, ми повернемося до аналізу роботи команд хоча б через місяць, коли буде набагато більше відомо. А сьогодні можна сказати так: всі команди вийшли на старт зі своїми проблемами. І зараз ми бачимо, що десь вони діють більш кваліфіковано, десь – менш, але це тільки перші ознаки роботи команд.

Віктор Небоженко, незалежний політолог

Багато в чому перець і сіль сьогоднішніх виборчих процесів пов’язані з тим, що до України дійшло таке старовинне ноу-хау, яке в Африці не прижилося, - це виборчі команди.

Щодо структури команди. Це перш за все, сам лідер. Бувають дуже складні випадки, коли лідер, керівник партії вважає себе чи не головним менеджером. Це дуже непрофесійно. Далі іде оточення лідера – дві-три людини, дуже йому близькі. А вже потім – власне команда. Це ті професіонали, які щось вміють робити і зацікавлені у тому, щоб отримати результат. Зазвичай, це п’ять-десять осіб. Є ще й четвертий шар, найчисленніший, це – той, що ми називаємо представниками громадянської і політичної активності, кого часто-густо навіть не підозрюють, на яку партію вони працюють.

Найбільше цікавого й оригінального, що відбувається у виборчій кампанії, пов’язано справді з виборчими технологіями і стратегіями, які намагаються здійснити штаби. Якби завтра вони зникли, то я й не знаю, як би наші лідери з цим справилися. Фінанси тут не найголовніше.

Тут багато говорили про адміністративний ресурс. Зверніть увагу: нам слово ресурс нав’язали. Ми до нього звикли, як колись Піховшек привчив нас до слова “клан”. На Заході немає такого вислову, як “адміністративний ресурс”. Є чітке формулювання: механізми державного втручання у виборчий процес. І ні про який “ресурс” не йдеться. Але скоріш за все, у нас сьогодні, окрім цього жорсткого адміністративного ресурсу, з’явилася так звана “м’яка адміністративна валюта”. Це – тепло, світло, держбюджет. Я нині багато займаюся виборчими кампаніями і бачу, як зростає ступінь інтелекту бюрократії. Вони то дадуть ресурси, то відберуть, то вимкнуть світло, то увімкнуть. Це все дуже активно впливає. Тим паче, враховуючи ті страхи, які накопичилися у населення у взаємостосунках із владою. Мало хто вірить у цей економічний успіх, який так стрімко насувається разом із весною. Я вважаю, що саме ці чинники, яких погано видно, справді є реальним адміністративним ресурсом.

МОЛОДЬ І ВИБОРИ

Матеріали круглого столу, що його організували Всеукраїнський громадський моніторинговий комітет і Фонд “Демократичні ініціативи” 11 березня 2002 року

Сергій Набока, ведучий: Розпочинаємо Круглий стіл під загальною назвою “Молодь і вибори”. Така глобальна назва, адже вибори вічні, як і молодь.

Сьогоднішні учасники це – Український інститут соціальних досліджень, що його представляють директор інституту Олександр Яременко і заступник директора Валерій Головенько; “Социс – центр політичних і електоральних досліджень” в особі Ірини Демченко; Київський міжнародний інститут соціології в особі Наталі Погорілої й Фонд “Демократичні ініціативи”, що його репрезентує науковий керівний Фонду Ірина Бекешкіна. Слово Олександрові Яременку.

Олександр Яременко, директор Українського інституту соціальних досліджень: У межах наданого часу я спробую тезами визначити деякі питання, які стосуються теми “Молодь і вибори” і теми “Молодь і політика”. Український інститут соціальних досліджень системно вивчає молоде покоління вже понад десяток років. Адже ми створювалися як Український науково-дослідний інститут проблем молоді, і тільки згодом стали Українським інститутом соціальних досліджень. Але ми зберегли свій інтерес до дослідження такої цікавої соціально-демографічної групи населення, як молодь, і надалі провадимо свої системні дослідження. Нас завжди цікавило питання: яка вона, молодь, які існують тенденції у змінах орієнтації, настроїв, інтересів, уподобань молоді. Щоб дослідити це, ми використовуємо соціологічний інструментарій. Тож дані, які ми отримуємо, дають змогу сказати, що сьогодні молодь не гірша, ніж та, яка була 30 років тому.

Хочу привернути вашу увагу до тих трьох книжок, які ми тут розповсюдили. Це тільки незначна частка тих наукових досліджень, які ми виконуємо щороку.

Так, на 109 сторінці книжки “Молодь України в дзеркалі соціології” ви знайдете матеріали стосовно політичних і електоральних настроїв молоді. І сьогодні ми з колегою розповімо про ці орієнтації дещо нове.

Практикуючи підготовку щорічних доповідей про становище молоді в Україні, які направляються Президентові України, Верховній Раді і Кабінету міністрів, торік ми підготували доповідь стосовно інтеграції молоді в сучасні економічні відносини. Цього року ми готуємо системну, узагальнену доповідь про процеси, які відбувалися впродовж десяти років незалежності, як вони вплинули на молодь, і якою молодь стала.

Третя книжка стосується питань державної молодіжної політики. Вона доводить, що в Україні все ж таки є державна молодіжна політика (інша річ, хто і як її оцінює, особливо в передвиборний період?). Мало того, я вважаю, що проти інших країн СНД Україна в цьому розумінні посідає сьогодні передове місце.

Щодо нашої теми, “Молодь і вибори”. У передвиборний час, коли політичні партії та виборчі блоки змагаються за кожен голос, не можна обминути увагою ані професійні групи, ані соціально-демографічні. Ці вибори, на відміну від виборів 98-го і особливо 94-го року, відрізняються тим, що розігруються молодіжна і жіноча карти. Мій власний висновок полягає в тому, що жіноча карта розігрується більш вдало, ніж молодіжна. І для цього є об’єктивні показники, об’єктивні дані. У розданих вам презентаційних матеріалах ми спробували зробити дослідження електоральних настроїв, тобто готовності голосувати за певні партії і політичні блоки серед тих, хто визначився і хто йде на вибори, загалом за масивом і за молодіжною складовою. Одне опитування ми проводили напередодні виборчої кампанії до 9 лютого, а друге опитування – 22–24 лютого. Досить чітко визначаються певні тенденції. По-перше, приріст електоральних симпатій до блоку Віктора Ющенка, соціал-демократичної партії об’єднаної, блоку Юлії Тимошенко, блоку Наталії Вітренко,

політичного блоку “Яблуко” і “Команди озимого покоління” значною мірою відбувається за рахунок молоді. Тобто, це ті партії та блоки, до яких молодь ставиться досить прихильно. Комуністична партія України, Партія зелених України і “Жінки за майбутнє” втрачають молодіжний електорат. Цікаво, що якщо за Комуністичну партію загалом збирається голосувати 11,9% населення, то серед молоді – лише 2,9%, тобто в чотири рази менше. Щодо Компартії України оновленої і Комуністичної партії робітників і селян – тенденції ті самі. Комуністична партія робітників і селян взагалі втратила молодіжну підтримку, а Компартія оновлена практично не має молодіжної підтримки.

Загалом, якщо розглядати ті партії і блоки, які не отримали голосів молодих виборців, то можна сказати, що молодь стає більш перебірливою. І якщо 9 лютого ми нарахували 9 партій і блоків, за які молоді люди не хочуть голосувати, то вже на 24 лютого таких партій і блоків було 12.

Тепер щодо намірів молоді взяти участь у виборах. Гасло про те, щоб молодь прийшла на вибори і проголосувала, підтримує дуже багато політичних сил, партій, блоків і державних діячів. Наприклад, у 1994 році на вибори Президента прийшло всього 27% молодих людей. (це – за даними соціологічних досліджень, позаяк за даними Центрвиборчкому ці цифри встановити неможливо). У 1998 році активність молоді була вже більшою – близько 55 % молодих людей віком від 18 до 28 років прийшли на виборчі дільниці. 1999 року активність молоді була ще більшою. Тоді дуже наполегливо працювали молодіжні організації, і, як наслідок, – 70% молоді прийшло на вибори.

За місяць до виборів-2002 бажання проголосувати висловило 57% молодих людей, і ще 30% відповіло, що скоріше прийдуть, ніж не прийдуть. Ці цифри, станом за місяць напередодні виборів, дають змогу спрогнозувати, що близько 65% молодих виборців все ж таки мають намір прийти на вибори. Це – показник, який свідчить про достатньо високу електоральну активність і політичну свідомість молодих людей.

Ще я хотів би зауважити, що ставлення до молодіжних організацій і молоді загалом під час цієї виборчої кампанії – це певна втрата молодіжних ілюзій, на відміну від розіграшу жіночої карти. У грудні 2001 року, коли було створено так званий Блок української молоді (БУМ), ми провели попередній замір електоральних настроїв стосовно цього блоку і загалом стосовно бажання населення голосувати за молодіжний блок. 11% респондентів були упевнені, що проголосують, і 36 % були більшою мірою схильні проголосувати, ніж ні. Тобто, значна частина населення пов'язувала свої оптимістичні очікування з тим, що молодь прийде до влади і в певний спосіб розв'яже ті проблеми, які не в змозі були розв'язати люди старшого покоління. Коли ми пізніше у переліку політичних партій і блоків поставили Блок української молоді і дали йому назву “За майбутнє України”, то за такий гіпотетичний блок були готові проголосувати 3,5% респондентів. Зважте, БУМ всього за три тижні від дня свого заснування отримав колосальну підтримку в українському суспільстві. Але потім ці відсотки розійшлися по інших партіях і блоках. Яких саме? Половина симпатиків Блоку української молоді – це електорат “Нашої України”, сьома частина – це симпатички Всеукраїнського політичного об'єднання “Жінки за майбутнє”, далі – “Яблуко” і партія зелених. Загалом, електорат БУМу – це люди з національно-демократичною орієнтацією, прихильники ідеології зелених, симпатички християнсько-демократичних ідей. Тобто, була можливість проголосувати саме за блок молодіжних організацій, а не політичних партій. Коли у грудні ми зробили заміри стосовно партій “Нова генерація” і “Молода Україна”, вони не набрали якоїсь значущої кількості голосів електорату – від 0,1% до 1,5%.

Сергій Набока:

Я хотів би нагадати присутнім, що згідно з українським законодавством молодь – це люди до 28 років. Це – не міжнародний стандарт, а, очевидно, якийсь внутрішньо-український. Слово бере Валерій Головенько.

Валерій Головенько, заступник директора Українського інституту соціальних досліджень:

Я хотів би сказати кілька слів про роль молодіжних організацій, організованого молодіжного руху у політичних процесах, які відбуваються в нашій країні, і зокрема у виборах.

Молодіжного електорату, тобто людей віком від 18 до 28 років, у нас в Україні близько 8 млн. осіб. Хоча самої молоді, тобто людей від 14 до 28 років, у нас близько 11 млн. Я хотів би поміркувати над тим, чи справджується в Україні теза Бернарда Шоу з приводу того, що світом правлять молоді, коли постаріють. Чи все ж таки молодь намагається змінити погляди суспільства на молоде покоління, на його місце в політичних процесах?

Якщо говорити про власне молодіжний рух, то це не лише громадський молодіжний рух, а й механізм здійснення молодіжної політики в цілому, зокрема, через відповідні державні структури, які займаються розв'язанням молодіжних проблем. Візьмімо, наприклад, таку структуру, як Комітет Верховної Ради з питань молодіжної політики, культури, спорту і туризму. Його склад став набагато молодшим, більше представлений лідерами молодіжних організацій, ніж це було на момент його створення у 1998 році. Там є і Вадим Місюра, і Юрій Криворучко, і Олег Петров, і Олександр Калинець – лідери молодіжних організацій. Тепер вони балотуються у народні депутати, й у разі обрання, сподіваюсь, увійдуть до складу молодіжного комітету. Як воно буде – побачимо, але останніми роками роль молодіжних лідерів у комітеті справді зросла.

Якщо взяти Національну раду з питань молодіжної політики при Президентіві України, то 24 її члени – це лідери молодіжних організацій. Роль Нацради то зростає, то падає. З 1999 року її очолює Віктор Медведчук.

Стосовно виконавчих структур – там теж щораз відбуваються певні зміни. Свого часу до Державного комітету з питань молодіжної політики пішли керівники УНКМО на чолі з її головою. Затим його очолював Валерій Цибух. Нині – Валентина Довженко, лідер партії “Жінки за майбутнє України”. Два заступники голови цього держкомітету також задіяні у цій партії. Тобто, виконавчі органи дедалі активніше долучаються до політичних процесів.

Роль молодіжних організацій серед самої молоді поступово зростає. Але під час моніторингу громадської думки, зокрема, щодо ставлення молодих людей до громадських структур, ми бачимо, що кількість молоді, задіяної в молодіжних організаціях, на жаль, дуже невелика – близько 3%. Ця цифра майже не змінилася від 91-го року. Тільки від 3% до 5% молоді заявляють про те, що вони є членами молодіжних організацій.

Якщо в цілому характеризувати молодіжний рух, то я хотів би зазначити, що кількість молодіжних об'єднань рік у рік зростає. В 1995 році було 28 всеукраїнських структур, нині – 84. Так само збільшилася і кількість регіональних структур: якщо у 98-му році, за нашими даними і даними Комітету у справах сім'ї та молоді їх було 1,5 тисячі, то на початок 2001 року їх було вже 4,5 тисячі, тобто втричі більше. Збільшення кількості структур на місцях – це об'єктивний і позитивний процес.

Зростає також роль волонтерів у громадському молодіжному русі. Це теж позитивний процес, тому що волонтери працюють у громадських і державних молодіжних структурах, і їх з кожним роком стає все більше.

Але найактивніше, на нашу думку, розвивається політизація молодіжного руху. На початку 90-х років молодіжний рух України, його структури відрізнялися від аналогічних організацій сусідніх країн своєю незаполітизованістю і малочисельністю – лише кілька молодіжних організацій діяло при якихось партійних структурах. Нині ж близько 40% новостворених молодіжних організацій задіяні в політиці.

Вже у 1999 році молодіжні організації почали дуже активно заявляти про себе на президентських виборах. Тоді було створено коаліцію молодіжних організацій “Молодь за Леоніда Кучму”, в якій брало участь понад 40 всеукраїнських структур і близько 800 обласних структур. У своєму виступі в Одесі перед студентами Леонід Кучма наголосив, що

якби не активна участь молоді та її підтримка на виборах, то він не певен, чи був би він обраний президентом. Л.Кучма закликав молодь взяти активну участь і в нинішніх виборах.

Тепер щодо того, чи будуть обрані лідери молодіжних організацій до Верховної Ради і до місцевих рад. Аналіз показує, що теза, про яку говорив Бернард Шоу, в Україні, на жаль, справдиться. Хоча молодіжні організації дедалі активніше залучаються до виборчих процесів, хоча молодь виявляє все більшу активність і йде на вибори, але не можна сподіватися, що молодих обранців стане більше.

Сергій Набока:

Я хотів би надати слово Ірині Демченко.

Ірина Демченко, заступник директора компанії “Социс — Центр політичних і електоральних досліджень”:

Нині різноманітні соціологічні служби проводять дослідження політичних і електоральних настроїв як усього населення загалом, так і молоді зокрема. Тому ми маємо можливість порівняти уподобання різних вікових груп.

Відтак, що стосується молоді, основний її пріоритет на нинішніх виборах – це справді блок Віктора Ющенка. Затим ідуть СДПУ(о) та “зелені”, які посідають друге місце в електоральних уподобаннях молоді, а вже далі – блоки “За єдУ!” та “Жінки за майбутнє”, а також інші, менш значущі для молоді партії. Я хотіла б загалом порушити питання, чому молодь активніше голосує за Ющенка, СДПУ(о) та “зелених”. Це пояснюється, на мій погляд, особливостями політичних і економічних орієнтацій молоді. Якщо порівняти погляди молоді з іншими, більш старшими віковими групами, то вона оцінює підприємництво і розбудову ринкової економіки як основний маршрут розвитку економічних перетворень в Україні. Серед молодіжного електорату спостерігається вдвічі більший рівень підтримки економічних перетворень в бік ринку, аніж серед людей середнього віку, і значно більший, аніж серед тих, кому за 55. Якщо говорити про ймовірні шляхи розбудови економіки, то, на думку 50% молоді, слід дати дорогу перш за все розвиткові приватного підприємництва і зберегти невеликі можливості для розвитку державної економіки, тобто, скоротити її до мінімуму. На відміну від старшого покоління, де кожен другий висловлюється за повернення до соціалістичної економіки і жорсткого державного управління економікою, представники молоді підтримують розвиток саме приватного підприємництва.

Якщо говорити про політичні уподобання молоді, то найбільш популярна нині серед молодіжного електорату соціал-демократична ідеологія – її підтримує практично кожен четвертий молодий виборець. Порівняймо: з-поміж людей, яким більш ніж 55 років, прихильників соціал-демократичної ідеології сьогодні тільки 13%. Те саме, тільки в зворотному напрямку, можна сказати про комуністичну ідеологію. Якщо серед людей старшого віку за комуністичну ідею як політичний напрям розвитку країни виступає 39%, то серед молоді таких – менш ніж 8%.

Існують й інші моменти, що їх обов’язково враховують у передвиборних програмах різноманітні партії та блоки: наприклад, в який бік більшою мірою має просуватися Україна – чи то об’єднатися з Росією або лишень дружити з нею і Білоруссю, чи то, навпаки, інтегруватися з Європою? Саме серед молоді, якщо порівнювати зі старшими віковими групами, спостерігається чимала підтримка поступу України в бік Євросоюзу. З-поміж людей, яким до 30 років, більш ніж чверть схвалює саме цей вектор у зовнішній політиці України, а з-поміж опитуваних літнього віку – тільки 8%. Поза тим, серед молоді, як власне й серед населення загалом, досить популярна ідея оновлення та відновлення більш тісної дружби, міцніших контактів із Росією та Білоруссю. Кожна третя молода людина виступає за це, а серед людей старшого віку таких – більше половини.

Питання мовної політики також часто-густо присутнє у програмах партій та блоків. Розподіл думок серед молодіжного електорату приблизно відповідає розподілу думок дорослого населення України. Найбільш популярна ідея – це надання російській мові

державного статусу. Трохи менше, але в межах статистично значущих відхилень, тих, хто вважає, що українська мова має бути державною, а російську слід усунути з офіційного спілкування в Україні (15—18%). І приблизно одна третина виступає за те, щоб російська мова стала другою державною, але з дещо меншими статусом, аніж українська.

Я перелічила ідеї, що їх сьогодні досить активно пропагують соціал-демократи, багато із них підтримуються блоком Віктора Ющенка і “зеленими”. Саме тому, як на мене, ці блоки та партії знаходять електоральну підтримку, зокрема, у молоді.

Сергій Набока:

Я вдячний Вам! А тепер – Наталя Погоріла.

Наталя Погоріла, дослідник Київського міжнародного інституту соціології:

Я представлю дані, отримані нашим інститутом 22 – 26 лютого цього року. Кількість опитаних – 2212 осіб. Ми проводимо передвиборні дослідження намірів виборців, тобто, як вони голосуватимуть, але системних досліджень стосовно молоді ми не проводимо.

Є істотна відмінність у намірах іти голосувати між людьми до 44 років і рештою. Якщо скласти разом позитивні відповіді (це перша сторінка нашого прес-релізу) “звичайно, так” і “скоріше, так”, то виходить, що старші респонденти, віком від 60 років, відрізняються істотно від решти. Вони більше хочуть йти на вибори, ніж люди молодшого віку.

Щодо рейтингу партій, за нашими даними, преференції молоді більш-менш збігаються з преференціями населення загалом, коли більша кількість респондентів збирається голосувати за “зелених”, і менша – за комуністів. Решта відмінностей перебуває в межах статистичної похибки.

Дещо детальніше хотілося б зупинитися на динаміці електоральних настроїв. На другій сторінці прес-релізу представлено динаміку надання переваг партіям, яка простежується з грудня до лютого. Бачимо значне зростання голосів респондентів, які хотіли б віддати свій голос за блок Ющенка, Партію зелених і Комуністичну партію (за грудень-січень). Спостерігаємо зменшення голосів на користь об’єднання “Жінки за майбутнє” за всі три місяці і за блоки Юлії Тимошенко і “За єдину Україну!” – тільки з грудня по січень. Можливо, це можна пояснити тим, що чим ближче до виборів, тим більше бажання віддати свій голос за великі партії, або це диктується бажанням, щоб голоси не змарнувалися. В цілому ж, тенденції серед дорослого населення і молоді відрізняються.

Сергій Набока:

Дякую! Ірина Бекешкіна, науковий керівник Фонду “Демократичні ініціативи”.

Ірина Бекешкіна, науковий керівник Фонду “Демократичні ініціативи”:

Я хотіла б зупинитися на деяких особливостях електоральної і, більш широко, політичної поведінки молоді.

Перш за все, відмінність молоді від інших вікових категорій в тому, що вона менш схильна до крайнощів. На перший погляд, здавалося б, що молодь більш радикальна за віком. Проте, як це не дивно, молоді респонденти, за даними опитування, менш схильні обирати крайні варіанти відповідей. Якщо розглянути дані, що стосуються рівня довіри до різних політиків, баланс довіри-недовіри майже до всіх політиків, хоч і не набагато, але дещо кращий у молоді, за деякими винятками. Щоправда, молоді люди менш схильні до вияву повної довіри, але і повну недовіру вони висловлюють рідше, порівняно з представниками середнього та старшого віку. І значно більший відсоток молоді обирає середній варіант – “наскільки довіряю, настільки і не довіряю”. Але є й виключення, де рівень довіри молоді вищий, ніж у середньому. Власне, таких політиків, що користуються більш високим рівнем повної довіри молоді, виявилось два. Перш за все, це Юлія Тимошенко, до якої рівень повної довіри у молоді – 8%, але й повної недовіри – 56%. Проте у респондентів старше 55 років рівень недовіри значно вищий: 67% – повна недовіра, і лише 4% представників старшої генерації повністю їй довіряють. Другий політичний лідер, до якого молодь виявляє більшу повну довіру – це Віталій Кононов. Серед молодих йому повністю довіряє 10%, серед респондентів середнього віку – майже стільки ж (9%), а от серед старшого покоління значно

менше – 5 %. Повністю не довіряють йому серед молоді лише 13 %, а серед представників старшого покоління – 17%. Повністю не довіряють Кононову 34 % молоді і значно більше – 46% – людей похилого віку.

Серед інших показників, що характеризують політичну поведінку молоді, слід відзначити, що молоді люди більшою мірою поділяють думку, що їхня участь у виборах може вплинути на ситуацію в країні і поліпшити життя в країні загалом: таких в опитуванні виявилось 30%, що загалом слід визнати вельми позитивним показником.

Цікаво також, що серед причин участі у голосуванні серед молоді більш поширений такий мотив, як побоювання, щоб їхній голос не використав за них хтось інший: аж 38% опитаних серед молоді вказали на це як на спонуку піти на вибори.

Значною виявилася і різниця між представниками різних генерацій у ставленні до теледебатів. Висловили намір обов'язково дивитися дебати 24% молодих людей, 35% людей середнього покоління і аж 40% – старшого. А от якщо у час, коли транслюватимуться дебати, не буде інших цікавих передач, ще 47% молоді дивитимуться дебати, 37% – людей середнього віку і 30% – старшого.

І останнє, на чому я хотіла б наголосити і в чому молодь істотно відрізняється від старших вікових генерацій. Це – більш демократична політична свідомість. Саме молодь, на відміну від представників старшого покоління, у більшості вважає, що багатопартійна система Україні потрібна: за неї висловилися 45%, проти - 30%. Серед людей похилого віку пропорції зовсім інші: 22% вважає, що багатопартійна система потрібна, і аж 55 % – що ні. Так само відрізняються і позиції стосовно демократії в цілому: наймолодша генерація вважає, що саме демократія є найкращим устроєм для України – майже 50%; не згодні з цим лише 15%. А от серед людей похилого віку думки поділилися: 29% – за демократичний устрій в Україні, а 31% – ні. Але в чому солідарні люди всіх генерацій – так це в оцінці реальної ситуації стану демократії в Україні. Позитивно оцінюють те, як реально функціонує демократія у нашій країні, 6% молоді, 5% представників середнього покоління і 3% старшого. Рівень незадовільних оцінок теж приблизно однаковий - 70 – 75 %.

Сергій Набока:

Дуже дякую! Отже, виявляється, молодь у нас досить дивна. Навіть дуже дивна: не схильна до крайнощів, страшенно поміркована і навдивовижу прогресивна.

Вадим Гладчук, голова Всеукраїнського молодіжного об'єднання “Молодь – надія України”:

По-перше, як я зрозумів, цей круглий стіл присвячений молоді, але чомусь немає молодіжних лідерів. Мабуть, вони або в округах працюють, або очікують своєї долі на шестирядних позиціях у політичних партіях.

Я хотів би зупинитися на точці зору нашої організації. Річ у тім, що молодь ці вибори, фактично, прогавила. Люди, які працювали в Українському національному комітеті молодіжних організацій, здебільшого стали чиновниками. Вони використали ідею приходу молодих до влади. Саме ідею, яку пропагувала низка молодіжних організацій. Але ця ідея ними не була реалізована. 30–40-річні керівники УНКМО використали цю ідею для того, щоб задовольнити свої шкурні особисті інтереси і потрапити до другої прохідної частини партійного списку СДПУ(о). Фактично, в Україні не залишилося жодної молодіжної партії за віковим цензом. Якщо говорити про “Нову генерацію”, то у першій п'ятірці відносно молоді – це Мірошниченко і Роміна. Що стосується блоку “Команда озимого покоління”, то наймолодший у них один – Кровцев. А всі решта за віком – вже не такі молоді люди. Єдиний шанс для молодих – це мажоритарні округи, але, на жаль, ми бачимо, що там триває тотальна конкуренція з боку номенклатури. Застосовуються будь-які методи, в тому числі й незаконні, тому що в Україні ще не створено системи громадського контролю за перебігом виборів, а ті кошти, які витрачає Захід на створення такої системи, йдуть у пісок. Тому що ті структури,

які повинні стежити за перебігом процесу в Україні на кошти іноземних донорів, є корумповані і співпрацюють з органами державної влади. Отже, у 2002 році не відбудеться докорінної зміни влади. При владі залишаться ті самі люди, а молодь у черговий раз використають і забудуть.

Репліка:

Тобто, Ви прогнозуєте, що вкотре в Україні нічого не зміниться. Від 1921 року чи 1991-го?

Відповідь:

Як це говорити, то краще вже помовчати.

Репліка:

Можливо, прагматизм і певна нехоть молоді говорить, зокрема, і про якість української демократії, але набагато простіше просто прийти до виборчої дільниці і проголосувати, аніж брати участі у політичній роботі...

Відповідь:

Не згоден. У нас молодь бере участь у політичній роботі. 90 чоловік іде знову до Київради. Ходять по квартирах, агітують людей. Але далі місця у потягу займають інші. Те саме відбувається і в мажоритарних округах.

Сергій Набока:

Зрозуміло. Прошу.

Питання:

Я не знаю, як ставитись до думки, що самостійні політичні молодіжні організації – це неможливо? Скажімо, якісь спортивні, екологічні – будь-ласка, а от політичні – неможливо, позаяк політична сила, яка не має власної економічної бази, – це несерйозно. Буцімто, молодіжні організації – це лише матеріал для того, щоб його використовували дорослі сили, і що молодь може виявити свій політичний потенціал, свою активність лише в дорослих організаціях.

Відповідь:

По-перше, термін “використовувати” не зовсім доречний: що означає – хтось буде використовувати молодь? Якщо молодіжні лідери домовляться і створять певну структуру, то вони самі використовуватимуть кого їм буде треба: електорат, бізнесменів, пресу. Можна говорити “використовувати”, а можна – “використовувати певні ресурси”, ті, які я назвав. Загалом, я хотів би почати із того, щоб навести приклад Угорщини. Українське суспільство у грудні 2001 року було готове до того, щоб повторити експеримент Угорщини, тобто, було позитивне ставлення до молодих лідерів і до молодих осіб. Може, Валентин зі мною і не погодиться, але саме Ющенко виступає, як молодий. На жаль, у нас людина за 45 років вважається молодою, хоча її слід віднести до середнього покоління. От якби знайшлися молоді лідери, які змогли б вирішити всі нерозв’язані питання... Але вони ці питання не розв’язали, бо з’явилися інші політичні розклади. Вони вирішили ними скористуватися, і той шанс, який був у молоді, не був використаний.

По-друге, в українському суспільстві є розуміння того, що для розв’язання молодіжних питань молодь повинна мати політичний вплив, мають існувати молодіжні політичні організації. Тобто, ми, професіонали-науковці, не зовсім задоволені або радше не задоволені тією молодіжною політикою, що провадиться нині. Для цього є багато причин. Одна з них – та, що молодь має недостатній вплив на реалізацію молодіжної політики. Тобто, сама молодь не саморегулюється для такої діяльності. З іншого боку, я не можу погодитися із характеристикою, яку дає Вадим. В їхній організації лише 90 осіб. Але в цілому молодіжний рух працює сьогодні дуже активно. Зокрема, Місюра працює активно, Старинець на виборах працює активно.

І взагалі, цікаво було б дослідити, скажімо, зміни у середньостатистичному віці виборчого блоку чи партії. Скажімо, який середній вік першої п'ятірки, десятки, двадцятки провідних блоків або партій, у тому числі і тих партій, які заявляють про себе як про представників молодого покоління. Гадаю, це було б досить цікаво.

Я маю з цього приводу деякі дані. Щодо цих виборів, то молоді буде менше в парламенті саме за партійними списками. Молоді політики пройдуть, хіба що, десь по мажоритарних округах, і то – бізнесмени. “Нова генерація” має достатньо молодих людей, але у неї низький рейтинг.

У будь-якому разі, вважаю, що ця ситуація – це вже залишки тієї звички до геронтократії, коли людина, яка мала передсмертний вік, вважалася діяльним політиком і керувала якщо не країною, то, принаймні, республікою. Можливо, лише аж наступні вибори до парламенту принесуть у цьому сенсі якісні зміни.

Репліка:

Дозвольте з Вами не погодитись. Геронтократія – то процес не український, а загальносвітовий. Візьмімо, наприклад, Європу, і пошукаємо молодь у складі парламентів, то в Німеччині, наприклад, у Бундестазі немає жодного політика віком до 30 років...

Відповідь:

Я говорив про звичку взагалі...

Репліка:

Це загальна тенденція. Інша справа – що відбувається на нижчому рівні. На рівні районів і міст молодь має боротися за своє представництво, і вона має підстави для цього.

ВИБОРИ-2002: ОСТАННІ РЕЙТИНГИ І ПРОГНОЗИ

Прес-релізи соціологічних центрів і фірм - СОЦИС, Київського міжнародного інституту соціології та Українського інституту соціальних досліджень спільно з Центром “Соціальний моніторинг” – з даними опитувань та прогнозами щодо результатів виборів, що вони їх оприлюднили 14 березня 2002 року

“Вибори 2002: останні рейтинги і прогнози”

В один день, 14 березня 2002 року, провідні українські соціологічні центри – СОЦИС, Київський міжнародний інститут соціології та Український інститут соціальних досліджень спільно з Центром “Соціальний моніторинг” оприлюднили дані своїх опитувань та прогнози щодо результатів виборів до Верховної Ради. Оскільки за виборчим законодавством заборонено подавати у засобах масової інформації дані соціологічних опитувань в останні два тижні перед днем голосування, це були *останні рейтинги та прогнози*, оприлюднені соціологами. Нижче ми подаємо прес-релізи цих соціологічних центрів у тому вигляді, як вони були представлені на Круглих столах.

Прес-реліз компанії СОЦИС і Фонду “Демократичні ініціативи”, оприлюднений на круглому столі в IREX ПроМедіа 14 березня 2002 р.

- **Якби вибори відбулися найближчої неділі**, найбільшу підтримку виборців серед тих, хто “обов’язково” або “скоріше за все” візьме участь у виборах, отримали б такі партії та блоки:
 - Блок Віктора Ющенка “Наша Україна” — 25.3%
 - Комуністична партія України — 12.5%
 - Блок “За єдину Україну!” — 7.0%
 - Всеукраїнське політичне об’єднання “Жінки за майбутнє України” — 6.2%
 - Соціал-демократична партія України (об’єднана) — 5.7%

 - Блок Юлії Тимошенко — 3.7%
 - Партія зелених України — 3.1%

 - Ні за яку не голосуватимуть — 6.2%
 - Ще не визначилися — 16.6%
- Останній місяць відзначається різким зниженням рівня довіри населення до більшості соціальних інституцій та державних керівників. Особливо погіршився баланс довіри-недовіри до: Президента України (з –34% у лютому до –46% у березні), Уряду (з –33% до –45%), Верховної Ради (з –49% до –54%), засобів масової інформації України (з +4% до –2%), Анатолія Кінаха (з –13% до –25%), Володимира Литвина (з –23% до –29%). Безумовним лідером довіри яка не зазнала втрат протягом місяця, лишається церква (+34% у лютому, +36% у березні). Позитивний рейтинг довіри мають також Збройні сили України але їхній рейтинг довіри-недовіри істотно погіршився: з +14% до +6%.
- Значна частина населення України дивиться телевізійні програми, присвячені виборам: 20% — регулярно і 33% — час від часу (серед тих, хто збирається іти на вибори — відповідно, 24% і 36%). Серед глядачів цих телепередач, які збираються голосувати, 25% зазначили, що ці передачі формують їхню думку про партії, блоки та кандидатів і ще 44% — певним чином формують.

Подаємо дані загальноукраїнського опитування, проведеного фірмою Социс з 26 лютого до 5 березня 2002 року, які були надані Фондові “Демократичні ініціативи”. Опитування проводилися за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками і охоплює всі регіони України. Було опитано 1200 респондентів. Похибка репрезентативності не перевищує 3%.

1. В цілому, як Ви вважаєте, все, що відбувається в Україні, йде в правильному чи в неправильному напрямку?

У правильному напрямку 12.2
 У неправильному напрямку 70.6
 Важко відповісти 17.3

2. Зараз я буду називати соціальні інститути і організації. Скажіть, будь ласка, якою мірою Ви довіряєте кожному з них?

	Цілком довіряю	Наскільки довіряю, настільки й ні	Зовсім не довіряю	Важко відповісти
Президенту України	9.2	31.0	55.0	4.8
Верховній Раді України	4.9	30.8	58.8	5.5
Уряду України	7.1	34.8	51.8	6.3
Збройним Силам України	32.0	34.6	25.5	7.9
Міліції	13.5	32.8	48.3	5.3
Службі безпеки України	23.5	34.7	24.6	17.3
Місцевим радам	11.8	35.6	43.9	8.7
Місцевим держадміністраціям	10.9	33.8	44.6	10.7
Суду в Україні	12.9	32.5	37.8	16.8
Прокуратурі	12.8	35.1	35.0	17.2
Профспілкам	13.1	24.6	36.3	26.0
Церкві	50.8	23.8	15.3	10.2
Засобам масової інформації України	19.6	58.3	18.3	3.8
Засобам масової інформації Росії	15.8	48.9	18.4	16.9
Західним засобам масової інформації	12.3	41.9	19.4	26.3

3. А зараз я буду називати імена політичних діячів. Скажіть, будь ласка, якою мірою Ви довіряєте кожному з них?

	Цілком довіряю	Наскільки довіряю, настільки й ні	Зовсім не довіряю	Не знаю такого	Важко відповісти
Леоніду Кучмі	8.6	29.6	56.9	0.2	4.8
Івану Плющу	5.2	28.0	47.8	8.9	10.2
Анатолію Кінаху	10.5	32.8	36.4	9.3	11.1
Володиміру Литвіну	4.9	18.1	36.3	28.6	12.1
Євгену Марчуку	6.2	22.8	41.3	17.2	12.6
Анатолію Зленку	6.9	18.0	25.8	36.8	12.6
Володиміру Шкідченку	2.7	8.8	16.1	62.3	10.3

4. Чи збираєтеся Ви брати участь у виборах до Верховної Ради 31 березня?

Так, обов'язково братиму участь	62.4
Скоріше за все, братиму участь	18.3
Скоріше за все, не братиму участі	3.3
Точно не братиму участі.....	9.8
Все ще не знаю	6.2

5. Всього Центральною виборчою комісією зареєстровані виборчі списки 20 партій та 13 виборчих блоків. Ви вже визначилися, за яку партію або блок партій будете голосувати 31 березня?

Так.....	51.8
Ні.....	31.3
Важко відповісти	3.8
Не відповіли.....	13.2

6. За яку політичну партію або блок партій Ви проголосували б, якщо вибори до Верховної Ради України відбулися найближчої неділі?

Всеукраїнське політичне об'єднання “Жінки за майбутнє”	5.7
Всеукраїнська партія “Нова сила”	0.2
Всеукраїнська партія трудящих	0.2
Всеукраїнське об'єднання християн	0.3
Виборчий блок “За Єдину Україну!” (в блок входять Аграрна партія України, Народно-демократична партія, Партія промисловців і підприємців України, Партія регіонів, Політична партія “Трудова Україна”)	6.8
Виборчий блок “ЗУБР” (За Україну, Білорусію, Росію) (в блок входять Партія “Світло зі Сходу” і Партія “Союз труда”).....	0.3
Виборчий блок “Команда Озимого Покоління” (в блок входять Конституційно-демократична партія, Ліберально-демократична партія України, Партія приватної власності, Українська селянська демократична партія).	0.5
Виборчий блок “Проти всіх” (в блок входять Патріотична партія України, Політична партія малого та середнього бізнесу України).	0.4
Виборчий блок Віктора Ющенка “Наша Україна” (в блок входять Конгрес Українських Націоналістів, Ліберальна партія України, Молодіжна партія України, Народний Рух України, Партія “Реформи і порядок”, Партія “Солідарність”, Партія Християнсько-народний союз, Політична партія “Вперед, Україно!”, Республіканська християнська партія, РУХ (Український Народний Рух)).....	23.4
Виборчий блок Демократична партія України – партія “Демократичний союз” (в блок входять Демократична партія України, партія “Демократичний Союз”)	0.8
Виборчий блок Народний Рух України (в блок входять Народний Рух України за єдність, Політична партія “Всеукраїнське об'єднання “Центр”).....	0.6
Виборчий блок політичних партій “Блок Наталії Вітренко” (в блок входять Партія освітян України, Прогресивна соціалістична партія України).....	1.3
Виборчий блок політичних партій “Єдність” (в блок входять Партія “Соціал-Демократичний Союз” (СДС), Політична партія “Молода Україна”, Українська партія “Єдність”, Українська партія Справедливості — Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців).	0.7
Виборчий блок політичних партій “Руський блок” (в блок входять Партія “За Русь єдину”, Партія “Русько-Український Союз” (РУСЬ), Партія “Союз”).....	0.5
Виборчий блок Української партії і Всеукраїнської партії міжнародного взаєморозуміння “Новий світ”	0.0
Виборчий блок Юлії Тимошенко (в блок входять Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина”, Українська народна партія “Собор”, Українська республіканська партія, Українська соціал-демократична партія).	3.3
Комуністична партія робітників і селян	0.8
Комуністична партія України	11.9
Комуністична партія України (оновлена)	0.8
Ліберальна партія України (оновлена)	0.0
Народна партія вкладників і соціального захисту	0.1
Партія “Нова генерація України”	0.5
Партія Всеукраїнське об'єднання лівих “Справедливість”	0.1
Партія зелених України	3.1
Партія реабілітації важкохворих України.....	0.1
Політична партія “Яблуко”	1.6
Селянська партія України.....	0.8
Соціал-демократична партія України	0.7

Соціал-демократична партія України (об'єднана)	5.6
Соціалістична партія України	1.8
Українська морська партія	0.0
Українська Національна Асамблея	0.0
Українська політична партія “Християнський рух”	0.2
Ні за яку	6.8
Не піду на вибори	0.9
Важко відповісти	19.3

7. Може так скластися, що партія, за яку Ви маєте намір голосувати, не братиме участі у виборах. За яку іншу партію чи блок партій Ви б проголосували у такому випадку?

Всеукраїнське політичне об'єднання “Жінки за майбутнє”	5.1
Всеукраїнська партія “Нова сила”	0.0
Всеукраїнська партія трудящих	0.4
Всеукраїнське об'єднання християн	0.5
Виборчий блок “За Єдину Україну!” (в блок входять Аграрна партія України, Народно-демократична партія, Партія промисловців і підприємців України, Партія регіонів, Політична партія “Трудова Україна”)	4.2
Виборчий блок “ЗУБР” (За Україну, Білорусію, Росію) (в блок входять Партія “Світло зі Сходу” і Партія “Союз труда”)	0.2
Виборчий блок “Команда Озимого Покоління” (в блок входять Конституційно-демократична партія, Ліберально-демократична партія України, Партія приватної власності, Українська селянська демократична партія)	1.0
Виборчий блок “Проти всіх” (в блок входять Патріотична партія України, Політична партія малого та середнього бізнесу України)	0.3
Виборчий блок Віктора Ющенка “Наша Україна” (в блок входять Конгрес Українських Націоналістів, Ліберальна партія України, Молодіжна партія України, Народний Рух України, Партія “Реформи і порядок”, Партія “Солідарність”, Партія Християнсько-народний союз, Політична партія “Вперед, Україно!”, Республіканська християнська партія, РУХ (Український Народний Рух))	6.5
Виборчий блок Демократична партія України – партія “Демократичний союз” (в блок входять Демократична партія України, партія “Демократичний Союз”)	0.8
Виборчий блок Народний Рух України (в блок входять Народний Рух України за єдність, Політична партія “Всеукраїнське об'єднання “Центр”)	1.0
Виборчий блок політичних партій “Блок Наталії Вітренко” (в блок входять Партія освітян України, Прогресивна соціалістична партія України)	1.7
Виборчий блок політичних партій “Єдність” (в блок входять Партія “Соціал-Демократичний Союз” (СДС), Політична партія “Молода Україна”, Українська партія “Єдність”, Українська партія Справедливості — Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців)	0.7
Виборчий блок політичних партій “Руський блок” (в блок входять Партія “За Русь єдину”, Партія “Русько-Український Союз” (РУСЬ), Партія “Союз”)	0.4
Виборчий блок Української партії і Всеукраїнської партії міжнародного взаєморозуміння “Новий світ”	0.1
Виборчий блок Юлії Тимошенко (в блок входять Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина”, Українська народна партія “Собор”, Українська республіканська партія, Українська соціал-демократична партія)	7.0
Комуністична партія робітників і селян	1.6
Комуністична партія України	3.1
Комуністична партія України (оновлена)	0.9

Ліберальна партія України (оновлена).....	0.0
Народна партія вкладників і соціального захисту	0.0
Партія “Нова генерація України”	0.7
Партія Всеукраїнське об’єднання лівих “Справедливість”	0.2
Партія зелених України	3.9
Партія реабілітації важкохворих України.....	0.2
Політична партія “Яблуко”	1.3
Селянська партія України.....	0.8
Соціал-демократична партія України	1.2
Соціал-демократична партія України (об’єднана).....	4.5
Соціалістична партія України	2.7
Українська морська партія	0.1
Українська Національна Асамблея.....	0.1
Українська політична партія “Християнський рух”	0.0
Ні за яку.....	16.5
Не піду на вибори.....	1.9
Важко відповісти	30.9

8. За яку партію чи блок партій Ви б нізащо не проголосували?

Всеукраїнське політичне об’єднання “Жінки за майбутнє”	1.2
Всеукраїнська партія “Нова сила”	0.5
Всеукраїнська партія трудящих	0.6
Всеукраїнське об’єднання християн	0.8
Виборчий блок “За Єдину Україну!” (в блок входять Аграрна партія України, Народно-демократична партія, Партія промисловців і підприємців України, Партія регіонів, Політична партія “Трудова Україна”)	5.7
Виборчий блок “ЗУБР” (За Україну, Білорусію, Росію) (в блок входять Партія “Світло зі Сходу” і Партія “Союз труда”).....	1.1
Виборчий блок “Команда Озимого Покоління” (в блок входять Конституційно-демократична партія, Ліберально-демократична партія України, Партія приватної власності, Українська селянська демократична партія).	1.6
Виборчий блок “Проти всіх” (в блок входять Патріотична партія України, Політична партія малого та середнього бізнесу України).....	1.6
Виборчий блок Віктора Ющенка “Наша Україна” (в блок входять Конгрес Українських Націоналістів, Ліберальна партія України, Молодіжна партія України, Народний Рух України, Партія “Реформи і порядок”, Партія “Солідарність”, Партія Християнсько-народний союз, Політична партія “Вперед, Україно!”, Республіканська християнська партія, РУХ (Український Народний Рух)).....	7.2
Виборчий блок Демократична партія України – партія “Демократичний союз” (в блок входять Демократична партія України, партія “Демократичний Союз”)	1.1
Виборчий блок Народний Рух України (в блок входять Народний Рух України за єдність, Політична партія “Всеукраїнське об’єднання “Центр”).....	7.5
Виборчий блок політичних партій “Блок Наталії Вітренко” (в блок входять Партія освітян України, Прогресивна соціалістична партія України).....	6.2
Виборчий блок політичних партій “Єдність” (в блок входять Партія “Соціал-Демократичний Союз” (СДС), Політична партія “Молода Україна”, Українська партія “Єдність”, Українська партія Справедливості — Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців).	0.7
Виборчий блок політичних партій “Руський блок” (в блок входять Партія “За Русь єдину”, Партія “Русько-Український Союз” (РУСЬ), Партія “Союз”).....	1.7

Виборчий блок Української партії і Всеукраїнської партії міжнародного взаєморозуміння “Новий світ”	0.7
Виборчий блок Юлії Тимошенко (в блок входять Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина”, Українська народна партія “Собор”, Українська республіканська партія, Українська соціал-демократична партія)	12.8
Комуністична партія робітників і селян	7.9
Комуністична партія України	21.3
Комуністична партія України (оновлена)	9.1
Ліберальна партія України (оновлена)	1.9
Народна партія вкладників і соціального захисту	0.7
Партія “Нова генерація України”	1.0
Партія Всеукраїнське об’єднання лівих “Справедливість”	1.0
Партія зелених України	2.4
Партія реабілітації важкохворих України	0.3
Політична партія “Яблуко”	3.9
Селянська партія України	1.7
Соціал-демократична партія України	1.6
Соціал-демократична партія України (об’єднана)	3.9
Соціалістична партія України	3.9
Українська морська партія	1.3
Українська Національна Асамблея	1.8
Українська політична партія “Християнський рух”	2.5
Не піду на вибори	5.2
Важко відповісти	37.7

9. Чи дивитесь (дивились) Ви телевізійні програми, присвячені виборам (передвиборчі виступи і дебати представників партій)?

Так, дивився і продовжую дивитися регулярно	20.1
Дивився і дивлюся час від часу	32.7
Буду дивитися, якщо в цей час не буде більш цікавої передачі	16.7
Не дивився і не збираюсь дивитися	29.5
Важко відповісти	1.1

10. Чи формують ці передачі Вашу думку?

Безумовно, формують	13.0
Певним чином формують	22.8
Ніяк не формують	15.2
Важко відповісти	1.8
Не відповіли	47.3

**Громадська думка стосовно організації і проведення виборів
до Верховної Ради, які відбудуться 31 березня 2002 р.**

1. Як би Ви оцінили в цілому політичну ситуацію в Україні на передодні виборів?

Благополучна.....	3
Спокійна.....	26
Напружена	53
Критична, вибухонебезпечна.....	12
Важко відповісти.....	6

2. Як, на Вашу думку, пройдуть вибори?

Пройдуть чесно, без підтасовок.....	4
Будуть окремі порушення, але вони суттєво не вплинуть на загальний результат	21
Припускаю, що результати можуть бути викривлені.....	37
Обов'язково все буде підтасовано.....	30
Важко відповісти.....	9

3. Чи знаєте Ви або чи доводилось Вам або Вашим близьким/знайомим бути свідком якихось із наведених нижче порушень? *

Примушення до вступу в партію	6
Примусовий збір коштів на виборчу кампанію	2
Факти порушення прав і свобод громадян	5
Невиконання принципу рівності суб'єктів виборчого процесу	3
Тиск на опозицію і засоби масової інформації.....	6
Підкуп виборців.....	11
Безкоштовне або за зниженими цінами надання товарів та послуг	7
Використання службового положення в підтримку тієї чи іншої політичної сили	10
Розповсюдження анонімної і неправдивої інформації	7
Інші порушення	0,4
НІЧОГО НЕ ЗНАЮ (НЕ СТИКАВСЯ) ПРО ПОРУШЕННЯ	64
Важко відповісти.....	12

4. Чи впливають ці порушення на Ваше бажання брати участь у виборах або відмовитися від участі в них?

(% до тих, хто стикався або знає про порушення Закону України про вибори ..., n=432)

Безумовно, впливають	29
Певним чином впливають	29
Ніяк не впливають	36
Важко відповісти.....	6

** Респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей*

5. ЯКИМ ЧИНОМ ВОНИ ВПЛИВАЮТЬ АБО МОЖУТЬ ВПЛИНУТИ?
 (% до тих, хто вважає, що порушення Закону України про вибори... можуть вплинути на погляди виборців, n=276)

В ЖОДНОМУ РАЗІ НЕ СТАНУ ГОЛОСУВАТИ ЗА ПАРТІЇ АБО БЛОКИ, ЯКІ ФІГУРУЮТЬ У ПОРУШЕННЯХ.....

У ПОРУШЕННЯХ.....	31
Не піду на вибори.....	9
Проголосую проти всіх.....	10
Віддам свій голос «незаплямованій» партії або блоку.....	20
Обов'язково віддам свій голос за «зганьблену» партію або блок.....	3
Буду інформувати про порушення «своє» коло знайомих.....	9
Не збирався йти на вибори, а тепер піду, щоб проголосувати проти «порушників».....	7
Інше.....	1
Важко відповісти.....	10

Громадська думка стосовно оприлюднення даних соціологічних досліджень

6. Зараз в теле- і радіопередачах, у газетах і журналах висвітлюються результати соціологічних досліджень. Як Ви на них реагуєте? *

Не звертаєте ніякої уваги на результати соціологічних досліджень.....	27
Звертаєте увагу, але вони ніяк не впливають на Вашу думку.....	39
Звертаєте увагу, і результати досліджень іноді впливають на Вашу думку... ..	22
Результати соціологічних досліджень сильно впливають на Вашу думку.....	3
Важко відповісти.....	8

7. Чи довіряєте Ви результатам соціологічних досліджень?

Так.....	50
Ні.....	25
Важко відповісти.....	25

** Респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей*

**Прес-реліз “Динаміка електоральних орієнтацій громадян України та прогноз результатів виборів”,
оприлюднений Українським інститутом соціальних досліджень і Центром “Соціальний моніторинг”
в інформаційній агенції УНІАН 14 березня 2002 р.**

З 8 по 12 березня 2002 року Українським інститутом соціальних досліджень та Центром “Соціальний моніторинг” в усіх областях, АР Крим та місті Києві було проведено соціологічне опитування. Всього опитано 2886 респондентів віком від 18 років і старших. Вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартні відхилення при достовірних 95 відсотках і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,1-1,9 відсотка.

Електоральні орієнтації громадян

Наміри взяти участь у виборах є досить високими: впевнені, що візьмуть у них участь, 64% (у січні їх було 56%), швидше за все, візьмуть участь – 24% (у січні – 25%), не мають наміру голосувати лише 9% (у січні – 11%). Тобто є підстави очікувати, що активність виборців на наступних виборах має бути досить високою.

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ РЕСПОНДЕНТІВ НА ЗАПИТАННЯ:

«ЧИ БУДЕТЕ ВИ БРАТИ УЧАСТЬ У НАСТУПНИХ ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ, ЩО ВІДБУДУТЬСЯ У БЕРЕЗНІ НАСТУПНОГО РОКУ»? , %

	<i>Жовтень</i> 2001 р.		<i>Січень</i> 2002 р.		<i>Лютий</i> 2002 р.		<i>Березень</i> 2002 р.	
УПЕВНЕНІ, ЩО БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТЬ	49	81	56	81	63	88	64	88
ШВИДШЕ ЗА ВСЕ, БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТЬ	32		25		25		24	
ШВИДШЕ ЗА ВСЕ, НЕ БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТІ	6	12	6	11	5	8	5	9
УПЕВНЕНІ, ЩО НЕ БУДЕТЕ БРАТИ УЧАСТІ	6		5		3		4	
Важко відповісти, ще не вирішив(ла)	6	7	8	8	4	4	3	3

Для виявлення намірів щодо голосування за політичні партії та виборчі блоки у процесі опитування респондентам надавався список основних політичних партій та блоків і пропонувалося відповісти, за яку (який) з них вони проголосують.

Опитувані найчастіше мають намір проголосувати за «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» та за Комуністичну партію України (за них готові проголосувати відповідно 21,2% і 15,2% громадян, які мають намір прийти на виборчі дільниці). Якщо частка тих, хто має намір підтримати на виборах блок «Наша Україна», порівняно з січнем зросла більш ніж на

4%, то електоральна підтримка КПУ залишилася практично на тому ж рівні, що й на початку року.

Рейтинг кількох політичних партій у січні та лютому знизився. Це стосується Партії Зелених України (у грудні він становив 6,6% серед тих, хто мав намір прийти на виборчі дільниці, у березні – 4,5%), ВПО «Жінки за майбутнє» (відповідно 7,9 і 4,6%), партії «Яблуко» (4,1 і 1,8%).

Разом з тим, рейтинг СДПУ(о) за цей період підвищився з 3,6 до 7,8%. Це можна пояснити досить ефективною рекламною підтримкою цієї партії протягом останнього часу.

Динаміка намірів голосування за партійними списками.

Розподіл відповідей респондентів на запитання: **«Якщо б вибори до Верховної Ради України відбулися наступної неділі і при голосуванні за партійними списками бюлетень для голосування виглядав би таким чином, за яку партію чи блок партій Ви проголосували б?»**, % серед тих, хто братиме участь у голосуванні.

	10. 2001	11. 2001	12. 2001	01. 2002	7-9. 02. 2002	22-24. 02. 2002	8-12. 03. 2002
Виборчий блок «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	18,1	17,2	16,3	16,7	19,7	25,2	21,3
Комуністична партія України	18,1	15,6	15,8	15,3	13,3	11,9	15,2
Виборчий блок «За єдину Україну!»	5,3	4,6	7,0	6,7	4,4	6,2	8,5
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	5,9	5,6	3,6	4,4	5,7	6,6	7,8
ВПО «Жінки за майбутнє»	3,4	5,2	7,9	6,7	5,0	3,5	4,6
Виборчий блок «Виборчий блок Юлії Тимошенко» *	2,1	3,0	3,8	2,3	2,5	3,6	4,6
Партія Зелених України	3,4	4,6	6,6	7,0	5,6	3,6	4,5
Виборчий блок «Блок Наталії Вітренко»**	1,1	1,8	1,5	1,5	2,9	3,2	2,9
Соціалістична партія України ***	2,4	2,9	2,1	1,5	2,4	2,9	2,7
Політична партія «Яблуко» ****	1,2	1,5	4,1	2,3	1,1	2,4	1,8
Партія «Нова генерація України»	1,5	1,6	–	–	0,6	0,5	1,2
Виборчий блок «Команда Озимого Покоління»	–	–	–	–	0,0	0,9	0,8
«Виборчий блок політичних партій «Єдність» *****	1,8	0,2	1,1	1,7	1,0	0,8	0,8
Виборчий блок Демократична партія України - партія «Демократичний Союз»	–	–	1,0	0,7	1,2	1,4	0,7
Комуністична партія України (оновлена)	0,2	0,4	0,1	0,6	0,3	0,6	0,6
Селянська партія України	–	0,9	–	–	0,3	0,3	0,6
Політична партія «Всеукраїнське Об'єднання Християн»	–	–	–	0,8	0,6	0,1	0,6
Комуністична партія робітників і селян *****	0,7	1,0	1,3	1,1	0,5	0,3	0,6
Соціал-демократична партія України	–	–	–	–	0,7	0,2	0,4
Виборчий блок Народний Рух України	–	0,9	2,3	1,2	0,5	0,6	0,3
Виборчий блок «Руський блок»	–	0,3	0,4	0,4	0,1	0,6	0,3
Виборчий блок «Зубр» (За Україну, Білорусію, Росію)	–	–	–	–	0,2	0,1	0,3
Партія реабілітації тяжкохворих України	–	–	–	–	0,3	0,0	0,3

Всеукраїнська партія трудящих	–	–	–	–	0,4	0,6	0,2
Всеукраїнська партія «Нова сила»	–	–	–	–	0,0	0,0	0,2
Ліберальна партія України (оновлена)	–	–	–	–	0,0	0,0	0,2
Виборчий блок політичних партій «Проти всіх»	–	–	–	–	0,6	0,2	0,1
Народна партія вкладників та соціального захисту	–	–	–	–	0,0	0,0	0,1
Українська політична партія «Християнський рух»	–	–	–	–	0,1	0,0	0,1
Українська морська партія	–	–	–	–	0,0	0,2	0,1
Виборчий блок «Українська партія та Всеукраїнська партія міжнародного порозуміння «Новий світ»	–	–	–	–	0,1	0,2	0,0
Партія Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість»	–	0,2	0,2	0,0	0,1	0,1	0,0
Українська Національна Асамблея	–	–	–	–	0,0	0,1	0,0
<i>Проголосував(ла) би проти всіх партій та блоків</i>	8,5	9,4	6,4	7,0	8,0	5,4	5,5
<i>Важко відповісти</i>	18,0	17,0	17,7	20,5	20,2	17,6	12,2

* У жовтні 2001 року – блок «Форум національного порятунку».

** У жовтні -грудні 2001 року та в січні 2002 року – дані стосовно Прогресивної соціалістичної партії України.

*** У жовтні-листопаді 2001 року – дані стосовно блоку Соціалістичної партії України, Всеукраїнської партії трудящих та Соціал-демократичної партії України, у грудні – стосовно блоку Соціалістичної партії України та Соціал-демократичної партії України.

**** У жовтні-листопаді 2001 року – дані стосовно блоку Політичних партій «Яблуко», "Зелені ХХІ століття» та «Красива Україна», у грудні – блоку Політичних партій «Яблуко» та «Красива Україна».

***** У жовтні-грудні 2001 року – дані стосовно Української партії «Єдність».

***** У грудні 2001 року та січні 2002 року – дані стосовно блоку Комуністичної партії робітників і селян та Селянської партії України.

(-) Партія або блок не включалися до списку, з якого респондентам потрібно було зробити вибір.

Що стосується блоку «За єдину Україну!», то з початку лютого його рейтинг збільшився на 4,1% (до 8,5%), що може бути пов'язано з активізацією агітаційної кампанії, яка проводиться цим блоком у регіонах України.

Цією ж причиною можна пояснити деяке зростання рейтингу «Виборчого блоку Юлії Тимошенко» (з 2,3% у січні до 4,6% на початку березня). Рейтинг «Блоку Наталії Вітренко» підвищився наприкінці лютого до 3,2%. Однак у березні він становив 2,9%. Це стосується також Соціалістичної партії України. Частка тих, хто мав намір голосувати за неї, наприкінці лютого зросла порівняно з січнем (з 1,5% до 2,9%), однак на початку березня не збільшилася і становила 2,7%.

Отже, станом на 12 березня шанси подолати чотиривідсотковий бар'єр мають сім партій та виборчих блоків: блок «Наша Україна», за який готові проголосувати 21,3% громадян, які візьмуть участь у виборах, Комуністична партія України (15,2%), блок «За єдину Україну!» (8,5%), Соціал-демократична партія України (об'єднана) (7,8%), Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє» (4,6%), «Виборчий блок Юлії Тимошенко» (4,6%), Партія зелених України (4,5%).

Окремо можна назвати «Блок Наталії Вітренко» та Соціалістичну партію України, які зараз мають підтримку відповідно 2,9 і 2,7% тих, хто має намір взяти участь у голосуванні, але зберігають шанси підвищити свій рейтинг до виборів і також подолати чотиривідсотковий бар'єр.

15% опитаних голосуватимуть за ту ж партію, що й на попередніх парламентських виборах (або за блок, до якого ця партія входить). Найбільш стабільний електорат у Комуністичної партії України – 76% його представників голосували за КПУ на попередніх виборах. 43% нинішнього електорату Соціалістичної партії голосували за неї ж 1998 року, а от віддали свої голоси за одну з партій, що входить до блоку «Наша Україна», на попередніх виборах лише 6% представників його теперішнього електорату. Серед нинішнього електорату Партії Зелених голосували за неї чотири роки тому 6%, серед електорату СДПУ(о) – відповідно 9%.

Серед електорату блоку Юлії Тимошенко 25% зазначили, що вирішили голосувати за нього протягом останнього місяця, блоку «За єдину Україну!» – 22%, СДПУ(о) – 20%, ВПО «Жінок за майбутнє» – 21%, «Нашої України» – 11%, КПУ – 3%.

Електоральні наміри молоді (у порівнянні з даними по масиву опитаних у цілому)

% серед тих, хто братиме участь у голосуванні.

	7-9 лютого 2002		22-24 лютого 2002		08-12 березня 2002	
	Серед усіх опитаних	Серед молоді (18-28 років)	Серед усіх опитаних	Серед молоді (18-28 років)	Серед Усіх Опитаних	Серед молоді (18-28 років)
Виборчий блок «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	19,7	20,6	25,2	27,1	21,3	19,7
Комуністична партія України	13,3	3,6	11,9	2,9	15,2	3,3
Виборчий блок «За єдину Україну!»	4,4	4,7	6,2	4,3	8,5	6,2
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	5,7	5,6	6,6	8,0	7,8	13,1
Партія Зелених України	5,6	13,5	3,6	9,3	4,5	10,9
Виборчий блок «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	2,5	2,1	3,6	3,8	4,6	4,3

ВПО «Жінки за майбутнє»	5,0	5,5	3,5	4,0	4,6	6,8
Виборчий блок «Блок Наталії Вітренко»	2,9	0,9	3,2	2,0	2,9	0,8
Соціалістична партія України	2,4	1,7	2,9	2,0	2,7	1,3
Політична партія «Яблуко»	1,1	0,9	2,4	2,5	1,8	2,0

Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«Як давно Ви визначилися, за яку саме партію або виборчий блок будете голосувати на виборах?», %

	Серед усіх опитаних	Серед тих, хто визначився, за кого голосуватиме
Ви ще на минулих виборах голосували за цю партію або за одну з партій, що входить до цього виборчого блоку	15	22
Від одного до трьох років тому	8	11
Від 6 до 12 місяців тому	12	16
Від 3 до 5 місяців тому	11	16
Від 1 до 2 місяців тому	11	16
Протягом останнього місяця	11	15
<i>Важко відповісти</i>	3	4
<i>Питання не ставилося</i>	29	

Прогноз

(станом на 14.03.2002 р.)

Українського інституту соціальних досліджень
та

Центру «Соціальний моніторинг»

можливих результатів голосування по виборах до Верховної Ради України за списками політичних партій та виборчих блоків політичних партій 31 березня 2002 року

	Прогноз (% голосів виборців, що прийдуть на вибори)
Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	24-26
Комуністична партія України	17-19
Виборчий блок політичних партій «За єдину Україну!»	12-14
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	11-13

Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє»	5-7
Партія Зелених України	5-7
Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	4-6
Виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко»	3,5-4,5
Соціалістична партія України	3-4
Політична партія «Яблуко»	2-3

Оцінка громадянами зовнішнього впливу на вибори в Україні

Більшість респондентів (56%) вважає, що існує зовнішній вплив на виборчу кампанію в Україні (33% дотримуються думки, що цей вплив значний, ще 23% – незначний). Причому характер впливу різних країн оцінюється неоднаково. Так, найчастіше вважають негативним характер впливу на виборчу кампанію з боку Сполучених Штатів Америки (34%), тоді як з боку західноєвропейських країн – 23%, з боку Росії – 19%. Позитивний вплив з боку Росії зазначають 25%, з боку західноєвропейських країн – 17%, з боку США – лише 12%.

По-різному оцінюється й мотивація такого впливу. Якщо вплив Росії респондентами пояснюється насамперед прагненням захистити інтереси представників свого народу, які мешкають в Україні (так вважають 23% опитаних), та бажанням мати в особі України стабільну, передбачувану державу (20%), то втручання США пояснюється передусім прагненням привести до влади в Україні людей, які б виконували чужу волю (25%), змінити зовнішньо-політичний курс керівництва України (17%) та дестабілізувати, загострити ситуацію в Україні (17%).

Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«Як Ви вважаєте, чи впливають іноземні держави на виборчу кампанію в Україні?», %

Так, цей вплив досить значний	33
Цей вплив існує, але він незначний	23
Такого впливу не існує	33
Важко відповісти	11

Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«На Вашу думку, чи справляють держави, які я Вам назву, вплив на виборчу кампанію в Україні?», %

	Не справляють	Справляють позитивний вплив	Справляють негативний вплив	Важко відповісти	Питання не ставилося
Західноєвропейські країни	7	17	23	20	33

Сполучені Штати Америки	4	12	34	17	33
Росія	5	25	19	18	33
Інші країни	1	1	1	64	33

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Чим керуються різні держави, справляючи такий вплив?», %
(респондент міг вибрати кілька варіантів відповіді)

	Західноєвропейські країни	Сполучені Штати Америки	Росія
Прагненням сприяти розвитку демократії в Україні	13	10	12
Прагненням сприяти економічному розвитку України	9	8	16
Бажанням мати в особі України, стабільну, передбачувану державу	16	13	20
Прагненням захистити інтереси представників свого народу, які мешкають в Україні	7	4	23
Прагненням дестабілізувати, загострити ситуацію в Україні	10	17	7
Прагненням змінити внутрішньо-політичний курс керівництва України	10	15	8
Прагненням змінити зовнішньо-політичний курс керівництва України	11	17	9
Прагненням привести до влади в Україні людей, які б виконували чужу волю	15	25	14
<i>Інше</i>	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>	<i>0,7</i>
<i>Важко відповісти</i>	<i>17</i>	<i>15</i>	<i>15</i>
<i>Питання не ставилося</i>	<i>33</i>	<i>33</i>	<i>33</i>

Серед політичних сил, які одержують підтримку з боку іноземних держав, найчастіше називаються респондентами «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (11%, найчастіше у цьому переконані симпатички комуністичної ідеології –18%) та «Виборчий блок Юлії Тимошенко» (6%).

Потрібно зазначити, що факт отримання певною політичною силою допомоги від інших країн далеко не завжди визначає негативне ставлення до неї. Так, наприклад, серед тих, хто вважає, що блок «Наша Україна» отримує допомогу від інших держав, кожен десятий має намір голосувати за нього.

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Чи можете Ви назвати політичні партії та виборчі блоки, які, на Вашу думку, одержують підтримку з боку іноземних держав?», %
(респондент міг назвати кілька партій або виборчих блоків)

Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	11%
Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	6%
Виборчий блок політичних партій «За єдину Україну!»	

Соціал-демократична партія України (об'єднана)	2 - 3%
<i>Комуністична партія України</i>	
Політична партія «Яблуко»	
Партія Зелених України	1 - 1,5%
Виборчий блок політичних партій Народний Рух України	
Соціалістична партія України	
Виборчий блок політичних партій «Руський блок»	Менш ніж 1 %
Виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко»	
Виборчий блок політичних партій «Зубр» (За Україну, Білорусію, Росію)	
Політична партія «Всеукраїнське Об'єднання Християн»	
Виборчий блок політичних партій «Команда Осимого Покоління»	
Політична партія «Нова генерація України»	
<i>Українська політична партія "Християнський рух"</i>	
Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє»	
Виборчий блок Демократична партія України - партія «Демократичний Союз»	
Комуністична партія України (оновлена)	
Виборчий блок політичних партій «Єдність»	
Комуністична партія робітників і селян	
Всеукраїнська партія «Нова сила»	
Партія реабілітації тяжкохворих України	
Виборчий блок політичних партій «Проти всіх»	
Всеукраїнська партія трудящих	
Українська Національна Асамблея	
Ліберальна партія України (оновлена)	
Виборчий блок Української партії та Всеукраїнської партії міжнародного порозуміння «Новий світ»	
Політична партія Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість»	
Народна партія вкладників та соціального захисту	
<i>Селянська партія України</i>	
Соціал-демократична партія України	
<i>Таких партій (блоків) немає</i>	3,5
<i>Не пам'ятаю назв цих партій (блоків)</i>	6,2
<i>Важко відповісти, ще не визначився</i>	35,2
<i>Питання не ставилося</i>	32,8

Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«Як Ви вважаєте, чи повинно керівництво Української держави боротися із спробами впливу інших країн на вибори в Україні?», %

Так, повинно	72
Ні, не повинно	13
<i>Важко відповісти</i>	15

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Як Ви вважаєте, чи впливають міжнародні організації (такі, наприклад, як Рада Європи) на виборчу кампанію в Україні?», %

Так, впливають позитивно	24
Так, впливають негативно	21
Ні, не впливають	24
<i>Важко відповісти</i>	<i>31</i>

Використання адміністративного ресурсу під час виборчої кампанії

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Зараз багато говорять про використання певними партіями та виборчими блоками так званого адміністративного ресурсу під час виборчої кампанії. Якщо Вам зустрічалися прояви застосування адміністративного ресурсу партіями або виборчими блоками у вашому місті (районі – [для сільських мешканців]), то у чому вони полягали?», %
(респондент міг вибрати кілька варіантів відповіді).

Заклики керівників міста (району) голосувати за певні політичні партії (блоки)	20
Сприяння органами державної влади у розміщенні рекламних щитів на вулицях певним політичним партіям (блокам)	18
Надання кращого ефірного часу та сприяння публікаціям у місцевій пресі певним політичним партіям (блокам)	18
«Рекомендації» керівників підприємств та установ своїм співробітникам голосувати за певні політичні партії (блоки)	17
Використання працівників шкіл, медичних установ, соціальних працівників, інших працівників бюджетних організацій за вказівками їхніх керівників в агітації за політичні партії (блоки) та кандидатів, підтримуваних цими партіями (блоками)	16
Використання бюджетних коштів у виборчій кампанії	14
Надання приміщень для проведення передвиборних акцій певним політичним партіям (блокам)	12
Місцева влада та керівництво підприємств примушує громадян брати участь у передвиборних заходах певних політичних партій (блоків)	8
Прямі погрози тим, хто не бажає голосувати за підтримувані керівництвом міста (району) партії та виборчі блоки	4
Інше	0,2
Мені не зустрічалися прояви застосування адміністративного ресурсу під час цієї виборчої кампанії	47
Важко відповісти	5

Найчастіше на прояви використання адміністративного ресурсу вказують опитані у Південному (61%), Західному (58%) та Центральному (56%) регіонах, серед мешканців різних типів населених пунктів – мешканці обласних центрів (58%), тоді як серед жителів сіл – лише 45%.

Очікування громадян, пов'язані з виборами

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Яким чином, на Вашу думку, зміниться загальна ситуація в Україні після виборів до Верховної Ради?», %

Ситуація поліпшиться	25
Ситуація погіршиться	10
Не зміниться	51
Важко відповісти	13

Найбільш оптимістично дивляться у майбутнє симпатички національно-демократичних ідей – серед них сподіваються на покращення ситуації після виборів 42% – та націонал-радикали (36%). Серед прихильників соціал-демократичної ідеології подібні настрої лише у 28%, серед симпатиків комуністичних ідей – 21%.

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Як Ви вважаєте, після виборів відбудеться консолідація, єднання в українському суспільстві чи, навпаки, посиляться конфронтація?», %

Відбудеться консолідація, єднання в суспільстві	24
Посилиться конфронтація	33
Важко відповісти	43

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Чи буде, на Вашу думку, після виборів створена стабільна більшість у Верховній Раді України, що дозволить їй ефективно працювати?», %

Так, буде	29
Ні, не буде	41
Важко відповісти	30

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Як Ви вважаєте, чи буде після виборів налагоджена тісніша та більш конструктивна взаємодія між новим складом Верховної Ради, Президентом та Урядом порівняно з тим, як це було за теперішнього складу Верховної Ради?», %

Рівень взаємодії між Верховною Радою, Президентом та Урядом після виборів <u>буде вищим</u> , ніж за теперішнього складу Верховної Ради	18
Рівень взаємодії між Верховною Радою, Президентом та Урядом <u>буде нижчим</u> , ніж за теперішнього складу Верховної Ради	12
Рівень взаємодії між Верховною Радою, Президентом та Урядом <u>буде приблизно таким же</u> , як і за теперішнього складу Верховної Ради	47
Важко відповісти	23

Рівень довіри до органів влади та соціальних інститутів

Серед суспільних інститутів традиційно найбільшою довірою користуються Збройні сили України, засоби масової інформації та релігійні організації. Активізація діяльності політичних партій напередодні виборів зумовила деяке зростання рівня довіри до них – у березні довіряють їм 23%, тоді як у червні 2001 року – 13%.

Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«Скажіть, будь ласка, якою мірою Ви довіряєте наведеним нижче організаціям, суспільним інститутам, окремим державним діячам?», %

		Повні- стю довіряю	Скоріше, довіряю, ніж ні	Ско- ріше, не довіряю	Зовсім не довіряю	Важко відповісти
Релігійним організаціям		22	29	18	22	9
Збройним силам України		24	39	15	15	7
Правоохоронним органам		12	27	26	28	6
Засобам масової інформації:	Газетам	12	40	27	16	5
	Радіомовленню	12	41	25	15	7
	Телебаченню	14	46	23	13	4
Профспілкам		7	17	20	34	22
Президенту України Л.Кучмі		6	17	25	44	8
Прем'єр-міністру України А.Кінаху		6	24	24	30	16
Кабінету Міністрів України (Уряду)		4	18	29	35	14
Верховній Раді України		3	14	29	41	13
Голові Верховної Ради України І.Плющу		4	16	28	40	12
Політичним партіям		4	19	28	34	15

ГРОМАДСЬКА ДУМКА В УКРАЇНІ: БЕРЕЗЕНЬ-2002

31 березня мають проходити чергові вибори у Верховну Раду України. Скажіть, будь ласка, якщо б вибори у Верховну Раду проходили в найближчу неділю, Ви пішли би голосувати?

	Лютий 2002 N=2209	Березень 2002 N=1988
Звичайно (безумовно, без сумніву тощо) НІ	13.8	11.1
Скоріше (напевне, мабуть тощо) НІ	1.6	1.6
Не знаю, важко сказати (ще не вирішив(ла), важко сказати тощо)	6.3	7.6
Скоріше(напевне, мабуть тощо) ТАК	15.6	13.2
Звичайно (безумовно, без сумніву тощо) ТАК	62.7	66.5

До бюлетеня голосування на Виборах до Верховної Ради України за партійними списками включені тільки ті партії та блоки, які перераховані в цьому списку в тому порядку, в якому вони будуть у виборчому бюлетені. Якщо б вибори були завтра, за кандидата якої партії або блоку партій Ви б проголосували? (дані наведені разом із відповідними статистичними похибками у відсотках від тих, хто взяв би участь у голосуванні)

	Лютий 2002 N=1677	Березень2002 N=1577
Блок Віктора Ющенка “Наша Україна”	20.4±1.9	22.7±2.1
Комуністична партія України (П.Симоненко)	19.1±1.9	14.5±1.7
Соціал-демократична партія України (об’єднана) (В.Медведчук)	9.3±1.4	6.8±1.2
Блок “За єдину Україну!” (В.Литвин, А.Кінах)	5.2±1.1	4.4±1.0
Партія Зелених України (В.Кононов)	3.2±0.8	3.0±0.8
Блок Юлії Тимошенко	2.3±0.7	2.9±0.8
Соціалістична партія України (О.Мороз)	3.5±0.9	2.4±0.8
Блок Наталії Вітренко	1.3±0.5	2.1±0.7
“Жінки за майбутнє” всеукраїнське політичне об’єднання (В.Довженко)	2.4±0.7	2.0±0.7
Комуністична партія України (оновлена)	0.3	0.9±0.5
“Руський блок”	0.2	0.7±0.4
Партія “Яблуко” (М.Бродський)	0.9	0.7±0.4
Партія “Нова генерація України”	0.2	0.6
Блок Демократична партія України - Партія “Демократичний Союз” (В.Горбулін)	0.4	0.5
Блок “Єдність” (О.Омельченко)	0.5	0.4
Селянська партія України	0.4	0.4
Комуністична партія робітників і селян	0.3	0.4
Блок “Команда Озимого Покоління”	0.1	0.3
Партія “Нова сила”	0.0	0.2
Українська політична партія “Християнський Рух”	0.0	0.2
Блок “ЗУБР”	0.0	0.2
Партія реабілітації тяжкохворих України	0.1	0.1
Українська морська партія	0.0	0.1
Соціал-демократична партія України (Ю.Буздуган)	0.3	0.1
Всеукраїнське об’єднання християн	0.1	0.0
Блок Української партії і Всеукраїнської партії міжнародного	—	0.0

порозуміння “Новий світ”		
Народна партія вкладників і соціального захисту	0.0	0.0
Блок “Народний Рух України” (Б.Бойко)	0.3	0.0
Українська Національна Асамблея	0.0	0.0
Партія Всеукраїнського об’єднання лівих “Справедливість”	0.0	0.0
Всеукраїнська партія трудящих	0.0	0.0
Ліберальна партія України (оновлена)	0.0	0.0
Проти всіх	3.1±0.8	3.3±0.9
Важко сказати	25.3±2.1	30.1±2.3
Загалом	100%	100%

Якщо б вибори до Верховної Ради відбулися на три або п’ять тижнів раніше, то за розрахунками КМІС результати імовірно були б такими (дані наведені разом із відповідними статистичними похибками у відсотках):

	Якщо б вибори відбулися 24 лютого (74% участі) (N=1253)	Якщо б вибори відбулися 10 березня (74% участі) (N=1050)
Блок Віктора Ющенка	26.3 ± 2.4	33.0 ± 2.8
Комуністична партія України	24.8 ± 2.4	21.1 ± 2.5
Соціал-демократична партія (об’єднана)	12.1 ± 1.8	9.9 ± 1.8
Блок "За єдину Україну!"	6.7 ± 1.4	6.4 ± 1.5
<i>Партія Зелених України</i>	4.2 ± 1.1	4.3 ± 1.2
<i>Блок Юлії Тимошенко</i>	3.0 ± 0.9	4.1 ± 1.2
	4.6 ± 1.2	3.5 ± 1.1
Соціалістична партія України		
Блок Наталії Вітренко	1.7 ± 0.7	3.0 ± 1.0
<i>Жінки за майбутнє</i>	3.2 ± 1.0	2.9 ± 1.0
Партія "Яблуко"	1.2 ± 0.6	1.0 ± 0.6
Усі інші	5.0 ± 1.2	7.4 ± 1.6
Проти всіх	3.2 ± 1.0	3.3 ± 1.1

Розподіл електоратів за регіонами України* у відсотках від тих, хто взяв би участь у голосуванні

Назва партії/блоку	Західний	Західно- центральни й	Східно- центральни й	Південни й	Східний
	N=332	N=394	N=305	N=321	N=324
Блок Віктора Ющенка “Наша Україна”	58.1%	24.6%	13.1%	10.0%	4.0%
Комуністична партія України (П.Симоненко)	1.8%	12.9%	17.4%	16.2%	26.5%
Соціал-демократична партія України (об’єднана) (В.Медведчук)	3.0%	5.8%	12.1%	6.9%	6.2%
Блок “За єдину Україну!”	.6%	2.8%	5.9%	4.0%	8.6%
Партія Зелених України (В.Кононов	1.5%	1.5%	3.3%	7.2%	3.1%

Блок Юлії Тимошенко	5.1%	4.6%	3.6%	.9%	.6%
Соціалістична партія України (О.Мороз)	.3%	3.8%	4.6%	.3%	2.8%
Блок Наталії Вітренко	.9%	2.3%	3.9%	1.6%	2.2%
Жінки за майбутнє (Довженко)	1.5%	1.5%	2.3%	2.2%	3.4%
Партія “Яблуко” (Бродський)		.8%	.7%	.9%	.9%
Не підтримую жодну з політичних партій, блоків / Проти всіх	2.7%	3.8%	5.6%	4.4%	5.2%
Важко сказати	24.4%	35.5%	27.5%	45.5%	36.4%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

*“Західний регіон”: Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська і Чернівецька;
“Західно-Центральний регіон” - Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська області і місто Київ;
“Східно-Центральний регіон” - Дніпропетровська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області;
“Південний регіон” - Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області і Крим;
“Східний регіон” - Харківська, Донецька і Луганська області.

Розподіл за віковими категоріями у відсотках від тих, хто взяв би участь у голосуванні

Назва партії/блоку	18-29 років N=347	30-44 роки N=442	45-59 років N=362	60 років і більше N=461
Блок Віктора Ющенка “Наша Україна”	20.8%	22.3%	22.8%	23.9%
Комуністична партія України (П.Симоненко)	5.9%	8.9%	15.5%	25.2%
Соціал-демократична партія України (об’єднана) (В.Медведчук)	11.9%	7.4%	4.5%	4.2%
Блок “За єдину Україну!”	4.2%	5.1%	5.9%	2.5%
Партія Зелених України (В.Кононов)	7.4%	3.1%	1.4%	.7%
Блок Юлії Тимошенко	2.7%	2.7%	4.8%	1.8%
Соціалістична партія України (О.Мороз)	0.3%	2.5%	3.1%	3.6%
Блок Наталії Вітренко	2.4%	1.8%	3.4%	1.1%
Жінки за майбутнє (В.Довженко)	2.7%	3.1%	1.7%	.7%
Партія “Яблуко” (М.Бродський)	1.8%	.7%	.6%	.2%
Не підтримую жодну з політичних партій, блоків / Проти всіх	5.6%	1.8%	3.4%	2.9%
Важко сказати	26.7%	34.2%	28.5%	29.2%

Ставлення до соціологічних опитувань

Чи знайомі Ви з даними соціологічних опитувань щодо шансів тих чи інших партій пройти до парламенту?

	Березень 2002 (N=1993)
Так	47.1
Не пам'ятаю	7.4
Ні	43.8
Не відповіли	1.6
Загалом	100.0

Чи довіряєте Ви результатам передвиборних опитувань тих соціологічних організацій в Україні, які вже давно працюють і публікують результати своїх досліджень?

	Березень 2002 (N=1989)
Так	36.2
Важко сказати напевно	31.5
Ні	29.0
Не відповіли	3.2
Загалом	100.0

Чи довіряєте Ви результатам передвиборних опитувань тих соціологічних організацій в Україні, які створюються безпосередньо під час підготовки до виборів ?

	Березень 2002 (N=1990)
Так	21.4
Важко сказати напевно	35.2
Ні	39.7
Не відповіли	3.7
Загалом	100.0

Якщо за даними опитувань, яким Ви довіряєте, обрана Вами партія не має шансів пройти до Верховної Ради, то як Ви вдієте –

	Березень 2002 (N=1414)
Проголосуєте за цю партію	63.0
чи зміните свій вибір на користь іншої партії, якій теж симпатизуєте, але яка має шанси пройти до Верховної Ради?	12.4
Чи відмовитесь від участі у виборах?	2.1
Чи візьмете участь у виборах, але проголосуєте проти всіх?	4.0
Важко сказати	18.6
Загалом	100.0

Верховна рада заборонила публікацію даних соціологічних опитувань про наміри виборців за два тижні до виборів. А ще висловлювалась думка про необхідність заборонити публікацію таких даних на весь час передвиборчої кампанії. Чи вважаєте Ви, що публікацію даних соціологічних опитувань слід заборонити ...

	Березень 2002 (N=1991)
на весь час передвиборчої кампанії	12.5
тільки за два тижні до виборів	13.9
взагалі не треба забороняти	50.3
Важко сказати	23.3
Загалом	100.0

Соціально-демографічні характеристики деяких електоратів

(розподіли у відсотках)

	Блоку Ющенка N = 358	КПУ N = 229	Тих, хто взяв би участь у голосуванні N = 1577
<i>Стать</i>			
Чоловіки	46.4%	43.2%	44.4%
Жінки	53.6%	56.8%	55.6%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%
<i>Вікові групи</i>			
18-29 років	19.6%	8.8%	21.2%
30-44 років	27.9%	17.5%	28.2%
45-59 років	22.6%	24.1%	22.4%
> 59 і більше років	29.9%	49.6%	28.2%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%
<i>Освіта</i>			
менше середньої	24.5%	33.6%	21.9%
Загальна середня	32.4%	31.9%	33.7%
	25.6%	25.2%	26.8%
Вища (повна і неповна)	17.5%	9.3%	17.6%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%

	Блоку Ющенка N = 358	КПУ N = 229	Тих, хто взяв би участь у голосуванні N = 1577
Етнічна самоідентифікація			
Українці	94.4%	66.4%	78.4%
Росіяни	2.8%	26.6%	16.7%
Інші	2.8%	7.0%	4.9%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%

Зручна мова			
Українська	81.8%	26.6%	47.8%
Російська	18.2%	73.4%	52.2%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%
Лінгво-етнічна група			
українці україномовні	80.6%	25.3%	45.5%
українці російськомовні	13.8%	41.5%	33.0%
росіяни російськомовні	2.2%	25.3%	14.9%
Інші	3.4%	7.9%	6.5%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%

Розподіл електоратів за типом поселення та регіонами

(у відсотках)

	Блоку Ющенко	КПУ	Тих, хто взяв би участь у голосуванні
Місце проживання виборців	N = 358	N = 229	N = 1577
Тип поселення			
Село	52.5%	30.7%	35.4%
Невелике місто (менше 100 тис.)	17.9%	34.6%	26.5%
Середнє місто (від 100 тис. до 500)	17.6%	18.4%	19.3%
Велике місто (від 500 тис.)	12.0%	16.2%	18.8%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%
Регіони			
Західний	50.7%	1.7%	19.2%
Західно-Центральний	26.6%	21.4%	24.8%
Східно-Центральний	11.2%	19.2%	17.7%
Південний	8.4%	22.3%	19.0%
Східний	3.1%	35.4%	19.4%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%

11. Нижче представлені основні точки зору на те, ЯКУ ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ ТРЕБА МАТИ НА УКРАЇНІ. Яку точку зору Ви вважаєте більш правильною, ніж інші.

	Електорат блоку Ющенко N = 358	Електорат КПУ N = 229	Тих, хто взяв би участь у голосуванні i N = 1577
Потрібно відновити державне управління економікою без будь-якого приватного підприємництва	15.1%	43.2%	22.7%
Потрібно відновити державне управління	19.8%	26.6%	22.5%

економікою, зберігаючи при цьому деякі можливості для приватного підприємництва			
Потрібно створити рівні можливості державному управлінню економікою та розвитку приватного підприємництва	33.2%	21.4%	32.6%
Потрібно дати шлях приватному підприємству, зберігаючи деякі можливості для державного управління економікою	17.6%	3.5%	11.7%
Потрібно дати свободу приватному підприємству без будь-якого державного втручання	6.7%	1.7%	4.4%
Важко сказати	7.3%	3.1%	5.7%
Не відповіли	0.3%	0.4%	0.4%
Загалом	100%	100%	100%

Якими Ви хотіли би бачити взаємовідносини України з Росією?

	Електорат блоку Ющенко N = 358	Електорат КПУ N = 229	Тих, хто взяв би участь у голосуванні iN = 1577
Вони мають бути такими ж, як з іншими державами – із закритими кордонами, візами, митницями	21.0%	2.2%	8.7%
Україна та Росія мають бути незалежними, але дружніми державами – з відкритими кордонами, без віз та митниць	63.6%	37.7%	56.2%
Україна та Росія повинні об'єднатися в одну державу	13.2%	59.6%	33.3%
Важко сказати	2.0%	.4%	1.7%
Не відповіли	0.3%	0.0	0.1%
Загалом	100%	100%	100%

Як Ви вважаєте, якою має бути державна політика щодо російської мови в Україні, якщо б обговорювався вибір між такими її варіантами?

	Електорат блоку Ющенко N = 358	Електорат КПУ N = 229	Тих, хто взяв би участь у голосуванні N = 1577
Російську мову -			
- потрібно усунути з офіційного спілкування по всій Україні	40.3%	6.6%	17.0%
- потрібно зробити другою офіційною мовою тільки в тих місцевостях, більшість населення яких цього бажає	39.5%	34.1%	38.8%
- потрібно зробити другою державною мовою України	14.8%	57.2%	40.3%
Важко сказати	5.0%	1.3%	3.4%
Не відповіли	0.3%	0.9%	0.4%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%

